

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ

Σχολή Επαγγελματιών Υγείας & Πρόνοιας

Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**« ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟ
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ».**

ΤΩΝ

ΣΙΩΠΗ ΑΦΡΟΔΙΤΗ, ΤΣΟΜΠΑΝΟΥ ΕΙΡΗΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΔΙΑΔΥΝΑΚΗ ΕΛΕΝΗ

ΜΑΙΟΣ 2015

**Copyright@ 2015 Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΣΕΥΠ, ΤΕΙ Κρήτης.
<http://www.teicrete.gr/koinerg/koinwnikis.html>**

Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης Π.Ε. αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία των Σιώπη Αφροδίτης και Τσόμπανου Ειρήνης, της επιβλέπουσας καθηγήτριας Διαλυνάκη Ελένης και του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας και προστατεύονται από τους νόμους περί πνευματικής ιδιοκτησίας (Νόμος 2121/1993 και κανόνες Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα).

Δήλωση τήρησης της ακαδημαϊκής δεοντολογίας

Ο/Η/Οι υπογράφων/οντες φοιτητής/τές του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ

Κρήτης

_____ Σιώπη Αφροδίτη _____

_____ Τσόμπανου Ειρήνη _____

δηλώνω/νουμε υπεύθυνα ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία με τίτλο:

«Γυναίκες και πολιτική: Η συμμετοχή των γυναικών στο ελληνικό κοινοβούλιο».

είναι στο σύνολό της προϊόν δικής μου/μας δουλειάς και ότι όλες οι πηγές που έχουν χρησιμοποιηθεί αναφέρονται πλήρως. Επίσης δηλώνω/νουμε ότι δεν αποτελεί προϊόν οποιασδήποτε εξωτερικής μη αδειοδοτημένης βοήθειας και ότι δεν έχει υποβληθεί σε οποιοδήποτε ίδρυμα ή οργανισμό προς αξιολόγηση, ούτε έχει δημοσιευθεί στο παρελθόν μέρος αυτής ή στο σύνολό της.

(Υπογραφή)

(Υπογραφή)

Όνοματεπώνυμο

Όνοματεπώνυμο

Περιεχόμενα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
ABSTRACT	8

Α' ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	10
1.1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
1.2. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ.....	10
1.3. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ	16
1.4. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ.....	17
1.5. ΟΙ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 18 ^Ο ΚΑΙ ΤΟΝ 19 ^Ο ΑΙΩΝΑ ΓΙΑ ΤΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ	17
1.6. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	27
1.7. Η ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

2.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	31
2.2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ.....	32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

3.1 ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΔΑΣ.....	40
3.2 ΙΣΟΤΙΜΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	43
3.2.1 Η ΈΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΣΗΣ ΚΑΙ Η ΥΠΟ- ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	44
3.2.2 Η ΈΝΝΟΙΑ ΤΩΝ ΘΕΤΙΚΩΝ ΜΕΤΡΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ	46
3.3 ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	48
3.4 ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝ	50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

4.1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ	52
4.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΕΙΣΟΔΟΥ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ	52
4.3. ΟΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥΣ ΥΠΟΣΤΑΣΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΦΥΛΟ	54
4.4. ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ «ΕΛΕΝΗ ΣΚΟΥΡΑ» ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΡΙΩΝ (WWW.GYNAIKES-POLITIKI.GR/PAGE/ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ-ΕΡΓΟΥ).....	56

Β' ΜΕΡΟΣ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	59
5.1. ΕΙΔΟΣ ΤΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ.....	59
5.2. ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ	59
5.2.1. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ - ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑ	59
5.2.2. Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ.....	61
5.3. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ	64
5.4. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ.....	66
A. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ.....	66
B. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	66
5.5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ.....	72
5.6. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ – ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ	72
5.7. ΗΘΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ.....	73

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1. Παρουσίαση και ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων.....	74
6.2. Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΪΚΑΣ ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	74
6.3. Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΛΟΓΗ	77
6.4. Η ΘΈΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΪΚΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΤΩΡΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΈΛΛΟΝ.....	88

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	93
7.1. ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΪΚΑΣ ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	93
7.2. Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΛΟΓΗ	94
7.3. Η ΘΈΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΪΚΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΤΩΡΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΈΛΛΟΝ.....	95

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 80: ΣΥΝΟΠΤΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	97
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	100
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	107

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της πτυχιακής μας εργασίας θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλους όσους συνέβαλαν για την ολοκλήρωσή της και όσους μας στήριξαν στο χρονικό αυτό διάστημα. Αρχικά, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την κα. Διαλυνάκη Ελένη, επιβλέπουσα καθηγήτρια της πτυχιακής μας, για τον ενθαρρυντικό της ρόλο και τις πολύτιμες κατευθύνσεις της ως προς τη συγγραφή της παρούσας πτυχιακής εργασίας. Επίσης, ευχαριστούμε για τη συνεργασία τις βουλευτριες που συμμετείχαν στην έρευνα. Χωρίς τη συγκατάθεση και το μοίρασμα των σκέψεων και των απόψεών τους, η παρούσα εργασία δε θα είχε την ίδια βαρύτητα και μορφή. Επίσης οφείλουμε να ευχαριστήσουμε πολύ τις οικογένειές μας και όλους τους δικούς μας ανθρώπους για την υπομονή, την πίστη και την στήριξή τους.

Συμβολικές για τις συντάκτριες ρήσεις:

«Δε γεννιόμαστε γυναίκες. Γινόμαστε γυναίκες».

~Σιμόν Ντε Μποβουάρ~

«Η συμμετοχή της γυναίκας στο δημόσιο βίο βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το επίπεδο της αναπτύξεως κάθε χώρας.»

~Κωνσταντίνος Καραμανλής~

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο άνθρωπος είναι ζώον πολιτικών έλεγε ο Αριστοτέλης. Για να επιβιώσει δημιούργησε ομάδες και από αυτές δημιουργήθηκε η κοινωνία, η οποία μέσα στο χρόνο εξελίχθηκε και συνεχίζει να εξελίσσεται. (Minuchin S., 2010). Η κοινωνία είναι ένα υπερσύστημα που ελέγχει και καθορίζει την ανθρώπινη συμπεριφορά (Payne M. , 2000). Η ανθρώπινη συμπεριφορά και οι κοινωνικοί ρόλοι αποκτώνται μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Η κοινωνικοποίηση είναι η διαδικασία κατά την οποία το άτομο «εξανθρωπίζεται» και αποκτά στοιχεία που συνθέτουν την υπόστασή του και τον κοινωνικό του ρόλο. Σύμφωνα με τη θεωρία του λειτουργισμού, μέσω της κοινωνικοποίησης, γίνεται επίσης ο ορισμός και ο καθορισμός των ρόλων των κοινωνικών θέσεων και των επιταγών τους μέσα στην κοινωνία. Οι ρόλοι αφορούν βασικές ομάδες ατόμων (φυλετικές: ως προς τη φυλή, φυλετικές: ως προς το φύλο, θρησκευτικές, ταξικές, κ.τ.λ.) (Hughes & Kroehler, 2007).

Για τη συγγραφή της παρούσας πτυχιακής εργασίας, το έναυσμα δόθηκε από τους φυλετικούς ρόλους (ως προς το φύλο) και την ανισότητα που τους διακρίνει ακόμη και σήμερα. Οι φυλετικοί ρόλοι υπαγορεύουν άρρητα τη συμπεριφορά και τη λειτουργία των φύλων στα πλαίσια όλων των μερών του οικολογικού τους χάρτη. Κινούν δηλαδή τα νήματα των ανδρικών και γυναικείων συμπεριφορών σαν καθορισμένες κινήσεις ενός υπολογιστικού λειτουργικού (Τσαούσης, 2006). Η πτυχιακή μας εργασία έχει τίτλο «Γυναίκες και Πολιτική: Η συμμετοχή των γυναικών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο». Η μελέτη του θέματος έχει πολλαπλή αξία και σημασία, καθώς η μειωμένη παρουσία του γυναικείου φύλου στις δομές λήψης αποφάσεων λαμβάνει πολλαπλές διαστάσεις και συνδέεται με διάφορα πεδία της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας και εξέλιξης αυτού του τόπου.

Η κοινωνική εργασία, σαν επιστήμη και επάγγελμα, προάγει την κοινωνική αλλαγή, την επίλυση προβλημάτων στις ανθρώπινες σχέσεις και την ενδυνάμωση των θέσεων όλων των κοινωνικών ομάδων για τη διασφάλιση της ευημερίας τους. Οι αρχές των κοινωνικών δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι θεμελιώδεις στην κοινωνική εργασία, κάτι το οποίο δεν αντικατοπτρίζεται επαρκώς στις κοινωνίες μας (Καλλινικάκη, 1998). Σαν φοιτήτριες Κοινωνικής Εργασίας,

επιλέξαμε να ασχοληθούμε με τη θέση της γυναίκας στην κοινωνική σφαίρα. Από την αρχαιότητα έως τις μέρες μας, η θέση της γυναίκας, ήταν αρκετά υποτιμητική. Ειδικότερα, όσον αφορά την πολιτική, αυτό θεωρούταν αδιανόητο. Σήμερα, η γυναίκα έχει θέση και δικαίωμα στην πολιτική έκφραση, όμως και πάλι αυτή αμφισβητείται ακόμα και σαμποτάρεται. Πιο συγκεκριμένα, στην Ελλάδα, παρά την πρόοδο σε όλους τους τομείς, εξακολουθεί η συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων να είναι μικρή. Τα δικαιώματα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι έχουν κατοχυρωθεί με νόμους του κράτους που αναγνωρίζουν την ισότητα των δύο φύλων στην πολιτική, αλλά μόνο με την είσοδο στον 21ο αιώνα παρατηρείται σημαντικά αυξημένο το ποσοστό της ενεργής συμμετοχής των γυναικών στο ελληνικό κοινοβούλιο.

Η πτυχιακή εργασία μας χωρίζεται σε δύο βασικά μέρη στο θεωρητικό και στο ερευνητικό μέρος. Το θεωρητικό αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Αρχικά, στο πρώτο κεφάλαιο θα πραγματοποιηθεί μία ιστορική αναδρομή για τη θέση της γυναίκας ανά τους αιώνες. Επίσης, στο παρόν κεφάλαιο, θα παρουσιαστούν οι διεκδικήσεις κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα για τη θέση της γυναίκας καθώς και η ανάδυση των φεμινιστικών κινημάτων. Επιπλέον, στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα γίνει ειδική μνεία για τη φεμινιστική κοινωνική εργασία τις θεωρητικές της αναζητήσεις και την προσφορά της σε διεκδικήσεις και γνώσεις. Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα αναλυθούν οι παράγοντες που επηρεάζουν την γυναικεία συμμετοχή στην πολιτική και στο τρίτο θα παρατεθεί η νομοθεσία για τη συμμετοχή της γυναίκας στην πολιτική, σαν συμπλήρωμα του δευτέρου κεφαλαίου, δηλαδή η νομοθεσία υπέρ της πολίτευσης των γυναικών σαν θετικό παράγοντα. Τέλος, το τέταρτο κεφάλαιο αφορά ειδικά το ελληνικό Κοινοβούλιο και τη συμμετοχή των γυναικών σε αυτό.

Το δεύτερο μέρος, περιλαμβάνει τη μεθοδολογία έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, ορίζεται ο σκοπός και οι στόχοι που είχαν τεθεί. Επιπλέον, παρουσιάζεται το πεδίο, το δείγμα και η μέθοδος δειγματοληψίας. Επιπρόσθετα, αναφέρονται οι δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε, καθώς κι άλλα στοιχεία που συγκαταλέγονται στο εμπειρικό μέρος της έρευνας. Η μεθοδολογία έρευνας που πραγματοποιήθηκε ήταν η ποιοτική. Τέλος, παρουσιάζονται και σχολιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας και δίνονται τα συμπεράσματα.

ABSTRACT

Man is an animal politician said Aristotle. To survive created at first groups and secondly society, which over time has evolved and continues to evolve. (Minuchin S., 2010). Society is a super-system that controls and determines human behavior (Payne M., 2000). Human behavior and social roles are acquired through the process of socialization. Socialization is the process by which a person is "humanized" and acquires components of its existence and its social role. According to the theory of functionalism, throughout socialization, it is also given a definition and the exact definition of the roles of social positions and their requirements in society. Roles are about key groups (racial: as race, racial: gender, religious, class, etc.) (Hughes & Kroehler, 2007).

For the writing of this thesis was triggered by racial roles (gender) and the inequality and distinguishes even today. The minority of the presence woman Gender role implicitly dictate the behavior and function of equality in all parts of the eco-map. It moves the threads of male and female behavior as defined movements of a computer operating (Tsaousis, DK, 2006). Our thesis is titled "Women and Politics: Women's participation in the Greek Parliament." The study of the subject has multiple value and importance as the reduced presence of the female sex in decision-making structures takes multiple dimensions and is connected with various fields of political, economic and social reality and evolution of this place.

Social work as a science and profession promotes social change, problem solving in human relationships and strengthening the positions of all social groups to ensure their welfare. The principles of social rights and social justice are fundamental to social work, which is not adequately reflected in our societies (Kallinikakis, 1998). As students of Social Work, we chose to deal with the position of women in the social sphere. From antiquity to the present day, a woman's place was quite derogatory. In particular, with regard to policy, it was considered unthinkable. Today, she has a place and right to political expression, but again is disputed even sabotaged. More specifically, in Greece, despite progress in all areas, still the participation of women in decision-making centers are small. The rights to vote have been registered with state laws that recognize gender equality in politics, but only into the 21st century there is a

significantly increased the percentage of the active participation of women in the Greek parliament.

Our thesis is divided into two main parts to the theoretical and research part. The theory consists of four chapters. Initially, in the first chapter there will be a throwback to the status of women through the ages. Also in this chapter, the claims will be presented during the 18th and 19th century for the Status of Women and the emergence of feminist movements. In addition, this chapter will be a special mention for feminist social work theoretical search and bid on claims and knowledge. In the second chapter, we analyze the factors affecting women's participation in politics and the third will be presented legislation on the participation of women in politics as a supplement to the second chapter, namely the law for politefsis women as a positive factor. Finally, the fourth chapter deals specifically the Greek Parliament and the participation of women in it.

The second part includes the research methodology. More specifically, defines the purpose and goals set. Furthermore, the field is shown, the sample and the sampling method. In addition, record any difficulties encountered, as are other elements included in the empirical part of the research. The research methodology was conducted qualitative. Finally, are presented and discussed research results and conclusions are given.

Α' ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

1.1.Εισαγωγή

Η εξέλιξη της σχέσης των γυναικών με την πολιτική και της συμμετοχής τους σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων ανά τους αιώνες φαίνεται, όπως θα δούμε στο κεφάλαιο αυτό, πως συνδέεται άρρηκτα με το πώς η εκάστοτε κοινωνία αντιμετωπίζει το γυναικείο φύλο και ποια κοινωνική θέση και δικαιώματα αναγνωρίζει στις γυναίκες σε σχέση με τους εκπροσώπους του ανδρικού φύλου. Επιπλέον, ή περισσότερο ή λιγότερο ευνοϊκή θέση των γυναικών σε κάθε εποχή επηρεάζεται από χαρακτηριστικά της κοινωνίας, όπως η θρησκεία, ο χαρακτήρας της οικονομίας, ο ρόλος των γυναικών στην παραγωγική διαδικασία και οι αντιλήψεις αναφορικά με τις διαφορές των δύο φύλων. Παραμένει όμως σταθερά η διαπίστωση ότι σε όλες τις κοινωνίες ανεξάρτητα από το επίπεδο εκδημοκρατισμού που τις χαρακτηρίζει, είναι ισχυρή η παρουσία των αντιλήψεων για την κατωτερότητα των γυναικών ως βιολογικών, κοινωνικών και πολιτικών όντων.

1.2. Η γυναίκα στην αργαία Ελλάδα

Κλασική εποχή

Είναι πλέον κοινός τόπος ότι οι γυναίκες αποκλείονταν από τη συμμετοχή στον δημόσιο βίο στις ελληνικές πόλεις της αρχαϊκής και κλασικής εποχής. Οι αρχαίες «Αθηναίες» δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα και ήταν απόλυτα αποκλεισμένες από τις διαδικασίες και τις εκδηλώσεις του δημόσιου βίου, τη συμμετοχή στην Εκκλησία του Δήμου και τις δημόσιες συζητήσεις. Θεωρούνταν ανώριμες και ανεύθυνες για τα σοβαρά ζητήματα της πόλης, καθώς και ανίκανες να πολεμήσουν και να υπερασπιστούν την πατρίδα τους ενάντια στους κινδύνους. Η αναπαραγωγική ικανότητα ήταν η μόνη αξία που τους αναγνωριζόταν – δεδομένου ότι επρόκειτο για ένα πολιτικό σύστημα θεμελιωμένο στην κληρονομική διαδοχή - και έτσι αποκλεισμένες από τον δημόσιο βίο έμεναν αποτραβηγμένες στο σπίτι, στον «οίκο», που ήταν ο φυσικός τους χώρος (Mosse, 2002).

Βαθμιαία, ο πολίτης -άνδρας- της κλασικής Αθήνας μετά από τις μεταρρυθμίσεις του Σόλωνα και του Κλεισθένη άρχισε να συμμετέχει ενεργά στις διαδικασίες για τη λήψη αποφάσεων που αφορούσαν τα ζητήματα της πόλης και είχε την υποχρέωση να την υπερασπίζεται απέναντι στους εχθρούς. Τα κριτήρια για να θεωρείται κάποιος πολίτης και να συμμετέχει στις δημοκρατικές διαδικασίες, δεν έκαναν διακρίσεις πλέον στη βάση της καταγωγής και της έγχειας παρουσίας όπως πριν (Mosse, 2002).

Στην αρχαία Αθήνα των κλασικών χρόνων οι γυναίκες δεν αποκαλούνταν Αθηναίες, αφού δεν είχαν το δικαίωμα να είναι «πολίτιδες», και τις ονόμαζαν «αστές» (ή «Αττικές» όπως αναφέρονται στην κωμωδία «Λυσιστράτη» του Αριστοφάνη). Στις επίσημες διατάξεις ήταν κόρες ή σύζυγοι πολιτών (Μαντάς, 2010).

Ενώ δεν τους αναγνωρίζονταν πολιτικά δικαιώματα, ταυτόχρονα όμως οι γυναίκες έπαιζαν σημαντικό ρόλο στη μεταβίβαση της ιδιότητας του πολίτη. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι κατά κάποιο τρόπο ανήκαν, έστω εμμέσως στην ευρύτερη πολιτική κοινότητα. Ο ρόλος αυτός συνίστατο στο γάμο. Ο μόνος νόμιμος γάμος στην αρχαία Αθήνα ήταν εκείνος που ένωνε έναν πολίτη με την αστή κόρη ενός άλλου πολίτη, κάτι που αποτελούσε μάλιστα από το 451 νόμο του αθηναϊκού κράτους με ψήφισμα από την Εκκλησία του Δήμου, μετά από σχετική εισήγηση του Περικλή. Ο νόμος απέβλεπε στην ομοιογένεια και τη συνοχή του πολιτικού σώματος. Αν και λοιπόν η αστή προερχόταν από το σώμα των πολιτών, δεν είχε δικαίωμα να συμμετέχει στα πολιτικά δρώμενα (Ξενίδου, 2001).

Η αντίληψη που επικρατούσε μεταξύ των Αθηναίων για τη θέση των γυναικών αντανακλάται πολύ γλαφυρά στα παρακάτω λόγια του Ησίοδου: «Γιατί πριν ζούσαν πάνω στη γη οι γενιές των ανθρώπων χωρίς ολότελα κακά και χωρίς το βαρύ μόχθο και τις μαρτυρικές αρρώστιες, που έδωσαν τις φροντίδες στους ανθρώπους. Γιατί γρήγορα μες στα κακά οι άνθρωποι γερνάνε. Αλλά η γυναίκα με τα χέρια της το μεγάλο κούπωμα του πιθαριού βγάζοντας σκόρπισε' κι αυτή στους ανθρώπους η σκέψη της έφερε πικρά βάσανα» (Ησίοδος, Έργα και Ημέραι).

Στα κείμενα του 5^{ου} αι. π.Χ. συναντάμε ένα φαινόμενο που φαίνεται να ήταν συνηθισμένο δείχνοντας μία σχετικά υψηλή και σεβαστή θέση των γυναικών είναι είτε η προσέγγιση της γυναίκας ή της μητέρας του βασιλιά από έναν ικέτη ή από μια ομάδα ικετών είτε οι τιμές και ο σεβασμός στη γυναίκα βασίλισσα ως αντικαταστάτρια του βασιλιά (Μαντάς, 2010).

Για παράδειγμα, στην περίπτωση της βασίλισσας των Φαιάκων Αρήτης, η κόρη της, Ναυσικά, συμβουλεύει τον Οδυσσέα να προσπέσει ικέτης στα πόδια της μητέρας της κι όχι στα πόδια του πατέρα της (Οδύσσεια). Δεν ερμηνεύεται όμως ότι το κάνει λόγω ισχύος της Αρήτης, αλλά μάλλον λόγω μεγαλύτερης ευσπλαχνίας που περίμενε ότι θα δείξει ως γυναίκα απέναντι σε έναν ικέτη.

Επίσης, οι μητέρες των νεκρών στρατηγών, των επονομαζόμενων «Επτά επί Θήβας», προσεγγίζουν ως ικέτιδες τη μητέρα του Θησέα, την Αίθρα, καθώς πιστεύουν ότι εκείνη ως μητέρα θα νιώσει την ικεσία τους και θα μεσολαβήσει στο γιο της υπέρ τους.

Πουθενά όμως δεν φαίνεται ότι υπήρχε «γυναικοκρατία», αλλά η γυναίκα ή η μητέρα του βασιλιά ασκούσε ένα είδος αντιβασιλείας, αντικαθιστώντας τον στον κοινωνικό και πολιτικό του ρόλο κατά την απουσία του. Στον Αγαμέμνονα, για παράδειγμα το πρώτο μέρος της αισχύλειας Ορέστειας, ο χορός των γερόντων του Άργους υποδέχεται την Κλυταιμνήστρα ως αντιβασίλισσα: « Ήλθα να υποβάλω τα σέβη μου εις την εξουσία σου, Κλυταιμνήστρα. Είναι δίκαιο να τιμούμε την γυναίκα του αρχηγού, όταν αυτός απουσιάζει από τον θρόνο του» (Μαντάς, 2010).

Ελληνιστική εποχή

Στις επιγραφές της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής οι γυναίκες αναφέρονται πλέον ως «πολίτιδες»¹. (Πετροπούλου, Μηλιός, κ.ά., 2000). Η θέση της γυναίκας στην κοινωνία της ελληνιστικής εποχής επηρεάστηκε σημαντικά κάτω από τις νέες συνθήκες που επικράτησαν· κυριάρχησε ο κοσμοπολιτισμός μαζί με ένα συγκρητισμό στο θρησκευτικό και πολιτικό επίπεδο, ελληνικές και ανατολίτιδες

1

¹ Ενδιαφέρουσα φαίνεται μία αδημοσίευτη επιγραφή του 3ου αιώνα π.Χ., που βρέθηκε σε πρόσφατες ανασκαφές στην πόλη-θρησκευτικό κέντρο της Μακεδονίας, το Δίον. Το ενδιαφέρον εντοπίζεται στο γένος των ονομάτων. Για πρώτη φορά, ανάμεσα στα ονόματα ανδρών, εντοπίστηκαν και ονόματα τεσσάρων γυναικών που καταγράφονται ως "χήραι πολίτιδες". Αυτές οι χήρες, για κάποιο συγκεκριμένο ειδικό λόγο, είχαν καταστεί πολίτιδες και κατείχαν δημόσια αξιώματα τέτοια, ώστε να έχουν το δικαίωμα να θυσιάζουν και να καταγράφουν το όνομά τους σε επίσημους καταλόγους. Με βάση αυτή την ένδειξη μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τον 3ο αι. π.Χ., στην ιερή πόλη των Μακεδόνων, κάποιες γυναίκες δεν είχαν μόνο πολιτικά δικαιώματα, αλλά προφανώς και εμπλοκή στα πολιτικά πράγματα (Μαντάς, 2010).

ιδέες συγχωνεύτηκαν, ενώ η πολιτική αυτονομία της πόλης-κράτους ύστερα από έναν περίπου αιώνα συνεχών πολεμικών συγκρούσεων ανατράπηκε (Μαντάς, 2010).

Το χρήμα άρχισε να γίνεται η πρωταρχική κοινωνική αξία, ενώ οι πολιτικοί στρατοί της αρχαϊκής και κλασικής εποχής έδωσαν τη θέση τους στους μισθοφόρους. Οι πολίτες έχασαν ουσιαστικά κάθε πολιτική δύναμη και η εκκλησία του δήμου διατηρήθηκε μόνο ως «διακοσμητικό στοιχείο».

Η θέση των γυναικών των βασιλικών οίκων αλλά και των τοπικών αρχοντικών οικογενειών μεταβλήθηκε σημαντικά. Οι γυναίκες αυτές γίνονται ορατές, υποβοηθούν συζύγους και πατέρες, ευεργετούν άτομα και πόλεις και τα οικονομικά τους δικαιώματα διευρύνονται. Για να είναι κανείς άρχων αρκεί η καταγωγή και η κατοχή πλούτου ανεξάρτητα από το φύλο.

Επιπλέον, σε χώρες όπως η Αίγυπτος, οι ντόπιες γυναίκες απολάμβαναν το δικαίωμα να διαχειρίζονται μόνες την περιουσία τους και να κληρονομούν όπως και οι άνδρες, ενώ σε περιοχές της Μ. Ασίας η άσκηση εξουσίας από γυναίκες δεν ήταν κάτι ασυνήθιστο.

Οι βασίλισσες των ελληνοιστικών χρόνων έχουν μία περισσότερο ενεργή ανάμειξη στην ανάδειξη και υποβοήθηση του έργου του συζύγου τους με ευεργεσίες και άλλες πρακτικές. Για παράδειγμα, η βασίλισσα Λαοδίκη, σύζυγος του βασιλιά της Περγάμου Αντίοχου, έδωσε στον Στρουθίωνα, το διοικητή της πόλης της Ιασού, ένα μεγάλο χρηματικό ποσό για να προικιστούν οι κόρες «των ασθενούντων πολιτών».

Φυσικά, η απόλυτη αυτονομία στην πολιτική δράση αυτών των βασιλισσών ήταν αδύνατη. Ακόμα και στην Αίγυπτο, όπου υπήρχε ισχυρή παράδοση ανοχής στη γυναικεία εξουσία, το δίκαιο απαιτούσε τη συμμετοχή ενός άρρενα συμβασιλέα όταν βασιλεύε γυναίκα. Παρ' όλ' αυτά η Κλεοπάτρα Β', πράγμα πρωτοφανές στην ελληνοιστική εποχή, δεν δίστασε να ανακηρυχθεί μόνη βασίλισσα, χωρίς άνδρα συμβασιλέα.

Το σημαντικότερο όμως ήταν ότι το πλαίσιο της κληρονομικής μοναρχίας που είχε πλέον επιβληθεί στα ελληνοιστικά κράτη επέτρεψε σε κάποιες γυναίκες να παίξουν ένα ρόλο στον δημόσιο βίο. Η κλασική εποχή με τον αποκλεισμό των γυναικών από την κληρονομική διαδοχή είχε ξεπεραστεί. Στις πόλεις της ρωμαϊκής Ασίας κατά την αυτοκρατορική εποχή η χήρα ή η κόρη ενός εξέχοντος άνδρα μπορούσε να γίνει κληρονόμος του ελλείψει αρσενικών απογόνων και παράλληλα κληρονομούσε και τις οικονομικές υποχρεώσεις του απέναντι στην πόλη. Αυτό το κλίμα έντονης οικογενειοκρατίας επέτρεψε σε ορισμένες γυναίκες να γίνουν, παρά το

φύλο τους, ισχυροί τοπικοί άρχοντες, συγκεντρώνοντας έναν μεγάλο αριθμό αξιωμάτων στα χέρια τους.

Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι η πολιτική ζωή στον ελληνικό χώρο κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή από προνόμιο των ανδρών έγινε «γυναικοκρατούμενη». Οι γυναίκες αποκλείονταν από όσα αξιώματα απαιτούσαν το δικαίωμα ψήφου, αληθινή εκτελεστική εξουσία και μακρινά ταξίδια.

Επίσης, το φαινόμενο ήταν περιορισμένο γεωγραφικά στη δυτική Μ. Ασία και σε ορισμένα νησιά του Αιγαίου (Λέσβος, Χίος, Σάμος, Κυκλάδες). Αντίθετα, στον υπόλοιπο ελληνικό χώρο οι γυναίκες, αν και γίνονταν αρχιέρειες και ευεργέτριες, δεν μπορούσαν να γίνουν αξιωματούχοι (Μαντάς, 2010).

Η γυναίκα στην αρχαία Σπάρτη

Στην δεύτερη σημαντικότερη πόλη εκείνη της εποχής, την Σπάρτη, η κατάσταση ήταν καλύτερη για τις γυναίκες, αλλά μόνο στο κοινωνικό και οικονομικό πεδίο. Οι γυναίκες αποκλείονταν και εκεί από τον δημόσιο βίο, τουλάχιστον σε επίπεδο θεσμών (Μαντάς, 2010).

Η γυναίκα στη Σπάρτη δεν είχε άμεση συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα και δεν μπορούσε να γίνει βασίλισσα ούτε αντιβασίλισσα ούτε φυσικά να γίνει μέλος της γερουσίας ή του σώματος των εφόρων. Αναμφισβήτητα όμως, απολάμβαναν μεγαλύτερη ελευθερία από τις γυναίκες της Αθήνας και ασκούσαν καθοριστική επιρροή στους άνδρες τους (Ξενίδου, 2001).

Εκείνο που έκανε τον Αριστοτέλη να ονομάσει τη Σπάρτη «γυναικοκρατούμενη» ήταν το γεγονός ότι κατά τον 4ο αι. π.Χ. μεγάλος πλούτος είχε συγκεντρωθεί στα χέρια των γυναικών του βασιλικού οίκου, δίνοντάς τους έτσι μία σχετική ελευθερία και τη δυνατότητα με την ανεξάρτητη οικονομική τους θέση να διαδραματίσουν έναν έμμεσο πολιτικό ρόλο στη Σπαρτιατική πολιτεία. Μάλιστα, ο ίδιος ο Αριστοτέλης στα «Πολιτικά» αναφέρει ότι εκείνον τον αιώνα τα δύο πέμπτα της συνολικής καλλιεργήσιμης έκτασης ανήκαν σε γυναίκες (Μαντάς, 2010).

Η γυναίκα στην υπόλοιπη Ελλάδα της αρχαιότητας (Θεσσαλία, Ήπειρος, Μακεδονία, Αιτωλία)

Εκεί όπου οι γυναίκες μπορούσαν να παίξουν έναν πιο άμεσο πολιτικό ρόλο ήταν στα φυλετικά κράτη στη Θεσσαλία, την Ήπειρο και τη Μακεδονία. Αυτές είναι περιοχές, όπου οι γυναίκες μπορούσαν να γίνουν ακόμα και αρχηγοί ενός οίκου, ενός

γένους ή ενός κράτους, όταν δεν υπήρχε άλλος ενήλικας άνδρας συγγενής (Μαντάς, 2010).

Την εποχή των Περσικών Πολέμων για παράδειγμα, μια Μιλήσια εταίρα, η Θαρρηλία, κυβερνούσε τη Θεσσαλία ως χήρα του βασιλιά Αντίοχου βασιλεύοντας επί τριάντα χρόνια. Το μοναρχικό καθεστώς της Θεσσαλίας επέτρεψε στη Θαρρηλία, αν και ήταν γυναίκα, και επιπλέον ξένη και εταίρα, να γίνει πρώτα βασιλική σύζυγος και ύστερα βασίλισσα «ιδίω δικαίωματι». Αντιθέτως, η Ασπασία, Μιλήσια και εταίρα, δεν μπόρεσε ποτέ να γίνει όχι αρχηγός αλλά ούτε νόμιμη σύζυγος του Περικλή, ενώ τα παιδιά τους έπεσαν θύματα του νόμου του 451 π.Χ., περί «αθαγένειας», που τον εισηγήθηκε ο ίδιος ο Περικλής.

Στην Αιτωλία πρόσφατη έρευνα επισημαίνει έναν μεγάλο αριθμό γυναικών που απελευθέρωσαν δούλους χωρίς «κύριο», άρα ως αυτόνομοι κύριοι περιουσιών. Το σημαντικότερο όμως εύρημα της έρευνας είναι ότι καταγράφει και μια γυναίκα, τη Λάνασσα, να είναι κάτοχος ενός δημόσιου αξιώματος, εκείνου του ορφανοφύλακα², που όμως σε άλλη επιγραφή μαρτυρείται να κατέχεται από άνδρα. Αυτό σημαίνει ότι η Λάνασσα εξελέγη από το σώμα των πολιτών της πόλης της, της Ναυπάκτου, για το συγκεκριμένο αξίωμα. Τέλος, οι γυναίκες της Αιτωλίας πήραν οικειοθελώς μέρος στον αμυντικό πόλεμο εναντίον των κελτών εισβολέων το 279 π.Χ. (Μαντάς, 2010).

Στην Ήπειρο, η μελέτη των επιγραφών από τον C. Cabanes αποκάλυψε ότι οι γυναίκες διαχειρίζονταν μόνες τους την περιουσία τους, μπορούσαν να γίνουν αρχηγοί οίκων και να συμμετέχουν ως μάρτυρες σε απελευθερώσεις δούλων. Επίσης, η γυναικεία διαδοχή δεν ήταν κάτι ασυνήθιστο. Στον οίκο των Μολοσσών το 331 π.Χ., όταν πέθανε ο βασιλιάς Αλέξανδρος (342-331 π.Χ.), η χήρα του Κλεοπάτρα, κόρη της αδελφής του Ολυμπιάδας, που είχε ήδη αναλάβει την αντιβασιλεία κατά την απουσία του στην ιταλική του εκστρατεία, συνέχισε να κυβερνά την Ήπειρο, ως επίτροπος του ανήλικου γιου τους, του Νεοπτόλεμου. Η Κλεοπάτρα ασκούσε κανονικά τα καθήκοντα του ηγεμόνα της Ηπείρου και μάλιστα αναφέρεται ως θεωροδόκος των Απειρατών, δηλαδή υπεύθυνη για την υποδοχή των θεωρών, των ιερών πρέσβων της πόλης του Άργους που στέλνονταν για να παρακολουθήσουν

2

² Σύμφωνα με το λεξικό Liddell-Scott, στην Αθήνα, ο κάτοχος του αξιώματος του ορφανοφύλακα ήταν επίτροπος των ορφανών, των οποίων ο πατέρας σκοτώθηκε στον πόλεμο, και άρα αποτελούσε ένα αξίωμα που είχε σχέση με την επίβλεψη παιδιών και των περιουσιών τους. κατά συνέπεια μπορούσε άνετα να ασκηθεί και από γυναίκα σε κοινωνίες λιγότερο πατριαρχικές από εκείνη της Αθήνας (Μαντάς, 2010).

ιερές τελετές στο Κοινό των Ηπειρωτών. Τέλος, ο τελευταίος ηγεμόνας της δυναστείας των Μολοσσών ήταν μια γυναίκα, η βασίλισσα Δηιδάμεια, κόρη του Πύρρου, που δολοφονήθηκε το 232 π.Χ. (Μαντάς 2010).

Η αρχαία ελληνική σκέψη ταύτιζε τη γυναικεία διακυβέρνηση, τη «γυναικοκρατία», με την τυραννία (εννοούμενη ως παράνομη και άδικη διακυβέρνηση), καθώς και με τη διακυβέρνηση των δούλων, δηλαδή ως κάτι στρεβλό και παράνομο. Ακόμα και στις τραγωδίες, η εξουσία που ασκείται από γυναίκα συνοδεύεται από αρνητικά χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, η Κλυταιμνήστρα που άσκησε την εξουσία κατά την απουσία του Αγαμέμνονα και μετά φόνευσε το νόμιμο διάδοχο του θρόνου για να την διατηρήσει, ενσαρκώνει την δαιμονική, υπερφιλόδοξη και αρχομανή γυναίκα.

Για τους περισσότερους αρχαίους Έλληνες διανοητές, η γυναίκα ήταν ακατάλληλη για να κυβερνά. Οι γυναίκες στην αρχαία Ελλάδα σπάνια κατείχαν την εξουσία, και όταν αυτό συνέβαινε ήταν για σύντομα χρονικά διαστήματα, για να αντιμετωπιστεί κάποια άμεση ανάγκη, ή, στην περίπτωση των μοναρχιών και των τυραννιών, κυβερνούσαν για να ικανοποιήσουν προσωπικές τους φιλοδοξίες, και τους επιφύλασσόταν άσχημο τέλος.

1.3. Η γυναίκα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

Οι γυναίκες στη Δύση δεν μπορούσαν να γίνουν πλήρη μέλη των τοπικών βουλών παρά μόνον -σε σπανιότατες περιπτώσεις- ως επίτιμα μέλη ως *patronae civitatis*, δηλ. ως προστάτιδες κάποιας πόλης, κι αυτό γιατί τα ονόματα των προστατών συμπεριλαμβάνονταν στους καταλόγους των βουλευτών.

Βέβαια, οι γυναίκες που έπαιξαν αυτό το ρόλο ήταν ελάχιστες, είκοσι τέσσερις στον αριθμό, από τις οποίες μόνο δεκατρείς θεωρείται βέβαιο ότι ήταν «πατρώνισσες», σε σύνολο χιλίων διακοσίων «πατρώνων». Οι δέκα εξ αυτών έδρασαν στη Β. Αφρική και οι τρεις στην Κεντρική Ιταλία. Χρονικά, έδρασαν κατά τον 3ο αιώνα και τις αρχές του 4ου αιώνα μ.Χ. Το μόνο γυναικείο όνομα που διασώζεται σε μια *tabula patronatus* είναι εκείνο της *Nummia Varia*, προστάτιδας της πόλης του *Peltuinum*, της Ιταλίας.

Συνολικά, ο αριθμός των γυναικών που συμμετείχαν στα τοπικά έστω και ασήμαντα από πολιτική άποψη αξιώματα των πόλεων της ρωμαϊκής Μ. Ασίας και των γειτονικών νησιών της δεν ξεπερνούσε το 10-11% του συνόλου.

1.4. Η γυναίκα στην εποχή του Βυζαντίου

Οι γυναίκες στο Βυζάντιο απολάμβαναν κοινωνική θέση υψηλότερη όχι μόνο σε σύγκριση με τις προηγούμενες ιστορικές περιόδους αλλά και σε σχέση με τις υπόλοιπες κοινωνίες εκείνης της εποχής. Κατά την περίοδο της βυζαντινής αυτοκρατορίας συμμετείχαν και επηρέασαν την πολιτική γενικότερα και αποφάσεις για σημαντικά ζητήματα του κράτους, συχνά ασκώντας οι ίδιες την εξουσία και όχι μέσω των ανδρών, όπως μέχρι πριν συνέβαινε (Νικολάου, 1993).

Έτσι, για χρονικό διάστημα περίπου δύο αιώνων η συμμετοχή των γυναικών ενισχύθηκε και έγινε μέρος της κοινωνικής, θρησκευτικής και πολιτικής ζωής της αυτοκρατορίας. Γυναίκες συναντά κανείς να ηγούνται, να γίνονται γιατροί, να συμμετέχουν στη δημιουργία και λειτουργία υπηρεσιών παροχής κοινωνικής πρόνοιας και περίθαλψης.

Παρ' όλ' αυτά, οι γυναίκες δεν συγκεντρώνουν τα δικαιώματα και τα χαρακτηριστικά του πολίτη. Ο άντρας εξακολουθεί με την ψήφο του να συμμετέχει ενεργά στα κοινά, καθώς μόνο σε αυτόν αναγνωρίζεται η ιδιότητα του πολίτη. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει την κατάσταση των γυναικών, οι οποίες αν και ένας αριθμός αυτών βρίσκονταν σε προνομακική θέση σε σχέση με το παρελθόν, ωστόσο η συντριπτική τους πλειοψηφία παρέμεναν κοινωνικά αποκλεισμένες (Νικολάου, 1993).

1.5. Οι διεκδικήσεις κατά τον 18^ο και τον 19^ο αιώνα για τη θέση της γυναίκας και η ανάπτυξη των φεμινιστικών κινημάτων

Ο ορθολογισμός και το εξισωτικό πνεύμα του Διαφωτισμού μέσα από την ιδέα της οικουμενικότητας των αναφαίρετων φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθώς και η συμμετοχική ιδιότητα του πολίτη έκαναν τις εκπροσώπους του γυναικείου φύλου να αναζητήσουν σταδιακά τρόπους για να αιτηθούν δικαιώματα και τη δική τους συμπερίληψη στην φιλελεύθερη πολιτεία.

Κατά το πρώτο μισό του 17^{ου} αι. η δυτική φιλοσοφία επηρεάστηκε από τον νέο τρόπο σκέψης που εισήγαγε ο Καρτέσιος. Σύμφωνα με την καρτεσιανή φιλοσοφία, όλοι οι άνθρωποι έχουν την ικανότητα του ορθού λόγου και της αληθινής γνώσης που προκύπτει από το βίωμα και την αυτό-ανακάλυψη και όχι από τη μελέτη ιερών κειμένων που γίνονται αποδεκτά ως αλάνθαστες αυθεντίες.

Η αμφισβήτηση της αυθεντίας σήμαινε για τις πρώτες φεμινίστριες αμφισβήτηση των ανδρών και της αυθεντίας τους. Γνωστές φεμινίστριες χρησιμοποίησαν τις αρχές του Καρτέσιου για να προβάλλουν αξιώσεις ισότητας των δύο φύλων. Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις της εποχής συγκροτούν τον ορθολογιστικό φεμινισμό (Bryson, 2005). Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να δοθεί ένας σύντομος ορισμός του φεμινισμού. Από την εμφάνισή του μέχρι και σήμερα δεν έχει επικρατήσει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός, καθώς ο φεμινισμός σκιαγραφείται από μία σειρά ιδεολογικών φασμάτων που αντικατοπτρίζουν στοιχεία διάφορων χωροχρονικών πλαίσίων στην πορεία της εξέλιξης και έκφρασής του. Παρά ταύτα, όλοι οι ορισμοί συγκλίνουν σημαντικά σε ένα βασικό στόχο, στη διεκδίκηση ίσων ευκαιριών και δικαιωμάτων σε όλους τους τομείς της ζωής με τους άνδρες και στην αλλαγή των αρνητικών στοιχείων που προσδίδουν οι ανθρώπινες κοινωνίες στην κοινωνική υπόσταση του γυναικείου φύλου (Ψαρρά, 1999 - Σαμίου, 2006).

Στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα, οι γυναικείες φωνές που υψώθηκαν το έπραξαν με το επιχείρημα ότι είναι «ανθρώπινα» (έλλογα) όντα (human beings), πολίτες μέλη της ίδιας κοινότητας, όπως και οι άντρες, και όχι «σεξουαλικά όντα» (sexual beings) προσδιοριζόμενα από το συναίσθημα και μόνο (Σαμίου, 2006).

Μία από τις αυτές τις πρώτες γυναικείες φωνές υπήρξε η αγγλίδα Mary Wollstonecraft. Το βιβλίο της με τίτλο «A Vindication of the Rights of Woman» (μτφρ.: «Η υπεράσπιση των δικαιωμάτων της γυναίκας») που πρωτοεκδόθηκε στα τέλη του 18ου αιώνα (1792) «μπορεί να θεωρηθεί ως η πρώτη φεμινιστική διακήρυξη, η οποία έθεσε το θεωρητικό και ηθικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα κινηθούν οι γυναικείες διεκδικήσεις του 19ου αιώνα» (Σκλαβενίτη, 1981:50).

Τα κείμενά της έγιναν πολύ γρήγορα γνωστά στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ δεχόμενα τεράστιες αντιδράσεις αλλά και συνοδευόμενα τόσο τα ίδια τα έργα της όσο και η ίδια με κακοφημία. Διατυπώνοντας την άποψη ότι ο ορθός λόγος είναι κτήμα όλων των ανθρώπων, άρα και των γυναικών, η Wollstonecraft επεδίωκε τη δυνατότητα εκπαίδευσης για τις γυναίκες, οικονομική ανεξαρτησία και αλλαγές στη νομοθεσία ως προϋπόθεση για να μπορούν να είναι αυτόνομες και για να εισχωρήσουν ισότιμα στην κοινωνία των πολιτών, γεγονός που όπως πίστευε θα έφερνε τη γενικότερη αναμόρφωση του κόσμου (Σαμίου, 2006).

Η σημαντική αυτή φυσιογνωμία θεωρείται μία από τις πρωτοποριακές εκπροσώπους του φιλελεύθερου φεμινισμού. Οι αξίες του φιλελευθερισμού αναπτύχθηκαν κατά τον 17ο αιώνα κάνοντας την εμφάνισή του με την ανάπτυξη του

καπιταλισμού στην Ευρώπη, σε αντιπαράθεση με τις φεουδαρχικές πατριαρχικές αξίες, που μέχρι τότε κυριαρχούσαν και βασιζόνταν στην ανισότητα. Φιλελεύθεροι πολιτικοί φιλόσοφοι όπως ο Τζον Λοκ και ο Ρουσώ υπογράμμιζαν την κυριαρχία της ισότητας του λόγου και ειδικά της πολιτικής ισότητας. Ο στόχος του φιλελεύθερου φεμινισμού ήταν η ισότητα των γυναικών στα νομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα και η ισότιμη πρόσβασή τους σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δράσης.

Παράλληλα, την ίδια εποχή και ενώ βρίσκεται σε εξέλιξη η Γαλλική Επανάσταση, η γαλλίδα επαναστάτρια Olympe de Gouges θα διακηρύξει το αίτημα για ισότιμη ένταξη των γυναικών στους φιλελεύθερους θεσμούς καταγγέλλοντας την αδικία που γινόταν στο «μισό της ανθρωπότητας» με τον γενικότερο αποκλεισμό του γυναικείου φύλου από τους θεσμούς της πολιτείας (Βαρίκα, 2000).

Το 1791 η de Gouges εκδίδει τη μπροσούρα με τίτλο «Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne» («Διακήρυξη των δικαιωμάτων της γυναίκας και της πολίτιδας»), διαμορφωμένη σύμφωνα με το πρότυπο της «Διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη» του 1789 (Βαρίκα, 1981, σ.22, Βαρίκα 2000). Σε αυτήν, η Olympe de Gouges πρότεινε προς ψήφιση στην επαναστατημένη Εθνοσυνέλευση τη δική της Διακήρυξη για το γυναικείο φύλο, και δήλωνε στο άρθρο III ότι: *«Κάθε εξουσία πηγάζει αποκλειστικά από το Έθνος, δηλαδή από τη συνεργασία του Άντρα και της Γυναίκας. Κανένα σώμα ή άτομο δεν μπορεί να ασκήσει εξουσία η οποία δεν απορρέει ρητά απ' αυτό»*. Η de Gouges υπήρξε η πρώτη γαλλίδα που διεκδίκησε καθολικό δικαίωμα ψήφου για όλες τις γυναίκες (Βαρίκα, 1981, σ.23).

Λίγες δεκαετίες αργότερα (1840-1850), με ανάλογο τρόπο η αμερικανίδα επαναστάτρια φεμινίστρια Margaret Fuller υπερασπιζόταν είτε με τα γραπτά της είτε έμπρακτα σε δημόσιες συζητήσεις και αργότερα συμμετέχοντας και σε επαναστατικές διαδικασίες στην Ιταλία, το δικαίωμα των γυναικών στην κοινωνική αυθυπαρξία, στην αυτοτέλεια, στην αυτενέργεια και την αυτόνομη δράση, καθώς και την ολοκληρωμένη συμμετοχή τους στην πολιτεία (Σκλαβενίτη, 1981, σ.147- 149, Βαρίκα, 2000, σ.117-118).

Άλλη σημαντική αμερικανίδα φεμινίστρια, η Elizabeth Cady Stanton άρχισε να αναπτύσσει τις ιδέες της στο πλαίσιο των κινημάτων για την ηθική μεταρρύθμιση και μεταξύ άλλων συμμετείχε ενεργά στο αμερικανικό κίνημα κατά της δουλείας. Ενδιαφερόταν για τη βελτίωση της ζωής των γυναικών σε όλους τους τομείς, στην

οικογενειακή ζωή, το γάμο, την ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση και την ψήφο (Bryson, 2005).

Οι εμπειρίες της οικογενειακής ζωής και καθημερινές στιγμές γυναικείας καταπίεσης και αποκλεισμού οδήγησαν το 1848 στην καθοριστική κινητοποίηση για τη σύνταξη της Declaration of Sentiments («Διακήρυξης των Αισθημάτων») από 68 αμερικανίδες και 32 άνδρες στο Συνέδριο του Σένικα Φωλς (Seneca Falls) της Ν. Υόρκης. Με αυτήν απαιτούνταν τα ίδια δικαιώματα και για τις γυναίκες τα οποία η αμερικανική «Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας» του 1776 είχε αναγνωρίσει μόνο στο ανδρικό φύλο, όπως το δικαίωμα στην ψήφο και ευρύτερα την πολιτική συμμετοχή, την ιδιοκτησία, την εκπαίδευση και την εργασία. Σε αυτό το κείμενο, το αίτημα της συμπερίληψης των γυναικών στο έθνος εκφραζόταν στο όνομα της ατομικότητας των γυναικών ως υποκειμένων που σχετίζονται άμεσα με το κράτος και όχι ως εξαρτημένων μελών μιας οικογενειακής μονάδας (Bryson, 2005).

Μέσα από την κίνηση αυτή και άλλες που ακολούθησαν στις πολιτείες της Δύσης αναδύθηκε ο φεμινισμός ως πολιτικό κίνημα και θεωρία (Bryson, 2005). Στα τέλη του 19^{ου} αι. αρκετά από τα αιτήματα για τα οποία είχαν πολεμήσει οι πρώτες φεμινίστριες στις ΗΠΑ και στη Μ.Βρετανία είχαν σε μεγάλο βαθμό ικανοποιηθεί, όπως η εκπαίδευση. Αυτό όμως δεν σήμαινε αμφισβήτηση του παραδοσιακού ρόλου των γυναικών αλλά ούτε και απελευθέρωση, αλλά μάλλον νέες μορφές εκμετάλλευσης. Κυριαρχεί η πεποίθηση ότι οι νέες ευκαιρίες για τις γυναίκες του 19^{ου} αι. δεν προέκυψαν τόσο λόγω των αγώνων των φεμινιστριών όσο γιατί εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα των εργοδοτών, των επιχειρήσεων και των κυβερνήσεων για φθηνό και υπάκουο εργατικό δυναμικό (Bryson, 2005). Αντίλογο της παρούσας πεποίθησης αποτελεί η ιστορία και η πορεία του φεμινισμού.

➤ **Φεμινισμός - Η έναρξη του κινήματος:**

Ο φεμινισμός ως όρος εμφανίστηκε και χρησιμοποιήθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα στη Γαλλία αρχικά από τον Αλέξανδρο Δουμά υιό, αλλά πήρε το μετέπειτα περιεχόμενό του, όταν χρησιμοποιήθηκε κατ' επανάληψη από τη γαλλίδα υπέρμαχο των ίσων γυναικείων δικαιωμάτων Hubertine Auclert (Ψαρρά, 1993, σ.37).

Μέσα στην επόμενη δεκαετία ο όρος είχε αρχίσει να μεταφράζεται σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες και να χρησιμοποιείται ευρύτατα στην Αγγλία, την Ισπανία, την Ιταλία, το Βέλγιο, τη Γερμανία, τη Ρωσία, την Ελλάδα (Ψαρρά, 1999, σ.91-93), ενώ έκτοτε του αποδόθηκαν διαφορετικά ιδεολογικά περιεχόμενα που εξέφραζαν τάσεις

στο εσωτερικό του ίδιου του γυναικείου κινήματος, όπως «οικογενειακός φεμινισμός», «σοσιαλιστικός φεμινισμός», «χριστιανικός φεμινισμός», και «αστικός φεμινισμός» (Σαμίου, 2006).

Στις Ηνωμένες Πολιτείες ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρκετά αργότερα και σίγουρα όχι πριν το 1910, αλλά σύντομα απέκτησε πολύ συγκεκριμένες συνδηλώσεις αφορώντας στις γυναίκες εκείνες που κυρίως ως μέλη του Εθνικού Γυναικείου Κόμματος, μετά τη χορήγηση του δικαιώματος ψήφου, είχαν στόχο την κατοχύρωση ίσων νομικών δικαιωμάτων σε όλο το εύρος της νομοθεσίας χωρίς συσχέτιση με άλλες γυναικείες διεκδικήσεις (συνδικαλιστικές, ειρηνιστικές, ενδο-οικογενειακές κλπ.) (Ψαρρά, 1993, σ.43). Μέχρι τις αρχές του 20ού αι. οι αμερικανίδες χαρακτήριζαν το κίνημά τους ως «κίνημα για τα δικαιώματα της γυναίκας» (Σαμίου, 2006).

➤ **Ο ορισμός του φεμινισμού:**

Ούτε στο παρελθόν ούτε σήμερα έχει επικρατήσει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός του φεμινισμού (Ψαρρά, 1993, σ.31). Αντίθετα, υπάρχει ένα φάσμα ορισμών που λίγο ως πολύ συγκλίνουν προς τη διατύπωση της Randall, ότι «φεμινισμός είναι ένα ευρύ και μεταλλασσόμενο κίνημα που αναζητά διάφορους τρόπους για να αλλάξει την κοινωνική υπόσταση των γυναικών» (Randall, 1987, σ.5, στη Σαμίου, 2006). Επίσης, η πρωτοπόρος στον τομέα των γυναικείων σπουδών αμερικανίδα ερευνήτρια Gerda Lerner έχει ορίσει τον φεμινισμό ως «έναν αγώνα ή πάλη που διεξάγεται από τις γυναίκες προκειμένου να ανυψώσουν τη θέση τους κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά, πολιτιστικά και να ενισχύσουν την αυτοεκτίμησή τους» (Lerner, 1993, σ.236).

Η ιστορικός Ελένη Βαρίκα ορίζει ως φεμινισμό «το πρόγραμμα για την αυτοχειραφέτηση των γυναικών– ένα πολιτικό πρόγραμμα προς επεξεργασία» (Βαρίκα, 2000, σ.330), υπογραμμίζοντας την ανάγκη οι ίδιες οι γυναίκες να συμμετέχουν και να διαμορφώνουν τον συλλογικό αγώνα, αλλά και την ανάγκη να βρίσκεται σε έναν διαρκή επαναπροσδιορισμό το πρόγραμμα της γυναικείας χειραφέτησης λαμβάνοντας συνεχώς υπόψη τα καινούρια δεδομένα.

Η αμερικανίδα Naomi Wolf στο best-seller βιβλίο της «Fire with fire» περιγράφει τον φεμινισμό ως «ένα ανθρωπιστικό κίνημα για την κοινωνική δικαιοσύνη», το οποίο μπορούν να υποστηρίξουν ταυτόχρονα γυναίκες και άνδρες (στο Bryson, 2005, σ.226).

Η Παντελίδου-Μαλούτα (1992, σ.86-87) διακρίνει ανάμεσα στη «γυναικεία συνείδηση» και την αντίστοιχη «φεμινιστική», αποδίδοντας στη δεύτερη την πολιτική θέση για ανατροπή των εξουσιαστικών σχέσεων ανάμεσα στα φύλα, σε αντίθεση με τη γυναικεία που αποδέχεται τις παραδοσιακές ανδροκρατικές δομές προσπαθώντας όμως να εντάξει και τις γυναίκες σε αυτές. Επίσης, υποστηρίζει ότι «μια πολιτική είναι φεμινιστική όταν στοχεύει στη βελτίωση της θέσης των γυναικών ως κοινωνικής κατηγορίας, αλλά συγχρόνως συμβάλλει και στην εξάλειψη της διχοτομίας γυναίκες/άνδρες, η οποία εξ ορισμού είναι καταπιεστική» (Παντελίδου-Μαλούτα, 2003, σ.173). Μ' αυτήν την έννοια φεμινιστές μπορούν να χαρακτηριστούν και όσοι άνδρες συμφωνούν ή συμπράττουν στην ανατροπή των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στα φύλα (Παντελίδου-Μαλούτα, 1992, σ.86).

➤ **Σύγχρονες θεωρίες φεμινισμού:**

Πιο πρόσφατα, ορισμένες θεωρίες του φεμινισμού επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους σε ζητήματα συγκρότησης των ταυτοτήτων και ειδικότερα στην αλληλεπίδραση του βιολογικού φύλου, του σεξουαλικού προσανατολισμού καθώς και άλλων τρόπων συμπεριφοράς (Bryson, 2005). Από αυτή τη σκοπιά, η διάκριση μεταξύ φύλου και κοινωνικού φύλου που χρησιμοποιήθηκε στα επιχειρήματα των φεμινιστριών προηγούμενων δεκαετιών δεν είναι αποδεκτή ως βάση διεκδίκησης της απόλυτης ισότητας.

Πλέον περισσότερο συχνές είναι οι αναφορές στην ολοκληρωτική κατάργηση ή υπέρβαση του φύλου, την απο-εμφυλοποίηση της κοινωνίας ή τη δημιουργία ανδρόγυνων ταυτοτήτων προκειμένου μέσα από την εξάλειψη της έμφυλης ανισότητας και διχοτομίας να προκύψει μία καινούρια οικουμενικότητα για όλους/όλες (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002).

Τέλος, η αυξανόμενη σημασία που άρχισαν να δίνουν ορισμένες κυβερνήσεις στα γυναικεία αιτήματα εξαιτίας της στήριξης που είχαν εκλογικά από γυναίκες ψηφοφόρους, η πίεση που ασκούσαν στα κόμματα οι γυναίκες μέλη τους, η πίεση που άσκησαν προς το κράτος ομάδες φεμινιστριών, καθώς και εξωτερικές πιέσεις που άσκησαν προς τα κράτη μέλη τους ο ΟΗΕ και η Ευρωπαϊκή Ένωση για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων των γυναικών, συγκρότησαν το φαινόμενο της προώθησης γυναικείων πολιτικών στο πλαίσιο των κρατικών διαδικασιών και της πολιτειακής γραφειοκρατίας. Το φαινόμενο αυτό ονομάστηκε «κρατικός φεμινισμός» ή αλλιώς «θεσμικός φεμινισμός».

Ολοένα περισσότερες ακτιβίστριες φεμινίστριες κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια αποφάσισαν να δουλέψουν ενδοκρατικά, ώστε να συμβάλουν στην κατά τη γνώμη τους πιο αποτελεσματική και γρήγορη προώθηση των γυναικείων δράσεων. Το φαινόμενο του κρατικού φεμινισμού πήρε τα τελευταία χρόνια σημαντικές διαστάσεις και στην Ελλάδα (Ιγγλέση, 1990, σ.15). Η Βαρίκα αναφερόμενη στο παράδειγμα της Ελλάδας και κάνοντας κριτική στη «δυνατότητα του κρατικού φεμινισμού να ιδιοποιείται τις κινητοποιήσεις για την απελευθέρωση των γυναικών» υποστηρίζει ότι «βαραίνει ... πολύ στις αντικειμενικές δυνατότητες των γυναικών να αυτοοργανωθούν και εμποδίζει τη δυναμική της συνειδητοποίησης των βαθύτερων παραγόντων που ορίζουν τη γυναικεία καταπίεση» (Βαρίκα, 2005, σ.307-308).

➤ **Ο Φεμινισμός στην Ελλάδα:**

Μελετώντας την ιστορία της γυναικείας εξέγερσης στην Ελλάδα του 19^{ου} αι., η Βαρίκα διακρίνει τη συγκρότηση μίας «συνείδησης του φύλου», που χαρακτηρίζεται από την αντίληψη των κοινών βιολογικών και κοινωνικών πεπρωμένων τους και στηρίζεται στη λογική των φυσικών γυναικείων χαρακτηριστικών με τα οποία θα μπορούσαν να αναμορφώσουν την κοινωνία (Βαρίκα, 1987, σ.196-199).

Παράλληλα, σύμφωνα πάλι με τη Βαρίκα, αναπτύσσεται η «φεμινιστική συνείδηση» που χαρακτηρίζεται από την αμφισβήτηση της ανδρο-κεντρικής τάξης πραγμάτων και την ανάγκη συλλογικής παρέμβασης των ίδιων των γυναικών απέναντι στο υπάρχον σύστημα με στόχο την επίτευξη της χειραφέτησής τους επιδιώκοντας το ακατόρθωτο (Βαρίκα, 1987, σ.205).

Η πορεία του ελληνικού φεμινιστικού κινήματος αν και είχε ως εκκίνηση ξεχασμένους αγώνες για την γυναικεία απελευθέρωση που ανιχνεύονται στο πολύ μακρινό παρελθόν, ωστόσο μετά την πτώση της δικτατορίας έκανε δυναμικά την εμφάνισή του σαν να ξεκινούσε τότε από το μηδέν³. Το 1975 δύο ομάδες γυναικών ανεξάρτητες η μία από την άλλη εμφανίστηκαν στην Αθήνα για να διεκδικήσουν αυτόνομη γυναικεία παρέμβαση. Η πρώτη φεμινιστική οργάνωση στην Ελλάδα, «Κίνηση για την Απελευθέρωση των Γυναικών», προήλθε από αυτές τις ομάδες (Βαρίκα, 2005).

3 Η Βαρίκα εντοπίζει ότι αυτού του είδους η λήθη, η «απουσία συλλογικής μνήμης», δεν είναι τυχαία και σημάδεψε κι άλλα φεμινιστικά κινήματα στην Ευρώπη (Βαρίκα, 2005, σ.294).

Η κριτική που έχει δεχθεί το φεμινιστικό κίνημα είναι ότι αντί να αναπτύσσει λόγο σχετικά με την καταπιεσμένη ομάδα των γυναικών, η οποία θα έπρεπε να αποτελέσει το επίκεντρο των επιχειρημάτων του, επιδίδεται σε διάλογο με την κοινοβουλευτική αριστερά, για να πείσει ότι έχει πολιτικό λόγο. Έτσι, ενώ ο εξωκοινοβουλευτικός χαρακτήρας του κινήματος απέρριπτε τις όποιες νομοθετικές διαδικασίες σαν δρόμο προς την απελευθέρωση, εντέλει η περιθωριοποίηση την οποία υφίστατο για αυτή του τη στάση το κίνημα, είχε σαν αποτέλεσμα την οικειοποίηση των επιχειρημάτων και των διεκδικήσεών του από κόμματα και μαζικές γυναικείες οργανώσεις.

Κατά την τετραετία 1981-1985 ο φεμινισμός εξελίχθηκε σε επίσημη ιδεολογία και σηματοδοτούσε την νομική ισότητα που επεδίωκε η τότε κυβέρνηση της χώρας. Οι νόμοι ψηφίστηκαν εκείνη την περίοδο έδιναν μία νομική θέση στις Ελληνίδες ανάμεσα στις πιο ισότιμες της Ευρώπης.

Παρά τις κριτικές και τις αδυναμίες του κινήματος αναμφίβολα βοήθησε να διευρυνθεί η ευαισθητοποίηση σε θέματα γυναικείας καταπίεσης μέσα από τα διάφορα μέσα ενημέρωσης και παραμένοντας σταθερά παρόν στην κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας μέχρι τα τέλη περίπου του 20ού αι. (Βαρίκα, 2005).

➤ **Διεκδίκηση πολιτικών δικαιωμάτων**

Θα ήταν λάθος να πιστεύει κανείς ότι η εξέλιξη του φεμινισμού ως θεωρίας και η εξέλιξη των γυναικείων αγώνων για την ανατροπή της έμφυλης ανισότητας υπήρξε ομοιόμορφη σε όλα τα πλάτη και μήκη της γης. Οι ιδιαιτερότητες που εμφανίστηκαν ήταν πολλές και σχετίζονται εξίσου με τις ιδέες των ίδιων των φεμινιστριών, αλλά και με τον τρόπο που αντιμετωπίστηκαν στα εθνικά κράτη και στους διεθνείς θεσμούς.

Η ιδέα της ισότιμης ένταξης του γυναικείου φύλου στα πολιτειακά δρώμενα των δυτικών κρατών συγκρουόταν με τις πολιτικές ιδεολογίες, τις πολιτικές παρατάξεις και τις επίσημες πολιτικές συμμαχίες δημιουργώντας ένα ιδιαίτερο πλέγμα αντιπαλότητας ή συνεργασίας μεταξύ κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων σε κάθε χώρα.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι αγώνες για την κατοχύρωση των γυναικείων πολιτικών δικαιωμάτων (οι αγώνες για την ισοπολιτεία των γυναικών και την ψήφο), αν και υπήρξαν καθοριστικοί για την ιστορία της γυναικείας κοινωνικής υπόστασης

και του γυναικείου κινήματος δεν συνιστούν παρά ένα μειοψηφικό κομμάτι της συνολικής γυναικείας αμφισβήτησης και της ιστορίας των γυναικείων κινημάτων.

Δεν είναι όμως τυχαίο ότι οι αγώνες για τη γυναικεία ισοπολιτεία κατάφεραν να εγγραφούν και να παραμείνουν, όσο αμυδρά κι αν αυτό συνέβη, στη μνήμη των δυτικών ανθρώπων σε αντίθεση με άλλους τομείς δράσης των γυναικών. Οποσδήποτε, η κατοχύρωση των πολιτικών δικαιωμάτων προεξήρχε στις συζητήσεις και τη γυναικεία δράση σε ορισμένες στιγμές της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας.

Άλλωστε, από το 19^ο αι. η παραμικρή ιδέα για βελτίωση της κοινωνικής θέσης των γυναικών ταυτιζόταν με το αίτημα για πολιτική ισότητα, η οποία με τη σειρά της παρέπεμπε, ρητά ή άρρητα, στην κατάργηση-εξίσωση των ρόλων των δύο φύλων. Στη μελέτη της για τις ελληνικές εκδοχές της γυναικείας χειραφέτησης στα χρόνια 1870-1920 η ιστορικός Α. Ψαρρά διατυπώνει την άποψη ότι και «το παραμικρό γυναικείο βήμα στον δημόσιο χώρο ερμηνευόταν αυτομάτως ως πολιτική διεκδίκηση», ενώ «η χειραφέτηση αποτελούσε συνώνυμο των πολιτικών δικαιωμάτων», ακόμα και στις περιπτώσεις όπου οι ίδιες οι πρωτεργάτριες του φεμινισμού στέκονταν αμφίθυμα απέναντί τους (Ψαρρά, 1999, σ.93-95).

Στην Ελλάδα η πρώτη «άτολμη» αναφορά στα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών γίνεται από τις φεμινίστριες της «Εφημερίδος των Κυριών» (1887-1918). Αν και προκάλεσαν τις ιδέες εκείνες που θεωρούσαν μη διαπραγματεύσιμη την αναγνώριση πολιτικών δικαιωμάτων στη γυναίκα, οι πρώτες αυτές φεμινίστριες έβλεπαν τη διεκδίκηση αυτή ως κάτι ουτοπικό για την εποχή.

Οι Ελληνίδες τελικά αποκτούν το πρώτο τους πολιτικό δικαίωμα το 1930. Πρόκειται για το δικαίωμα του εκλέγειν στις δημοτικές εκλογές ύστερα από μακροχρόνιους αγώνες. Το δικαίωμα του εκλέγεσθαι στις δημοτικές εκλογές κατακτήθηκε τρία χρόνια αργότερα. Μόλις όμως το 1952, αναγνωρίζεται το δικαίωμα της ψήφου στις βουλευτικές εκλογές (Σαμίου, 1989, σ.167).

Δεν υπάρχει μια ομοιόμορφη ιστορικά διαδικασία απονομής πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες ανά τον κόσμο. Η πρόσκτηση του δικαιώματος ψήφου προήλθε από μια πολυμορφία ιστορικών διαδικασιών σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο όπου έπαιξαν κατά περίπτωση ρόλο χαρακτηριστικά όπως η εθνική/εθνικιστική συνοχή, η εθνική ανεξαρτησία, οι πολεμικές συρράξεις, αλλά και διαδικασίες στο εσωτερικό των εθνικών κρατών που σχετίζονται με κοινωνικές/ταξικές συγκρούσεις σε συνδυασμό με τον εκάστοτε ρόλο των γυναικών μέσα σ' αυτές.

Οι φεμινίστριες υπέρμαχοι των γυναικείων πολιτικών δικαιωμάτων (suffragists= σουφραζίστριες) διεξήγαγαν επί δεκαετίες από τα μέσα του 19ου αιώνα επίμονους αγώνες σε αρκετές χώρες για τη διεκδίκηση της ψήφου έχοντας συχνά στο πλευρό τους και υποστηρικτές του ανδρικού φύλου.

Η σφοδρότητα των αντιδράσεων απέναντι στο αίτημα για πολιτική ισότητα των γυναικών υπήρξε μεγάλη και τόσο στη Μ.Βρετανία όσο και στις ΗΠΑ ο αγώνας ενάντια στην ισότητα πολιτικών δικαιωμάτων οργανώθηκε συστηματικά με την ίδρυση ενώσεων που αντιτάσσονταν σθεναρά στη χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες (antisuffragists).

Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου αρκετά δυτικά κράτη χορήγησαν πολιτικά δικαιώματα στις γυναίκες (ΗΠΑ, Αγγλία, Αυστρία, Γερμανία, Ουγγαρία, Τσεχοσλοβακία, Πολωνία). Επίσης, στην επαναστατημένη Ρωσία, μια από τις πολυπληθέστερες χώρες της Ευρώπης, εκατομμύρια γυναίκες απόκτησαν μονομιάς ίσα πολιτικά δικαιώματα. Τέλος, ενώ από τη μια ο γυναικείος αγώνας προσανατολίστηκε μεταπολεμικά προς το φιλειρηνικό κίνημα και τον αντιφασιστικό αγώνα από την άλλη ο φασισμός, ο ναζισμός και το διεθνές φεμινιστικό κίνημα άρχισε να χάνει μέρος της δυναμικότητάς του και άρχισαν να χάνουν έδαφος οι φιλελεύθερες ιδέες σε πολλές δυτικές χώρες με την άνοδο των φασιστικών ιδεών. Όλα τα παραπάνω συναποτέλεσαν τις αιτίες της συρρίκνωσης του φεμινιστικού κινήματος (Σαμίου, 2006).

Μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, όμως η υποστήριξη από τους Συμμάχους των αξιών της ελευθερίας των ατόμων, των λαών και των εθνοτήτων υπήρξε η αφορμή να απονεμηθούν πολιτικά δικαιώματα στις γυναίκες σε αρκετά κράτη-μέλη του ΟΗΕ, ως αντίθεση προς τη φασιστική και ναζιστική ιδεολογία.

Σήμερα, η πραγματικότητα δείχνει ότι παρά τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές αλλαγές που έλαβαν χώρα τις τελευταίες δεκαετίες στο δυτικό κόσμο εμφανίζεται τα τελευταία χρόνια μια μεγάλη οπισθοδρόμηση και υποβάθμιση της ζωής πολλών γυναικών, αλλά και προσπάθεια ακύρωσης ορισμένων κατακτημένων δικαιωμάτων στις δυτικές χώρες.

1.6. Η κοινωνική εργασία και η σχέση της με τη φεμινιστική προσέγγιση

Στις προηγούμενες ενότητες παρουσιάστηκαν οι καταβολές του φεμινισμού και η πορεία του σε διάφορα χωροχρονικά πλαίσια. Στον ακαδημαϊκό χώρο και πιο συγκεκριμένα στην εκπαίδευση και την πρακτική των κοινωνικών λειτουργών, κυρίως σε χώρες του δυτικού κόσμου, ο φεμινισμός έκανε την εμφάνισή του στα τέλη της δεκαετίας του 70' και τις αρχές του 80'.

Η σύνδεση των φεμινιστικών ιδεών στη θεωρία και την πρακτική της κοινωνικής εργασίας, άργησε να γίνει. Δεν πρέπει να διαφεύγει της αντίληψης μας πως η κοινωνία ήταν πατριαρχική και η κοινωνική εργασία υπήρχε και εφαρμοζόταν στους κόλπους της. Οι φεμινιστικές ιδέες φάνταζαν προκλητικές και ενάντιες απέναντι σε αρκετές πεποιθήσεις και πρακτικές που εφαρμόζονταν τότε στην κοινωνική εργασία. Από την άλλη, αρκετές φεμινίστριες υποστήριζαν ότι η κοινωνική εργασία αποτελεί ένα εργαλείο συντήρησης της πατριαρχικής κοινωνίας και ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών ήταν να προωθούν την αξία της οικογένειας με τρόπο όμως που να παγιώνουν την υποτελή θέση των γυναικών σε αυτή. Δυστυχώς, αυτό, όπως αναφέρουν οι Dale & Foster (1986), δεν απέιχε πολύ από την πραγματικότητα. Στην Αμερική, στο μέρος που άκμασε αρχικά η κοινωνική εργασία, σύμφωνα με τη Barreti (2001), οι κοινωνικοί λειτουργοί δεν τάχθηκαν υπέρ των μαχών των φεμινιστριών και οι ενέργειες που έκαναν υπέρ των γυναικών, ήταν ουσιαστικά απειροελάχιστες. Η προώθηση της ισοτιμίας και ισοπολιτείας για τις γυναίκες ειδικότερα δε μέσω της κοινωνικής πρόνοιας δε φαινόταν πουθενά (Simon, 1988). Αυτό, συνέβαινε κυρίως γιατί η κοινωνία ήταν ακόμα πατριαρχική και οι γυναίκες δεν είχαν πολιτικό λόγο. Η πολιτική και η κοινωνική εργασία πρέπει να έχουν σχέση, όπως αποδείχθηκε μεταγενέστερα. Τότε, η δουλειά του κοινωνικού λειτουργού ήταν απολιτικοποιημένο και εξατομικευμένο στο άτομο. Ειδικότερα δε στην εξυπηρέτηση ωφελούμενων γυναικών, παρατηρούταν μία τάση για «παθολογικοποίηση» των γυναικών (Aherns, 1980. Sullivan, 1982. Kravetz & Jones, 1991).

Τελικά, παρά τις αντιστάσεις και των δύο πλευρών, οι φεμινιστικές ιδέες κατάφεραν και εισχώρησαν στους κόλπους της κοινωνικής εργασίας. Μάλιστα, με βάση αυτές υπήρξε ένα ιδιαίτερο ρεύμα, η φεμινιστική κοινωνική εργασία η οποία συνέβαλε καθοριστικά στην επιτέλεση σημαντικών καινοτομιών στην ανάπτυξη της θεωρίας, της έρευνας και των πρακτικών της κοινωνικής εργασίας. Η κοινωνική

εργασία και κατ' επέκταση η κοινωνία μας δε θα ήταν η ίδια δίχως τις φεμινιστικές ιδέες. Αυτό, μπορεί να φαντάζει βαρύγδουπο, όμως δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής η φύση και το χρέος της κοινωνικής εργασίας ως εφαρμοσμένης επιστήμης.

1.7. Η φεμινιστική κοινωνική εργασία

Η φεμινιστική κοινωνική εργασία αποτελεί ένα ρεύμα κοινωνικής εργασίας που ενστερνίζεται ιδέες και ορισμούς της φεμινιστικής προσέγγισης. Οι κοινωνικοί λειτουργοί που υιοθετούν και ακολουθούν αυτό το ρεύμα είναι υπέρ των γυναικών και της αλλαγής της κοινωνίας. Καταρχάς τάσσονται κατά της πατριαρχίας. Θεωρούν ως δεδομένο, πως η πατριαρχία αποτελεί το πρωταρχικό αίτιο της περιθωριοποίησης των γυναικών. Εστιάζουν τις δράσεις τους στη συνειδητοποίηση των θέσεων της κάθε γυναίκας, στον οικολογικό τους χάρτη με βάση τις επιταγές της πατριαρχίας, και έπειτα προωθούν την αποδοκιμασία των επιταγών αυτών. Βασικό κομμάτι, που συνδέεται με τις επιταγές της γυναικείας θέσης στην κοινωνία μας αποτελούν οι ενσώματες εμπειρίες. Η χειραφέτηση των γυναικών συνδέεται άρρηκτα με αυτές στις περισσότερες φεμινιστικές προσεγγίσεις. Η αδυναμία στη σωματική διάπλαση σε σχέση με τους άνδρες τις καθιστά ευάλωτες και εξαρτώμενες. Επίσης, η λεπτεπίλεπτη και θελκτική μορφή του γυναικείου φύλου, έτσι όπως προωθείται από τα κανονιστικά κοινωνικά πρότυπα κάνει το γυναικείο σώμα να συνδέεται στενά με την έννοια της σεξουαλικότητας. Ο σεξισμός προς το γυναικείο φύλο είναι ένα αδιαμφισβήτητο χρόνιο φαινόμενο. Η φεμινιστική κοινωνική εργασία υποστηρίζει πως το σώμα θα πρέπει να πάψει να αποτελεί φορέα νοημάτων που συνδέονται με κοινωνικά κατασκευασμένες ιδέες και παραδοχές (Braidotti, 2006). Ειδικότερα δε, η σεξουαλικοποίηση, δηλαδή η διαδικασία, όπου το νεαρό κορίτσι και στη συνέχεια η γυναίκα μαθαίνει να βλέπει τον εαυτό της ως αντικείμενο ηδονής και πόθου, στο οποίο ο άνδρας θα πρέπει να ανταποκρίνεται. Η σεξουαλικοποίηση είναι επιζήμια για τον γυναικείο ψυχισμό, καθώς οδηγεί τις γυναίκες να εκτεθούν σε καταστάσεις εκμετάλλευσης και αποδυνάμωσης, τις οποίες μάλιστα θα νιώθουν πως τις έχουν επιλέξει οι ίδιες, πράγμα ανασταλτικό για την οποιαδήποτε προσπάθεια εξέλιξής τους στους ποικίλους τομείς της κοινωνικής ζωής και της καθημερινότητας (Rowland-Serdar & Schwartz-Shea, 1997).

Οι κοινωνικοί λειτουργοί που ενστερνίζονται τις ιδέες της φεμινιστικής κοινωνικής εργασίας και έχουν ως ωφελούμενους – γυναίκες, στοχεύουν σε δύο βασικά βήματα: α) Στη στήριξη των γυναικών ως προς την απαλλαγή από τα άγχη που επιβάλλουν τα πρότυπα για τη θηλυκότητα και τη ελκυστικότητα και β) Στην ενθάρρυνση των γυναικών να αναγνωρίσουν τις δυνατότητές τους και να αγαπήσουν το φύλο και τον εαυτό τους. Τα βήματα αυτά, θεωρούνται καθοριστικά βήματα, που αν οι ωφελούμενες και οι κοινωνικοί λειτουργοί πορευτούν μαζί, οι γυναίκες θα είναι σε θέση να λάβουν μόνες τους αποφάσεις για σημαντικά θέματα που τις αφορούν (Λεοντίδου, 2008). Το παρόν εγχείρημα δεν είναι κάτι απλό. Ο σεξισμός αποτελεί ένα σύνθετο και πολύ-παραγοντικό φαινόμενο που θα πρέπει να καταπολεμηθεί από τις ρίζες του, δηλαδή από την ίδια την οργάνωση και κατασκευή της εκάστοτε κοινωνίας. Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να δοθούν κάποιοι ορισμοί για το σεξισμό. Ο σεξισμός γενικότερα συνδέεται και ορίζεται ως παγιωμένες αντιλήψεις που ενυπάρχουν στον κοινωνικό ιδεασμό του κάθε ατόμου, με διαφορετική όμως μορφή, αναλόγως με την κοινωνική οργάνωση της κοινωνίας που είναι το εκάστοτε άτομο μέλος. Οι Benokraitis & Feagin (1995) διακρίνουν τρεις μορφές:

1. **Τον απροκάλυπτο σεξισμό:** Οι γυναίκες αντιμετωπίζονται καθαρά άνισα. Οι διακρίσεις στην εκπαίδευση, τα μειωμένα δικαιώματα, η εξευτελιστική γλώσσα για το γυναικείο φύλο, η αντιμετώπιση της γυναίκας σαν «αντικείμενο» ηδονής και η διαδομένη τιμωρία για το οτιδήποτε, αποτελούν ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα έκφρασης της συγκεκριμένης μορφής σεξισμού.
2. **Τον κεκαλυμμένο σεξισμό:** Ο κρυφός και συχνά εχθρικός σεξισμός. Συνηθισμένος και στις σημερινές κοινωνίες, καθώς έχει συνδεθεί με διακρίσεις των γυναικών στον χώρο της εργασίας. Όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια, ο κεκαλυμμένος σεξισμός, διαφαίνεται σε μεγάλο βαθμό στην πολιτική ζωή των υποψήφιων και εκλεγμένων γυναικών, από άνδρες συναδέλφους.
3. **Τον υποσυνείδητο σεξισμό:** Τα άτομα που διακατέχονται από αισθήματα υποσυνείδητου σεξισμού, συνήθως ανδρικού φύλου, ενδέχεται να μην τα έχουν πλήρως συνειδητοποιήσει. Αρνητικά μηνύματα, στη γλώσσα και στη συμπεριφορά απέναντι στις γυναίκες μπορεί να εκδηλωθούν εν δυνάμει. Ο υποσυνείδητος σεξισμός δεν είναι τόσο χειριστικός ή κακοήθης όπως τα άλλα

είδη, αλλά έχει συμβάλει σημαντικά στην εδραίωσή του σεξισμού γενικότερα.

Οι Cudd & Jones (2005) τονίζουν ότι ο σεξισμός συντηρεί την εξάρτηση και την υποτέλεια των γυναικών στους άνδρες. Η φεμινιστική κοινωνική εργασία, ως μία μορφή πρακτικής που λαμβάνει υπόψη τις εμπειρίες των γυναικών και προσπαθεί να αναπλαισιώσει σημεία της, συμβάλει σημαντικά στον επαναπροσδιορισμό οπτικών και εφαρμογών αρχικά από τις ίδιες τις γυναίκες (άτομο) και στη συνέχεια από την κοινωνία (σύστημα) (Dominelli, 2002). Οι κοινωνικοί λειτουργοί οφείλουν να απορρίπτουν τον σεξισμό, να αντιμετωπίζουν όλες τις γυναίκες με σεβασμό – συμβάλλοντας στη διαμόρφωση της αυτό-εικόνας τους και ακόμη πρέπει να προωθούν την εναντίωση της οποιαδήποτε φανερός ή καλυμμένης αμφισβήτησης των δυνατοτήτων τους.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί, πως στη βιβλιογραφία, αλλά και έμπρακτα, η φεμινιστική κοινωνική εργασία με τη σημερινή κοινωνική εργασία με γυναίκες, παρόλο που προσανατολίζονται υπέρ των γυναικών, διαφέρουν σημαντικά. Οι σημαντικότερες διαφορές έγκεινται στην αποφυγή της χρήσης του φεμινισμού ως έννοια από τη δεύτερη, καθώς και στην απολιτικοποιημένη εφαρμογή της. Η κοινωνική εργασία με γυναίκες θεωρεί πως η πολιτική τοποθέτηση είναι ασύμβατη με την άσκηση της κοινωνικής εργασίας, ενώ η φεμινιστική κοινωνική εργασία, θεωρεί υποχρέωση της να δράσει πολιτικά, ώστε να υπερασπιστεί την κοινωνική ομάδα που εκπροσωπεί (Barreti, 2001). Η φεμινιστική κοινωνική εργασία συνδυάζει τη φεμινιστική με την ενδυναμωτική προσέγγιση διερευνώντας τρόπους επαναπροσδιορισμού και ανακατανομής της κοινωνικής επιρροής και δύναμης. Το ενδιαφέρον εστιάζεται στη διερεύνηση της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής υπόστασης των φύλων, καθώς και στις έμφυλες σχέσεις που διαγράφονται σε αυτούς τους τομείς (Rowlands, 1998). Κλείνοντας, για να περάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο που αφορά τους παράγοντες που επηρεάζουν τη γυναικεία συμμετοχή στην πολιτική, θα τονίσουμε ένα συμπέρασμα της Millet (2005): Η πολιτική, καθώς και άλλοι τομείς – θεσμοί (εκπαίδευση, οικονομία, τεχνολογία, αστυνομία κ.α.) κατευθύνονται από νήματα που κινούνται από ανδρικά χέρια. Επομένως, η συμμετοχή της γυναίκας στην πολιτική με πρακτικές της φεμινιστικής κοινωνικής εργασίας πιθανό να έφερνε περισσότερα οφέλη για την κοινωνική της θέση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

2.1. Εισαγωγή

Είναι γεγονός ότι σε όλη την Ευρώπη και στις Η.Π.Α. παρατηρείται η μειωμένη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, τη δημοκρατία και τις πολιτικές διαδικασίες. Θεωρείται ολοένα και περισσότερο, και ενισχύεται με δράσεις που χρηματοδοτεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, απαραίτητη προϋπόθεση για την πραγμάτωση της δημοκρατίας, της ισότητας των φύλων και της ουσιαστικής ιδιότητας του πολίτη, η ισότιμη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στην πολιτική.

Παρά τις πρακτικές και τα «θετικά μέτρα», όμως, προς αυτήν την κατεύθυνση οι γυναίκες εξακολουθούν να εκλέγονται σε μικρότερο ποσοστό σε σχέση με τους άνδρες. Η απάντηση που δίνεται συχνά είναι ότι η αιτία των χαμηλών ποσοστών των εκλεγμένων γυναικών έχει να κάνει με την απόφαση των ίδιων να μη συμμετέχουν στην πολιτική ζωή, επειδή προτιμούν άλλους τομείς ενασχόλησης, ή η πεποίθηση πολλών ψηφοφόρων ότι οι γυναίκες δεν ασκούν αποτελεσματικά τη δημόσια εξουσία.

Η θέση που υποστηρίζεται σε αυτή τη μελέτη είναι ότι οι πραγματικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και την απόφασή τους να μη συμμετέχουν ή το ελλιπές ενδιαφέρον για την πολιτική σχετίζεται με την ίδια την χρήση του επιχειρήματος «οι γυναίκες δεν επιθυμούν να συμμετέχουν», όπου «παρεισφύει η κατηγορία ‘γυναίκες’ που υποσκάπτει τα θεμέλιά του: ή είναι νοητό να μιλούμε για διακριτή κατηγορία, η οποία με προσδιοριστικό στοιχείο το φύλο «επιλέγει» να μην συμμετέχει ή αν και εφόσον μιλούμε για ισόνομα άτομα καμιά τέτοιου είδους γενίκευση δεν είναι νοητή. Συνεπώς, το επιχείρημα αυτοαναιρείται» (Παπαδοπούλου, 2006, σ.1248).

Επίσης, ο εδραιωμένος για αιώνες νομικός και κοινωνικός αποκλεισμός των γυναικών από το δημόσιο βίο και την ιδιότητα του πολίτη, έχει σαν αποτέλεσμα η επιλογή των γυναικών να μη συμμετέχουν στην πολιτική ζωή να σχετίζεται με ριζωμένα στερεότυπα για το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο και προκατασκευασμένους κοινωνικούς ρόλους και την αναπαραγωγή αυτών από γενιά

σε γενιά, και έτσι η αποχή από τις δημοκρατικές διαδικασίες και την πολιτική στην ουσία δεν είναι το αποτέλεσμα της ελεύθερης τους βούλησης.

2.2. Κοινωνικές διακρίσεις στη βάση του φύλου

1. Το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο

Α. Ο όρος sex (βιολογικό φύλο) αρχικά χρησιμοποιήθηκε για να διακρίνει τους άνδρες και τις γυναίκες ως βιολογικές κατηγορίες. Ο αποκλεισμός των γυναικών από την αρχή στηρίχθηκε σε επιχειρήματα που αντλούσαν τη δύναμή τους από βιολογικά χαρακτηριστικά που καθιστούσαν τη γυναίκα από τη φύση της κατώτερη, για να νομιμοποιήσουν την πολιτική αντίληψη που ήθελε μόνο τον άντρα ικανό να συμμετέχει στο δημόσιο βίο (Σαμίου, 2006).

Οι φυσικές διαφορές χρησιμοποιήθηκαν ως επιχειρήματα για να πείσουν στις δημόσιες συζητήσεις για την πολιτική ανικανότητα των γυναικών ήδη από την εποχή της γαλλικής επανάστασης, περίοδο σταθμό για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η υποτέλεια των γυναικών ήταν απόλυτα συμβατή με τη βιολογία της εποχής (Βαρίκα, 2005).

Οι γυναίκες αποτελούσαν μία ξεχωριστή κοινωνική κατηγορία, χωρίς δικαιώματα, που ο ρόλος τους προσδιοριζόταν μόνο από τις λειτουργίες του σώματός τους, τις οποίες όριζαν οι πατεράδες και οι σύζυγοί τους. Μόνο μέσω της οικογένειας, που θεωρήθηκε αυτονόητα ως το γυναικείο πεπρωμένο και ο λόγος ύπαρξής της, η γυναίκα μπορούσε να αποκτά μία υποτυπώδη θέση στην πολιτική τάξη πραγμάτων.

Η φεμινίστρια Flora Tristan στο έργο της «Union Ounvrière» του 1844 σχολιάζει την Εκκλησιαστική Σύνοδο της Μακόν που συγκλήθηκε το 585, στην οποία συζητήθηκε και αναγνωρίστηκε με μόλις τρεις ψήφους ότι τελικά οι γυναίκες έχουν ψυχή. Η Tristan κατήγγελλε ότι με τρεις ψήφους λιγότερες οι γυναίκες θα κατατάσσονταν στο «βασιλείο των κτηνών» (Βαρίκα, 2005, σ.99).

Η Εκκλησία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εδραίωση αυτής της αντίληψης για τη γυναίκα και τον βιολογικά καθορισμένο ρόλο της. Δεν αναγνώρισε στη γυναίκα το δικαίωμα της ελευθερίας να λαμβάνει αποφάσεις για το σώμα της και την τεκνοποίηση, απαγορεύοντας την έκτρωση και την αντισύλληψη, και την έθεσε υπεύθυνη για τη σωτηρία του θεσμού της οικογένειας και την σωστή ανατροφή των ανήλικων που είναι οι μελλοντικοί αφοσιωμένοι πιστοί της Εκκλησίας. Επιπλέον,

είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι τα περισσότερα χριστιανικά δόγματα δεν επιτρέπουν την εξέλιξη των γυναικών στην ιερατική ιεραρχία τους (Σαμίου 2006).

Έτσι, αντιγράφοντας και κληροδοτώντας από γενιά σε γενιά τα επιχειρήματα μεγάλων φιλοσόφων, αρχαίων αλλά και σύγχρονων διανοούμενων και διαφωτιστών, όπως ο Ρουσσώ, η γυναίκα θεωρήθηκε από τη φύση της απρόβλεπτη και ασθενική, μη ελεγχόμενη, που έχει την ικανότητα της «μεροληπτικής αγάπης» και όχι την αίσθηση της «αμερόληπτης δικαιοσύνης», αξία που συνιστά απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή στα κοινά (Σαμίου, 2006).

Είναι αυτονόητο ότι με το πέρασμα των αιώνων η αναφορά στη «γυναικεία φύση» δεν παραμένει η ίδια. Από τον Μεσαίωνα στην αναγέννηση και το Διαφωτισμό, η σημασία της «αναδιατυπώνεται, εκκοσμικεύεται, αναβαπτίζεται στο κύρος της νέας θρησκείας, της ‘Επιστήμης’ . [...] η γυναικεία φύση και τα μυστικά της ασκούν μίαν ακαταμάχητη γοητεία σε γιατρούς και επιστήμονες και αποτελούν αντικείμενο ενθουσιασμού και εξιδανίκευσης για τον ρομαντικό ‘φιλογυνισμό’. [...] προς τα μέσα του αιώνα, περιορίζεται όλο και περισσότερο στη λειτουργία της αναπαραγωγής η οποία εξηγεί εφεξής όχι μόνο το σύνολο της σωματικής και ψυχικής συγκρότησης των γυναικών αλλά και τις ηθικές αρετές τους, τη θέση τους στην κοινωνία» (Βαρίκα, 2005, σ.124).

Β. Ο όρος gender (κοινωνικό φύλο) έχει τις ρίζες του στα ρήματα γεννώ και παράγω (generate) και άρχισε να χρησιμοποιείται κυρίως από τη δεκαετία του 1950 και έπειτα στις επιστήμες της ψυχολογίας και της ψυχιατρικής. Ευρύτατα όμως στις κοινωνικές επιστήμες άρχισε να χρησιμοποιείται κατά τις τελευταίες δεκαετίες, κυρίως στο κοινωνιολογικό έργο αμερικανίδων φεμινιστριών, οι οποίες απέρριψαν τη βιολογική προσέγγιση του φύλου στη βάση του οποίου η γυναίκα θεωρείται κατώτερη από τον άνδρα (Σαμίου, 2006).

Αρκετοί συγγραφείς των τελευταίων δεκαετιών υποστηρίζουν ότι το ίδιο το φύλο είναι προϊόν της κοινωνίας και όχι παγιωμένο από τη φύση. Οι βιολογικές διαφορές αποκτούν σημασία μόνο αν κατασκευάζονται έτσι κοινωνικά. Άρα, η κοινωνία δημιουργεί τις κατηγορίες «άνδρας» και «γυναίκα» δίνοντας σημασία σε ιδιαίτερα γνωρίσματα της ανθρώπινης ανατομίας (Bryson, 2005, σ.364).

Ανεξάρτητα, όμως από τις σύγχρονες αυτές θεωρήσεις, η κοινωνικά υποδεέστερη θέση της γυναίκας και οι διακρίσεις σε βάρος της σε όλα τα επίπεδα, εξακολουθούν και σήμερα. Σημαντικό ρόλο σε αυτό έχει παίξει όπως υποστηρίζεται ο διαχωρισμός ανάμεσα σε δημόσιο και ιδιωτικό χώρο όπως διαμορφώθηκε σταδιακά

από τον 16^ο αιώνα και μέχρι σήμερα. Η διάκριση ανάμεσα σε σπίτι (δηλαδή μητρότητα, οικογένεια, αδυναμία, ευαλωτότητα, κ.λ.π.) και δημόσιο βίο (δικαιώματα, ενασχόληση με τα κοινά, κ.ο.κ.) καθόρισε σημαντικά τις φυλετικές και κοινωνικές ταυτότητες ανδρών και γυναικών, αυτό δηλαδή που εννοούμε λέγοντας κοινωνικό φύλο (Βαρίκα, 2005).

2. Αποκλεισμός από την έννοια της ιδιότητας του πολίτη

Οι πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές ζυμώσεις στον ευρωπαϊκό χώρο και όχι μόνο, που οδήγησαν στις μεγάλες πολιτικές ανακατατάξεις από τα τέλη του 18^{ου} αι. και έπειτα και που καθόρισαν τη μορφή των σύγχρονων κοινωνιών, δημιούργησαν μία νέα πολιτική και νομική έννοια: την έννοια της ιδιότητας του πολίτη.

Με την έννοια αυτή αναφερόμαστε στην ιδιότητα που αναγνωρίζεται στους υπηκόους ενός εθνικού κράτους να μοιράζονται το όραμα της κοινής τους συμβίωσης «με ελευθερία, ισότητα και αδελφοσύνη», όπως διακήρυτταν τα συνθήματα της Γαλλικής Επανάστασης το 1789.

Η ιδιότητα του πολίτη εκφράζεται μέσα από τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στο άτομο και τις υποχρεώσεις του. Τα δικαιώματα διακρίνονται σε ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα, ή αντίστοιχα σε ατομικές, πολιτικές και κοινωνικές ελευθερίες. Την ιστορία τους μελέτησε και κατέγραψε από την απονομή τους μέχρι το 1950 ο κοινωνιολόγος T.H.Marshall και απέδωσε την εμφάνισή τους σε διαφορετικούς αιώνες. Τα ατομικά δικαιώματα στον 18^ο αι., τα πολιτικά στον 19^ο αι. και τα κοινωνικά στον 20^ο αι. (Στασινοπούλου).

Βέβαια, η απόδοση των δικαιωμάτων ανά αιώνα δεν αντικατοπτρίζει και την αναγνώρισή τους στις γυναίκες. Μέχρι τον 20^ο αι. οι γυναίκες δεν απολάμβαναν ούτε τις πιο στοιχειώδεις ατομικές ελευθερίες, ενώ σε ό,τι αφορά τα πολιτικά δικαιώματα καθυστέρησαν περίπου έναν- ενάμισο αιώνα, ανάλογα με το κράτος, σε σχέση με τους άνδρες.

Είναι πλέον κοινώς αποδεκτό ότι η συγκρότηση αυτής της έννοιας υπήρξε έμφυλη και ότι ο πολιτικός χώρος που διαμορφώθηκε στη βάση των δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτήν την έννοια ταυτίστηκε με το ανδρικό φύλο. Οι άνδρες ήταν οι μόνοι στους οποίους αναγνωρίστηκε το δικαίωμα συμμετοχής στις υποθέσεις της πολιτείας και να απολαμβάνουν την ιδιότητα του πολίτη. Η Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη δεν συμπεριέλαβε το γυναικείο φύλο. Ήδη από τα πρώτα χρόνια της Γαλλικής Επανάστασης οι Γαλλίδες αποκλείστηκαν ως

γυναίκες από την πολιτική (Σαμίου, 2006).

Από την πρώτη στιγμή λοιπόν, που διαμορφώθηκε η επίσημη πολιτική διαδικασία, όπως την γνωρίζουμε σήμερα, η σχέση της γυναίκας με αυτήν ήταν ο απόλυτος αποκλεισμός της από αυτήν. Όπως αναφέρει και η Βαρίκα (1999, σ.508), η αρχή: «ένας νόμος για όλους, γνωστός σε όλους και διαμορφωμένος από όλους», δεν αφορούσε ποτέ τις γυναίκες, οι οποίες δεν ενσωματώθηκαν στο δημόσιο χώρο, αλλά αντίθετα τέθηκαν εκτός νόμου, εκτός εκκλησίας και εκτός κοινωνίας.

Ουσιαστικά, η ομοιογενής κατηγορία των γυναικών γινόταν ορατή, οι γυναίκες υπήρχαν ως οντότητες, «μόνο μέσα από τη διαφορά τους ή, στην καλύτερη περίπτωση, μέσα από τη συμπληρωματικότητα της φύσης τους σε σχέση με αυτή των ανδρών` συμπληρωματικότητα που υπαγόρευε μια «ιδιότητα του πολίτη» φτιαγμένη στα μέτρα τους, [...] συνδεδεμένη με το φυσικό τους «πεπρωμένο» ως μητέρων και συζύγων» (Βαρίκα, 2005, σ.125).

Και σήμερα, όμως παρά την πρόοδο σε διάφορα επίπεδα, υποστηρίζεται ότι ακόμα η ιδιότητα του πολίτη δεν έχει συμπεριλάβει πλήρως τη γυναίκα. Η James γράφει ότι «παρά τα γιγάντια άλματα χειραφέτησης τα τελευταία εκατό χρόνια, οι γυναίκες δεν έχουν ακόμα αποκτήσει την πλήρη ιδιότητα του πολίτη», αφού δεν ισχύουν στην πράξη για τις γυναίκες τα ατομικά δικαιώματα/ελευθερίες, όπως θα περίμενε κανείς μετά την καθιέρωση της τυπικής ισότητας (James, 1995, σ.131, στο Σαμίου, 2006, σ.52).

Δικαιώματα όπως «η φυσική τους ανεξαρτησία με την έννοια της αυτοδιάθεσης του σώματος και της μη απειλής από σωματική βία, η οικονομική ανεξαρτησία, αλλά και η αυτοεκτίμηση ή συναισθηματική ανεξαρτησία που επιτρέπει στους πολίτες να σκέφτονται ελεύθερα ώστε να είναι σε θέση να δρουν όπως νομίζουν» είναι όσα προϋποθέτουν την αναγνώριση της ιδιότητας του πολίτη και επιτρέπουν την ουσιαστική συμμετοχή τους στην πολιτική (Σαμίου, 2006, σ.52).

Αναγνωρίζεται πλέον ότι η κατοχύρωση των πολιτικών δικαιωμάτων δεν αρκεί για την εξασφάλιση της ισότητας έτσι όπως ορίζεται για μία δημοκρατική κοινωνία, στην οποία όλοι οι πολίτες θεωρούνται ελεύθεροι και ίσοι. Αντίθετα, η δημοκρατία δεν έπαψε τελικά να αποτελεί «ένα πρόσθετο ανδρικό προνόμιο» (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002, σ.23).

Η Lister υποστηρίζει ότι εκείνο που φαίνεται να είναι απαραίτητο είναι η διαμόρφωση μιας ιδιότητας του πολίτη φιλική προς τη γυναικεία πολιτική συμμετοχή (Lister, 2003). Η Παντελίδου-Μαλούτα στην προβληματική που αναλύεται στο βιβλίο

της «Το φύλο της δημοκρατίας», υποστηρίζει ότι η δημοκρατία πρέπει «να γίνει πραγματικά αδιάφορη ως προς το φύλο, αναγνωρίζοντας όμως, παράλληλα, την έμφυλη διάσταση των υποκειμένων», με αποτέλεσμα μία νέα αντίληψη για την ιδιότητα του πολίτη (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002, σ.27).

Στο διάλογο για έναν αναστοχασμό της ιδιότητας του πολίτη, επιδίωξη θεωρείται ότι πρέπει να είναι μια «διαφοροποιημένη καθολικότητα». Δηλαδή διαφορετικότητα, που δεν θα λειτουργεί όμως ως πηγή ανισότητας και αποκλεισμού (Παπαδοπούλου, 2006. σ.1249).

3. Αποκλεισμός από τις πολιτικές διαδικασίες και τη δημοκρατία

Η δημοκρατία έχει ως στόχο την «ακύρωση των ανισοτήτων που απορρέουν από τις ιδιαίτερες συνθήκες του κάθε πολίτη ως προς την πρόσβασή του στην πολιτική διαδικασία, ενώ παράλληλα χαρακτηρίζεται από σεβασμό της ατομικής ελευθερίας και της διαφορετικότητας», ανεξάρτητα δηλαδή από τις ιδιαιτερότητες των πολιτών που απέναντι στις δημοκρατικές διαδικασίες λογίζονται ως ελεύθεροι και ίσοι (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002, σ.21).

Στην πράξη ωστόσο, η δημοκρατία δεν έχει εφαρμοστεί εκπληρώνοντας αυτό τον στόχο εφόσον από την εδραίωση των πρώτων πολιτικών συστημάτων στη βάση της δημοκρατίας από τον 18^ο αι., μία τεράστια μερίδα πληθυσμού ουσιαστικά έμεινε απ' έξω. Με το Σύνταγμα του 1793 στη Γαλλία σε συνέχεια των κατακτήσεων της γαλλικής επανάστασης, αντί να επεκταθούν οι ελευθερίες των γυναικών της αριστοκρατίας στις υπόλοιπες γυναίκες, επεκτάθηκε ο αποκλεισμός και η θεωρούμενη πολιτική ικανότητα των γυναικών της Τρίτης Τάξης σε όλες τις υπόλοιπες. Κατά τη διάρκεια της περιόδου των μαζικών κινητοποιήσεων των «Επαναστατριών Αντιμοναρχικών Πολίτιδων» η γενίκευση αυτή που έβρισκε επιχειρήματα στη διαφθορά της αριστοκρατίας, όπου αυτή δεχόταν πολιτική επιρροή από γυναικείες φυσιογνώμιες, ταυτίστηκε τελικά με την απολυταρχία και το δεσποτισμό και κορυφώθηκε με τη δίκη και εκτέλεση της Μαρίας-Αντουανέτας. Οι καταχρήσεις της τελευταίας χρησιμοποιήθηκαν ως προειδοποίηση για τον δήθεν κίνδυνο που ελλοχεύει στην είσοδο των γυναικών των «ξεβράκωτων» στην Επανάσταση, στην πολιτική και στην άσκηση πολιτικών δικαιωμάτων (Βαρίκα, 2005, σ.64).

Μέχρι και σήμερα, όμως, είναι γεγονός ότι η παρουσία των γυναικών στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων σε θέσεις εξουσίας και σε δημοκρατικές πολιτικές

διαδικασίες γενικότερα είναι ανεπαρκής αν και συμμετέχουν παραμένουν περιθωριοποιημένες. Οι συζητήσεις γύρω από μία ουσιαστική πολιτική συμμετοχή των γυναικών έχουν πληθύνει σε ευρωπαϊκό επίπεδο και στις Η.Π.Α., καθώς επίσης και οι διεκδικήσεις από τα διάφορα φεμινιστικά κινήματα που δομούν τα επιχειρήματά τους σε διαφορετική πια βάση από αυτήν των προηγούμενων αιώνων (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002).

Ειδικά τα έτη ανάμεσα στο 1960 και 1990 για όλα τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης γίνεται αντιληπτό ότι αποτέλεσαν περίοδο που σηματοδεύτηκε από τους αγώνες των γυναικών προκειμένου να εξασφαλίσουν την πλήρη συμμετοχή τους στο δημόσιο χώρο και στις δημοκρατικές διαδικασίες (Δεληγιάννη-Κουιμιτζή, 1999, σ.313).

Ακόμα και σε χώρες, όπως η Δανία και η Γερμανία, όμως, όπου η συμμετοχή των γυναικών στη πολιτική και τις πολιτικές διαδικασίες ενθαρρύνεται, η εκπροσώπηση των γυναικών στο Κοινοβούλιο στα τέλη του 20ού αι. δεν ξεπερνούσε το 1/3 των εκλεγμένων μελών. Τα αντίστοιχα ποσοστά για την Ελλάδα και τη Βρετανία, χώρες με τη μικρότερη γυναικεία συμμετοχή εκείνη την εποχή, δεν ξεπερνούν το 4,3% και 10% αντίστοιχα.

Είναι φανερό ότι «οι πολιτικές διαδικασίες, η δομή και η λειτουργία του πολιτικού συστήματος αφορούν λιγότερο τα γυναικεία πρότυπα ζωής», γεγονός που εκφράζει και έρευνα για τη διερεύνηση στάσεων, που έγινε με βάση πανελλήνιο αντιπροσωπευτικό δείγμα που αντανάκλα το μειωμένο πολιτικό ενδιαφέρον που σημειώνεται στις γυναίκες. Βάσει αυτής, το 2006 το 20,9% των γυναικών θεωρούν ότι οι πολιτικές αποφάσεις έχουν μικρή ή καθόλου επίδραση στη ζωή τους έναντι αντίστοιχου ποσοστού για τους άνδρες της τάξεως του 17,6%. Τα αντίστοιχα ποσοστά το 1988 ήταν 40,1 % για τις γυναίκες και 26,9% για τους άνδρες (Πηγή: Πολιτική Συμπεριφορά των Γυναικών, ΕΚΚΕ, 1988· Έρευνα Πολιτικών Προτύπων και Πολιτικής Συμπεριφοράς, ΕΚΠΑ, 2006, Στο Παντελίδου-Μαλούτα, 2014).

Επιπλέον, η μειωμένη παρουσία των γυναικών σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων είναι χαρακτηριστικό του αποκλεισμού τους από τη δημοκρατία και τις πολιτικές διαδικασίες και μπορεί να εξεταστεί και σε επίπεδο στάσεων που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες από το άλλο φύλο ευνοώντας έτσι την αδιαφορία τους ως προς την ενεργό συμμετοχή στην πολιτική. Ενδεικτικές είναι έρευνες που εντοπίζουν μεταξύ άλλων και την αίσθηση που έχουν οι γυναίκες πολιτικοί που «εισέρχονται σε παραδοσιακά ανδρικά οχυρά». Για παράδειγμα, έρευνα στη Γαλλία σε γυναίκες

εκλεγμένες όπου καταγράφηκε το πώς αισθάνονται εισερχόμενες στις πολιτικές δομές, έδειξαν ότι συχνά νιώθουν ανεπιθύμητες, ως εισβολείς που γίνονται απλά ανεκτές, ότι κρίνονται βάσει της εμφάνισής τους και ότι δεν αξιολογούνται με τα ίδια κριτήρια με τους συναδέλφους τους (Sineau, 1988, Στο Παντελίδου-Μαλούτα, 2014).

Βέβαια, είναι αξιοσημείωτο ότι το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στο κοινοβούλιο στην περίπτωση της Ελλάδας το 2004 έφτασε το 12,66%. Αντίστοιχες εξελίξεις στις αρχές του 21^{ου} αι. παρατηρούνται σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες (Παπαδοπούλου, 2006) και έχει αξία η παρατήρηση του φαινομένου αυτού, στα επόμενα κεφάλαια της παρούσας μελέτης.

Το ερώτημα όμως παραμένει, τουλάχιστον για την ελληνική πραγματικότητα που μας ενδιαφέρει εδώ, για ποιο λόγο τα ποσοστά αν και αυξάνονται σταδιακά παραμένουν ωστόσο χαμηλά. Τι σημαίνει αυτό για την δημοκρατία, για τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία και ποιες ενέργειες πρέπει να γίνουν εάν θέλουμε αυτά τα ποσοστά να ανατραπούν συμπεριλαμβάνοντας όλες τις κατηγορίες πληθυσμού κατά τον ίδιο τρόπο και εφαρμόζοντας τις αρχές της ισότητας του δημοκρατικού πολιτεύματος.

4. Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και φύλο

Στην Ελλάδα, τα Μ.Μ.Ε. και ιδιαίτερα η τηλεόραση είναι πλέον το κυρίαρχο μέσο πολιτικής επικοινωνίας στο οποίο οι γυναίκες πολιτικοί υποεκπροσωπούνται σε όλες τις τηλεοπτικές πολιτικές εκπομπές.

Μια γαλλική έρευνα σχετικά με τη συμμετοχή ανδρών και γυναικών πολιτικών στις τηλεοπτικές εκπομπές αποδεικνύει ότι η συμμετοχή των γυναικών στην τηλεόραση ακολουθεί εκείνη της αύξησης της συμμετοχής στα πολιτικά όργανα. Ακόμη περισσότερο, τα ευρήματα της έρευνας αποκαλύπτουν χάσμα μεταξύ των φύλων, με την παρουσία των ανδρών να ανέρχεται στο 87,8% και το αντίστοιχο των γυναικών σε 12,2% (Καραμάνου, 2005).

Αναφορικά με την εικόνα των γυναικών που προβάλλεται, τα ΜΜΕ τείνουν να αντιμετωπίζουν τις γυναίκες πολιτικούς διαφορετικά από τους άνδρες πολιτικούς. Ενώ, στις συνεντεύξεις με τους άνδρες η συζήτηση επικεντρώνεται κυρίως στις πολιτικές τους επιδόσεις και στην πείρα τους, στους στόχους και τις επιδιώξεις, αντίθετα με τις γυναίκες πολιτικούς το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην ηλικία, στην οικογενειακή τους κατάσταση, στις ενδυματολογικές τους προτιμήσεις κλπ.

Επιπλέον, τα ΜΜΕ επηρεάζουν και την εκλογιμότητα των γυναικών πολιτικών και σε αυτό σημαντική είναι η επίδραση των ΜΜΕ και σε ό,τι αφορά την κάλυψη της προεκλογικής εκστρατείας των υποψηφίων. Διαφορετική μεταχείριση από τα ΜΜΕ μπορεί να επηρεάσει τις επιλογές του εκλογικού σώματος, μέσω της ενημέρωσης που παρέχουν για την κοινωνική θέση των υποψηφίων, την αξιολόγησή τους, την παρουσίαση των θέσεών τους για διάφορα θέματα και την προβολή της προσωπικότητας και της δυναμικότητας του υποψηφίου.

Σε αυτό το πλαίσιο, «ο αποκλεισμός των γυναικών πολιτικών δημιουργεί έλλειμμα πολιτικής πολυφωνίας και πλουραλισμού απόψεων». Οι γυναίκες πολιτικοί εντέλει που αντιμετωπίζονται συχνά αρνητικά ακόμη και από τους ίδιους τους μηχανισμούς των πολιτικών τους κομμάτων, αδυνατούν να αρθρώσουν δημόσιο λόγο που να έχει αποδέκτες το σύνολο των πολιτών, με αποτέλεσμα έναν δημόσιο λόγο ανδροκεντρικό, μονομερή, χωρίς πλουραλισμό, ποικιλομορφία αλλά και δημοκρατική νομιμοποίηση (Καραμάνου, 2005).

Η πραγματικότητα των Μ.Μ.Ε. επιβεβαιώνει την αντίληψη ότι οι γυναίκες βρίσκονται στο περιθώριο της πολιτικής και προβάλλονται ως εξαιρέσεις, ενώ οι άνδρες υποψήφιοι αποτελούν το σύνηθες πρότυπο υποψηφίου μαζί με το σύνολο των αξιών και των ιδεών, που ακολουθούν τον άνδρα υποψήφιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

3.1 Τα πολιτικά δικαιώματα της Ελληνίδας

Μιλώντας για πολιτικά δικαιώματα αναφερόμαστε στα δικαιώματα που «διασφαλίζουν τη συμμετοχή των πολιτών στα όργανα και τις λειτουργίες της πολιτείας και πάνω από όλα στις τρεις εξουσίες του κράτους, δηλ. τη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική». Έτσι, πολιτικό δικαίωμα είναι το εκλέγειν και εκλέγεσθαι, όπως και το να μπορεί κανείς να διορίζεται σε δημόσιες θέσεις, να έχει το δικαίωμα πρόσβασης σε κρατικά λειτουργήματα, να είναι δικαστής κτλ (Σαμίου, 2013).

Έτσι, πέρα από το να μπορεί να εκλέγει και να εκλέγεται ο πολίτης που έχει πολιτικά δικαιώματα σημαίνει ότι συμμετέχει ισότιμα στις δημόσιες υπηρεσίες και τα όργανα της κρατικής εξουσίας. Από την άποψη αυτή, υποστηρίζει η Σαμίου (2013), οι γυναίκες θα συναντούσαν πολλά εμπόδια μέχρι να επιτύχουν την πρόσβαση και αποδοχή σε όλες τις δημόσιες λειτουργίες, αφού για να γίνει αυτό θα έπρεπε να είναι γεγονός ήδη η ισότιμη αντιμετώπιση τους ως πολιτών, το οποίο δεν ήταν καθόλου αυτονόητο όταν τους απονεμήθηκε το δικαίωμα ψήφου (Σαμίου, 2013).

Το δικαίωμα ψήφου αναγνωρίστηκε στις γυναίκες το 1952. Η αναγνώρισή του σήμαινε ταυτόχρονα την αναγνώριση του συνόλου των πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες, όπως είναι η κατάργηση των ανισοτήτων αναφορικά με την είσοδό τους στον ευρύτερο δημόσιο τομέα από τον οποίο αποκλείονταν για πολύ καιρό. Άλλωστε μέχρι εκείνη τη χρονική στιγμή, οι γυναίκες αποκλείονταν γενικότερα από τη δημόσια σφαίρα και ιδιαίτερα από το χώρο της πολιτικής σε πλήρη συμφωνία με τις τότε επικρατούσες αντιλήψεις για τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών και την απόρριψή τους από την αγορά εργασίας και από άλλες μορφές της κοινωνικής οργάνωσης (Σαμίου, 2006).

Δεν είναι τυχαίο που η συμμετοχή των γυναικών στα εθνικά κοινοβούλια ή στις εκάστοτε κυβερνήσεις της χώρας μας, όπως και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, από τη στιγμή που απέκτησαν τα πολιτικά τους δικαιώματα παρέμεινε μηδαμινή. Ομοίως, η παρουσία των γυναικών ήταν πολύ περιορισμένη και σε κέντρα λήψης

αποφάσεων, όπως είναι οι θέσεις των προέδρων ή των διοικητών των δημόσιων επιχειρήσεων (Αθανασιάδου, 2002).

Ας δούμε όμως λίγο αναλυτικότερα ποιες ήταν οι σημαντικότερες προσπάθειες για αναγνώριση των πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες από το 1944 και έπειτα:

➤ **Περίοδος κατοχής**

Στη διάρκεια της κατοχής είχε απονεμηθεί το δικαίωμα του εκλέγειν στις γυναίκες το Μάρτιο του 1944 από την Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) που έπαιζε το ρόλο κυβερνητικού οργάνου στην Ελεύθερη Ελλάδα. Χιλιάδες ελληνίδες απέκτησαν τότε το δικαίωμα να ψηφίσουν και να θέσουν υποψηφιότητα στις εκλογές για την ανάδειξη του Εθνικού Συμβουλίου (Βουλή του Βουνού) που έγιναν στις 23 Απριλίου 1944. Η ενέργεια αυτή ωστόσο δεν είχε συνέχεια μετά την απελευθέρωση (Σαμίου, 2006).

➤ **Το εκτελεστικό διάταγμα 959/1949**

Μετά την κατοχή και προς το τέλος του εμφυλίου πολέμου, τον Απρίλιο του 1949 επανενεργοποιήθηκε και διευρύνθηκε με αναγκαστικό νόμο το εκτελεστικό διάταγμα του Φεβρουαρίου 1930. Σύμφωνα με αυτό, το 1930 από την κυβέρνηση Ελευθέριου Βενιζέλου είχαν παραχωρηθεί περιορισμένα πολιτικά δικαιώματα για τις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές στις εγγράμματες και άνω των 30 ετών ελληνίδες (10% του γυναικείου πληθυσμού) (Σαμίου, 2013, σ.169).

Το νομοθετικό αυτό διάταγμα που ξανατέθηκε σε ισχύ αφορούσε το εκλογικό δικαίωμα για τις εκλογές της τοπικής Αυτοδιοίκησης διευρύνοντας το ηλικιακό όριο σε όλες τις ελληνίδες πάνω από 21 ετών. Όριζε όμως παράλληλα, ως ηλικία εκλογής και εκλογιμότητας τα 25 χρόνια, ενώ δεν είχαν το δικαίωμα εκλογιμότητας στη θέση του Δημάρχου (Σαμίου, 2006, Παντελίδου-Μαλούτα 2006).

Δεν ήταν λίγες οι αντιρρήσεις που ακούστηκαν από βουλευτές για τα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών, ωστόσο το 1951 το νομοθετικό διάταγμα 1949 επικυρώθηκε τελικά από τη Βουλή (Σαμίου, 1989, σ.170, Παντελίδου-Μαλούτα, 2006).

➤ **Νόμος 2159/1952 για την αναγνώριση πλήρων πολιτικών δικαιωμάτων**

Η παραχώρηση πλήρων πολιτικών δικαιωμάτων στις ελληνίδες ψηφίστηκε από το επίσημο ελληνικό κράτος με οριακή πλειοψηφία στα τέλη Μαΐου 1952 και υλοποιήθηκε με το νόμο 2159 της 2^{ας} Ιουλίου 1952 (ΦΕΚ 177/1952), μετά από πολλές διαβουλεύσεις, συζητήσεις και πιέσεις από γυναικείες οργανώσεις εντός και εκτός Ελλάδας, από κυβερνήσεις άλλων χωρών και από διεθνείς οργανισμούς (Σαμίου, 2006).

Στο νόμο αυτό «Περί χορηγήσεως εις τας γυναίκας του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι κατά τας βουλευτικές εκλογάς» παραχωρείται το δικαίωμα στις γυναίκες που συμπλήρωσαν το 21^ο έτος της ηλικίας τους. Επίσης, όσες γυναίκες έχουν συμπληρώσει το 25^ο έτος έχουν πια τη δυνατότητα να εκλέγονται βουλευτές.

Για πρώτη φορά μετά την κατοχή οι γυναίκες ψήφισαν στις αναπληρωματικές βουλευτικές εκλογές της περιφέρειας Θεσσαλονίκης το 1953, όπου εκλέχθηκε η πρώτη ελληνίδα βουλευτής, η δικηγόρος Ελένη Σκούρα, με τον Ελληνικό Συναγερμό του στρατάρχη Παπάγου (Παντελίδου-Μαλούτα, 2006).

➤ **Σύνταγμα 1975**

Σταθμός στην ελληνική συνταγματική ιστορία θεωρείται η καθιέρωση της ισότητας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών στο Σύνταγμα του 1975. Στο άρθρο 4 του Συντάγματος ορίζεται ότι «Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις» (Σύνταγμα της Ελλάδος, 1975).

Επιπλέον, στο άρθρο 5 ορίζεται η προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας των ανθρώπων «χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων».

Τέλος, καθιερώνεται το δικαίωμα της «ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας [...] ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση» (άρθρο 22, παρ. 1).

➤ Νόμος 1288/1982 για την ίδρυση του Συμβουλίου Ισότητας

Το Συμβούλιο Ισότητας ιδρύθηκε με το νόμο 1288 (ΦΕΚ 120/Α/1.10.82) ως γνωμοδοτικός φορέας προκειμένου «για την προώθηση και πραγματοποίηση της νομικής και ουσιαστικής εξίσωσης των δύο φύλων» («Συμβούλιο ισότητας των δύο φύλων», 1982, σ.28). Το 1985 το Συμβούλιο Ισότητας αναβαθμίστηκε στη μορφή της μετέπειτα Γενικής Γραμματείας Ισότητας (ΓΓΙ).

Το 1994 ιδρύθηκε το κρατικό Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ) ως νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου εποπτευόμενο από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας. Το ΚΕΘΙ εδρεύει στην Αθήνα και διαθέτει συμβουλευτικά κέντρα στις μεγάλες πόλεις της επαρχίας (Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ηράκλειο και Βόλο) (www.kethi.gr).

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας στηρίζεται στην εφαρμογή στρατηγικής με σκοπό την ενσωμάτωση της ισότητας ευκαιριών σε όλα τα όργανα και τις δράσεις της κυβέρνησης (gender mainstreaming) και την ανάληψη ειδικών δράσεων αναφορικά με την καταπολέμηση της ανισότητας στην αγορά εργασίας και τις εργασιακές σχέσεις, την καταπολέμηση της ενδοοικογενειακής βίας και της εμπορίας (trafficking) γυναικών, την καταπολέμηση των στερεότυπων αντιλήψεων για το ρόλο των δύο φύλων και την ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων (Γενική Γραμματεία Ισότητας, σ.2005, σ.25-26).

3.2 Ισότιμη πολιτική συμμετοχή των γυναικών

Η παραχώρηση των πολιτικών δικαιωμάτων στην Ελληνίδα το 1952 δεν συνοδεύτηκε από ολοκληρωμένη άσκησή τους από αυτήν ούτε από ουσιαστική και ισότιμη συμμετοχή της στην πολιτική διαδικασία. Αυτό δείχνει ότι η θεσμική κατοχύρωση του εκλογικού δικαιώματος που ήταν το βασικότερο αίτημα δεν συνεπάγεται αυτομάτως και ισότητα (Σαμίου, 2013).

Σιγά- σιγά διαπιστώθηκε η μειωμένη αντιπροσώπευση των γυναικών στις πολιτικές δομές και η μειωμένη τους συμμετοχή στην πολιτική γενικότερα ως συνέπεια της κατώτερης κοινωνική θέσης των γυναικών. Οι νέες συζητήσεις που ξεκίνησαν για το γυναικείο ζήτημα απέκτησαν νέο αίτημα και οι διεκδικήσεις οδήγησαν σε νέες νομοθετικές ρυθμίσεις, που θα δούμε αμέσως παρακάτω.

3.2.1 Η έννοια της αντιπροσώπευσης και η υπο- αντιπροσώπευση των γυναικών

Η σύγχρονη δημοκρατία είναι αντιπροσωπευτική, «υπό την έννοια της έμμεσης κατά κύριο λόγο συμμετοχής των πολιτών, οι οποίοι εκλέγουν τους αντιπροσώπους τους στα διαφορετικά επίπεδα άσκησης της πολιτικής εξουσίας. Βάσει της αναγνώρισης ίσης ηθικής και άρα πολιτικής αξίας σε όλους τους ανθρώπους, η αντιπροσώπευση αυτή στηρίζεται στη βασική και θεμελιώδη παραδοχή, ότι όλοι οι πολίτες είναι τυπικά ίσοι» (Παπαδοπούλου, 2006, σ.1254).

Ωστόσο, εξακολουθεί να μην έχει ενταχθεί στο πλαίσιο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας ο μισός πληθυσμός, το οποίο κατά τη Βαρίκα φανερώνει την «πρόδηλη ανικανότητα» της υπαρκτής δημοκρατίας (Βαρίκα, 2005, σ.309).

Τα τελευταία τριάντα χρόνια αναπτύχθηκε ένας φεμινιστικός προβληματισμός γύρω από το παραπάνω ζήτημα, που υποστήριξε ότι μετά την κατοχύρωση της ισοπολιτείας «οφείλει να τεθεί ξανά επί τάπητος το ζήτημα του τρόπου πολιτικής εκπροσώπησης των γυναικών στα επίσημα όργανα μιας τυπικά δημοκρατικής πολιτείας» στοχεύοντας πέρα από την τυπική πολιτική ισότητα, που θεωρείται ανεπαρκής (Σαμίου, 2006, σ.56).

Η «υποαντιπροσώπευση» των γυναικών καταγγέλλεται πολύ συχνά από τις ίδιες τις γυναίκες ως δείγμα του «δημοκρατικού ελλείμματος» που αποδεικνύει την κατώτερη κοινωνική θέση τους (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002). Η αναφορά στο δημοκρατικό έλλειμμα, σε ό, τι αφορά την συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων, σημαίνει ουσιαστικά ότι ο «βαθμός συμμετοχής των πολιτών προσδιορίζει και την ποιότητα της δημοκρατίας μιας χώρας» (Καλτσόγια-Τουρναβίτη, 1999, σ.461).

Στην Ελλάδα, παρά το γεγονός της αναγνώρισης των πολιτικών δικαιωμάτων στην Ελληνίδα το 1952, μέχρι και το 1985 αυτό που χαρακτήριζε την πολιτική συμμετοχή τους ήταν η «παραδοσιακή αποχή ή τουλάχιστον εξαιρετικά μικρή παρουσία σε όλες τις μορφές της θεσμοθετημένης πολιτικής συμμετοχής». Το ίδιο παρατηρείτο και στη συμμετοχή σε δομές πολιτικών αποφάσεων, το οποίο μαρτυρά και τον γενικότερο κοινωνικό αποκλεισμό τους (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002, σ.53). Στο κατώφλι του 21^{ου} αι. έγιναν σημαντικά νομοθετικά εγχειρήματα που δεν άλλαξαν όμως πλήρως την κοινωνική κατάσταση:

➤ **Νόμος 2839/2000**

Το έτος 2000 ψηφίστηκε ο νόμος 2839/2000, με το άρθρο 6 του οποίου θεσπίζεται η κάλυψη θέσεων κατά το 1/3 τουλάχιστον από κάθε φύλο σε όλα τα συλλογικά όργανα λήψης αποφάσεων της Δημόσιας Διοίκησης (υπηρεσιακά και διοικητικά συμβούλια δημόσιων υπηρεσιών, νομικών προσώπων, ΟΤΑ κλπ.) (Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2005, σ.39, 95).

➤ **Νόμος 2910/2001**

Μετά από ένα χρόνο ψηφίστηκε ο νόμος 2910/2001 που προβλέπει την κατά το 1/3, δηλαδή σε ποσοστό 35% υποχρεωτική συμμετοχή από κάθε φύλο στα ψηφοδέλτια των Νομαρχιακών και Δημοτικών εκλογών (Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2005, σ.39 και 47).

Σε συνέχεια του παραπάνω αξίζει να σημειώσουμε δύο παρατηρήσεις: α) το ποσοστό των ελληνίδων ψηφοφόρων το 2002 ήταν 52,02%, ενώ το αντίστοιχο ανδρικό ήταν 47,98% , και β) το ποσοστό των γυναικών που έθεσαν υποψηφιότητα στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές του ίδιου έτους ήταν 34,12% έναντι 65,88% των ανδρών (Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2005).

Η εφαρμογή της *πολιτικής των ποσοτώσεων* με τους παραπάνω νόμους έχει δεχθεί κριτική, καθώς από φεμινιστική σκοπιά γίνεται αντιληπτή ως «απτή απόδειξη της κατωτερότητας στην κοινωνική θέση των γυναικών». Βέβαια, υποστηρίζεται ότι η ίδια πρακτική σε ένα άλλο σύστημα, όπως στις σκανδιναβικές χώρες για παράδειγμα, όπου χαρακτηρίζεται από «λιγότερο ασύμμετρες κοινωνικές σχέσεις ανάλογα με το φύλο», θα ήταν περισσότερο ουσιαστική η εφαρμογή της και η μεγάλη αριθμητική διαφορά στην σύνθεση κατά φύλο των φορέων εξουσίας θα έτεινε να απαλειφθεί, σε αντίθεση με το ελληνικό σύστημα, όπου η ανδρική κυριαρχία φαίνεται να είναι δομικό συστατικό της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002, σ.54-55).

Η Γαλλία είναι το πρώτο κράτος στον κόσμο που εφάρμοσε επίσημα το μέτρο της ισάριθμης αντιπροσώπευσης, αλλά στην πράξη δεν υπήρξε ουσιαστική βελτίωση, αφού στις εκλογές όπου εφαρμόστηκε το μέτρο αυτό, αν και αυξήθηκαν τα ποσοστά

των εκλεγμένων γυναικών, «η εξουσία δεν άλλαξε χέρια» (Scott, 2005, σ.217 στο Σαμίου, 2006, σ.59).

➤ **Νόμος 3463/2006**

Ο νόμος αυτός καθορίζει το ποσοστό συμμετοχής από κάθε φύλο στα ψηφοδέλτια των Νομαρχιακών και Δημοτικών εκλογών. Συγκεκριμένα, «ο αριθμός των υποψήφιων δημοτικών ή κοινοτικών συμβούλων, συμβούλων δημοτικού διαμερίσματος και τοπικών συμβούλων από κάθε φύλο πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό ίσο τουλάχιστον με το ένα τρίτο (1/3) του αριθμού των υποψήφιων συμβούλων» (ΦΕΚ 114/Α'/8.6.2006).

➤ **Νόμος 3636/2008**

Με το άρθρο 3 του Ν. 3636/2008 («Τροποποίηση του Ν. 3231/2004 «Εκλογή Βουλευτών») καθορίζεται ότι στους συνδυασμούς των κομμάτων, ο αριθμός των υποψηφίων από κάθε φύλο πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό τουλάχιστον ίσο με το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων, στο σύνολο της επικράτειας (όχι ανά εκλογική περιφέρεια) (ΦΕΚ 11/Α'/1-2-2008).

3.2.2 Η έννοια των θετικών μέτρων και οι πολιτικές ισότητες

Μέσα στα πλαίσια της «Διεθνούς Σύμβασης για την εξάλειψη των διακρίσεων λόγω φύλου» και σε συνέχεια των πολιτικών που υιοθέτησαν το Συμβούλιο της Ευρώπης, η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι εθνικές πολιτικές των χωρών της δυτικής Ευρώπης, υποστηρίζεται ότι για την αύξηση της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών είναι απαραίτητα μία σειρά από «θετικά μέτρα» που «αποβλέπουν στην αλλαγή στάσεων, πεποιθήσεων, αντιλήψεων» (Καλτσόγια-Τουρναβίτη, 1999, σ.462-463).

Συγκεκριμένα, η Σύμβαση υπαγορεύει στο άρθρο 4, παρ.1.: «Η εκ μέρους των κρατών-μελών υιοθέτηση ειδικών πρόσκαιρων μέτρων που αποσκοπούν στην επίτευξη της εγκαθίδρυσης μιας πραγματικής ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών δεν θεωρείται σαν πράξη διακρίσεως [...] αλλά δεν πρέπει με κανένα τρόπο να έχει ως συνέπεια τη διατήρηση κανόνων άνισων ή ξεχωριστών. Τα μέτρα αυτά πρέπει να καταργηθούν μόλις επιτευχθούν οι αντικειμενικοί σκοποί στο θέμα

της ισότητας ευκαιριών και μεταχειρίσεως» (Καλτσόγια-Τουρναβίτη, 1999, σ.465-466).

Ανάμεσα στα θετικά μέτρα προτείνονται α) γενικά μέτρα που στοχεύουν στη δημιουργία μίας ολοκληρωμένης προσωπικότητας, π.χ. μέσω της εκπαίδευσης, μέσω θεσμών για την άμβλυνση των οικογενειακών βαρών, και μέσω αλλαγών στην λειτουργία των πολιτικών κομμάτων παρακινώντας και αφήνοντας χώρο και στη γυναίκα να αποκτήσει ενδιαφέρον και να ασχοληθεί με την πολιτική, και β) μέτρα που αποβλέπουν σε μία άμεση αντιμετώπιση του «δημοκρατικού ελλείμματος». Η δεύτερη κατηγορία θετικών μέτρων περιλαμβάνει τα «ειδικά θετικά μέτρα», τα οποία προϋποθέτουν νομοθετικές ρυθμίσεις όταν αφορούν το δημόσιο τομέα ή αλλαγές στα καταστατικά των συλλογικών οργάνων, π.χ. των κομμάτων.

Η πρώτη κατηγορία χαίρει ευρύτερης αποδοχής μεταξύ των δυτικοευρωπαϊκών χωρών ενώ αντίθετα η δεύτερη η οποία στοχεύει σε περισσότερο δομικές αλλαγές και «αγγίζει τις θεμελιώδεις αρχές της φιλοσοφίας και της ιδεολογίας της δημοκρατίας και έχει προβληματίσει για το εάν είναι θεμιτές οι επιδιώξεις της ισότητας που επιδιώκονται μέσω αυτών των ειδικών θετικών μέτρων. Ένα παράδειγμα αυτής της κατηγορίας είναι και οι «ποσοτώσεις» (Καλτσόγια-Τουρναβίτη, 1999).

➤ **Αναθεώρηση Συντάγματος 2001 για την λήψη θετικών μέτρων**

Στην αναθεώρηση του ελληνικού Συντάγματος το 2001, ορίζεται ως υποχρέωση της πολιτείας η λήψη ειδικών θετικών μέτρων για την ισότητα ανδρών και γυναικών. Συγκεκριμένα, με το άρθρο 4, παρ. 2 και το άρθρο 116, παρ. 2, καταργούνται οι προϋπάρχουσες αποκλίσεις από την αρχή της ισότητας των φύλων, και προβλέπεται ρητά η υποχρέωση της πολιτείας να λαμβάνει ειδικά θετικά μέτρα για την εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών (Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2005:33).

Επιπλέον, ορίστηκε η δυνατότητα της λήψης από την πολιτεία θετικών μέτρων που να έχουν στόχο την «αποτελεσματική εφαρμογή της αρχής της ισότητας και την επίτευξη του μέγιστου δυνατού θετικού αποτελέσματος ως προς την ισότιμη πρόσβαση γυναικών και ανδρών στα δημόσια αξιώματα» (Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2005, σ.29, 47-48). Στο άρθρο 116, παρ.2 ορίζεται λοιπόν ότι «δεν αποτελεί

διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το Κράτος μεριμνά για την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη, ιδίως σε βάρος των γυναικών» (Σύνταγμα 2001, ΦΕΚ 85/A/18-04-2001).

3.3 Διεθνές επίπεδο

➤ Διεθνής Σύμβαση για την εξάλειψη των διακρίσεων λόγω φύλου

Κατά τη δεκαετία του 1970, σημαντική χαρακτηρίστηκε διεθνώς η Σύμβαση που προώθησε προς υπογραφή από τις χώρες μέλη του ΟΗΕ με τίτλο «Διεθνής Σύμβαση για την εξάλειψη των διακρίσεων λόγω φύλου» (CEDAW). Η Διεθνής Σύμβαση ήρθε να συμπληρώσει την ανάλογη Διακήρυξη του ΟΗΕ του 1967, η οποία ως απλή διακήρυξη είχε πολύ λιγότερο δεσμευτικό χαρακτήρα ως προς την άμεση εφαρμογή της από τα κράτη μέλη («Η Διεθνής Σύμβαση για την εξάλειψη των διακρίσεων λόγω φύλου» 1980).

Η Ελλάδα υπέγραψε την «Διεθνή Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διάκρισης κατά των Γυναικών» (CEDAW) το 1982 μετά από πιέσεις και διαμαρτυρίες για τον τρόπο αντιμετώπισης του γυναικείου ζητήματος. Το 1983 την επικύρωσε με τον εσωτερικό νόμο Ν.1342 (Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2005).

➤ Συνθήκη του Άμστερνταμ 1997

Στη Συνθήκη του Άμστερνταμ που υπογράφηκε το 1997 η ισότητα των φύλων συμπεριλήφθηκε ως «μία από τις αποστολές της Κοινότητας». Στο άρθρο 2 ορίζεται ότι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα έχει ως αποστολή να προάγει στο σύνολο της Κοινότητας την αρμονική, ισόρροπη και αειφόρο ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων, υψηλό επίπεδο απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας, ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, αειφόρο, μη πληθωριστική ανάπτυξη, υψηλό βαθμό ανταγωνιστικότητας και σύγκλισης των οικονομικών επιδόσεων, υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου και της ποιότητας ζωής, την οικονομική και κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη μεταξύ κρατών μελών.

Επίσης, εκφράστηκε η πρόθεση για την ένταξη της ισότητας σε όλες τις κοινοτικές πολιτικές. Στο άρθρο 3 αναφέρεται με σαφήνεια η κεντρική στόχευση της Συνθήκης: «Σε όλες τις δραστηριότητες που αναφέρονται στο παρόν άρθρο, η Κοινότητα επιδιώκει να εξαιλεφθούν οι ανισότητες και να προαχθεί η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών».

Με άλλα άρθρα της Συνθήκης νομιμοποιήθηκαν οι θετικές δράσεις υπέρ των γυναικών, έστω και έμμεσα (άρθρο 141, παρ. 4), ενώ απέκτησαν ισχυρή νομική βάση τα κοινοτικά προγράμματα δράσης για την καταπολέμηση των διακρίσεων με βάση το φύλο (άρθρο 13).

➤ **Συνθήκη για τη θέσπιση του Συντάγματος της Ευρώπης 2004**

Η Συνθήκη αυτή που υπογράφηκε στη Ρώμη τον Οκτώβριο του 2004 ορίζει (άρθρο 1-3, παρ.3) ότι η Ένωση «καταπολεμά τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις και προωθεί την κοινωνική δικαιοσύνη και προστασία, την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών». Επίσης, γίνεται ιδιαίτερη μνεία στην ισότητα γυναικών και ανδρών (άρθρα 2-83), όπου προβλέπεται ότι η «ισότητα γυναικών και ανδρών πρέπει να εξασφαλίζεται σε όλους τους τομείς, μεταξύ άλλων στην απασχόληση, την εργασία και τις αποδοχές. Η αρχή της ισότητας δεν αποκλείει τη διατήρηση ή τη θέσπιση μέτρων που προβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα υπέρ του υποεκπροσωπούμενου φύλου».

Η Συνθήκη έχει δεχτεί κριτική από τις φεμινίστριες και φεμινιστικές οργανώσεις που αμφιβάλλουν για την πρόθεση των συντακτών του Ευρωπαϊκού Συντάγματος να προωθήσει αποτελεσματικά στην εξάλειψη των έμφυλων διακρίσεων. Η υποτίμηση του γυναικείου ζητήματος στο συνταγματικό κείμενο εμφανίζεται ήδη στο γεγονός ότι η ισότητα ανδρών και γυναικών συμπεριλαμβάνεται μόνο στους στόχους και όχι στις αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Σαμίου, 2006).

➤ **Λοιπές πρακτικές και πολιτικές ισότητας**

Οι πολιτικές που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ισότητα των φύλων αντιστοιχούν στη νομική κατοχύρωση της ισότητας, στην προώθηση της ισότητας με την ανάπτυξη θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών και

ειδικών προγραμμάτων δράσης για ίσες ευκαιρίες, και τέλος, στην ένταξη της ισότητας σε όλες τις πολιτικές της Ένωσης (gender mainstreaming) (Στρατηγάκη, 2002, στο Σαμίου, 2006).

Κατά την περίοδο 1991-2000 αναπτύχθηκε σημαντική δράση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για ίσες ευκαιρίες στο σύνολο της κοινωνίας. Οι εν λόγω δράσεις εστιάζουν ταυτόχρονα σε ζητήματα απασχόλησης, συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών αποφάσεων, στο ρόλο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης κ.ά.

Σχετικά με την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων που προωθούνται στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι γνώμες διχάζονται. Αρκετές γυναίκες, κυρίως εργαζόμενες στα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και οργανώσεις πιστεύουν στις θετικές επιπτώσεις των ευρωπαϊκών πολιτικών για το φύλο και θεωρούν ότι οι διευθετήσεις αυτές έχουν επηρεάσει σημαντικά τις εθνικές πολιτικές. Αντίθετα, άλλες διαπιστώνουν ότι οι νομοθετικές ρυθμίσεις που εισάγονται σχετικά με τις γυναίκες είτε αποτυγχάνουν είτε καταλήγουν σε απρόβλεπτες παρενέργειες, διότι προσπαθούν να ενσωματωθούν σε ένα πατριαρχικό μοντέλο, το οποίο αντιστέκεται και δεν ανατρέπεται αλλά μετεξελίσσεται και επιμένουν ότι χρειάζεται μια συνολική, μια ολιστική προσέγγιση των ζητημάτων του φύλου στο βαθμό που αυτά συνδέονται ως συγκοινωνούντα δοχεία.

3.4 Κριτική και μέλλον

Το ερώτημα αν η απονομή πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες συνέβαλε στη βελτίωση της κοινωνικής τους υπόστασης έχει διχάσει τη σύγχρονη διανόηση. Η Scott προέβη στην παρατήρηση ότι, αντί να εξαλείψει το πρόβλημα της έμφυλης διαφοροποίησης, η χορήγηση της ψήφου έκανε το ζήτημα πιο εμφανές (Scott 1996, στο Σαμίου, 2006).

Αρκετοί είχαν ήδη υποστηρίξει ότι η ψήφος δεν έφερε το αναμενόμενο από τις φεμινίστριες αποτέλεσμα της εξίσωσης των ρόλων των δύο φύλων, ούτε κατάφερε να ανατρέψει τις έμφυλες διαδικασίες και δομές. Από την άλλη, άλλες ερευνήτριες υποστήριζαν ότι η απονομή της τυπικής ισοπολιτείας επέτρεψε να γίνει ένας επαναπροσδιορισμός της κοινωνικής θέσης των γυναικών και ότι βασικός

πυρήνας του αιτήματος πρέπει να είναι η αμφισβήτηση των χωριστών σφαιρών δράσης (δημόσιος-ιδιωτικός χώρος).

Επίσης, ενδιαφέρουσα είναι η τοποθέτηση της Pateman (1989 στο Σαμίου, 2006) ότι οι γυναίκες εντάχθηκαν στην πολιτική διαδικασία ως γυναίκες, διατηρώντας όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τους είχαν κοινωνικά αποδοθεί με αποτέλεσμα ακόμα και σήμερα οι αρμοδιότητες και ο τρόπος προβολής των «γυναικών πολιτικών» σε αντίστιξη με τους «πολιτικούς», που περιλαμβάνει εξορισμού τους άνδρες, είναι ενδεικτικός της κυρίαρχης πρόσληψης των γυναικών ως κατεξοχήν μη πολιτικών ατόμων (Παντελίδου-Μαλούτα, 1992, σ.73).

Αυτό έχει να κάνει με την αποδοχή της διαίρεσης της πολιτείας σε δύο φύλα, υποστηρίζουν κάποιες φωνές που παρατηρούν ότι η « δημοκρατία της ισάριθμης αντιπροσώπευσης» συμβάλλει στην απόκρυψη της πολλαπλότητας των θέσεων των γυναικών (και των ανδρών) που την αποτελούν, της πολλαπλότητας των αναγκών και των φωνών που δε ν ακούγονται γιατί δεν μπορούν να ακουστούν» (Βαρίκα, 2005, σ.348).

Άλλωστε ας μην ξεχνάμε, όπως παρατηρεί η Βαρίκα, «η παρουσία (κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες) γυναικών στα κοινοβούλια δεν οδηγεί αναγκαστικά ούτε αυτόματα σε μια διάβρωση των δομών που εμποδίζουν τις γυναίκες να συμμετέχουν στα κοινά» (Βαρίκα, 2005, σ.346). Η ίδια αναρωτιέται υπονοώντας την λάθος οπτική που χαρακτηρίζει τα διάφορα μέτρα των ποσοτώσεων για την ισάριθμη αντιπροσώπευση, «η υπο-αντιπροσώπευση των γυναικών είναι η αιτία ή το σύμπτωμα της περιθωριοποίησης των γυναικών στην πολιτεία;» (Βαρίκα, 2005, σ. 312).

Ιδιαίτερα το ζήτημα των θετικών μέτρων στις πολιτικές διαδικασίες έχει προβληματίσει τη διεθνή φεμινιστική κίνηση, ενώ έχει βρει ανταπόκριση σε ορισμένες δυτικές χώρες, όπως το Βέλγιο, η Ιταλία, η Ελλάδα σε μια προσπάθεια εξισορρόπησης προς τις αρνητικές αποκλίσεις της νομοθεσίας που κάμπτουν την ισότητα των φύλων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

4.1.Εισαγωγή

Εξήντα τρία χρόνια μετά από την κατάκτηση του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Οι γυναίκες αγωνίζονται ακόμη και σήμερα για το δικαίωμά τους στη συμμετοχή στην πολιτική σκηνή της χώρας και στην αναγνώριση της αξίας τους, ως πολιτικά πρόσωπα. Τα ποσοστά των γυναικών πολιτικών στο ελληνικό κοινοβούλιο παραμένουν σε σχετικά χαμηλά επίπεδα. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, αρχικά, θα παρουσιαστούν τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στο ελληνικό κοινοβούλιο μέσα από μία ιστορική αναδρομή. Έπειτα, θα γίνει αναφορά στις απαιτήσεις της πολιτικής ζωής από τις γυναίκες και τέλος θα πραγματοποιηθεί σκιαγράφηση του προφίλ των ελληνίδων πολιτικών, έτσι όπως διαφαίνονται στα ιστορικά αρχεία.

4.2. Ιστορική αναδρομή της εισόδου των γυναικών στο ελληνικό κοινοβούλιο

Οι Ελληνίδες μετρούν κοντά έναν αιώνα από την πλήρη κατάκτηση του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Σημαντικό ρόλο στον αγώνα για τη συμμετοχή των γυναικών στα πολιτικά δρώμενα της χώρας στάθηκε, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, το φεμινιστικό κίνημα. Γενικότερα, εκείνη την εποχή, η πολιτική σκηνή της χώρας ήταν ασταθής. Αυτό προδίδεται και από τις συχνές ημερομηνίες των εκλογών, καθώς και από την κορύφωση των αναταραχών με το πραξικόπημα του 1967. Αυτά, δε ενδιαφέρουν την παρούσα ανασκόπηση, αλλά αναφέρονται επιγραμματικά, ως επεξήγηση των παρακάτω ημερομηνιών.

Η πορεία λοιπόν μέχρι την τελική κατάκτηση και κατοχύρωση των πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών ψηφίστηκε στις 28 Μαΐου του 1952, χωρίς όμως τελικά να συμμετάσχουν στις εκλογές του Νοεμβρίου, γιατί δεν είχαν ενημερωθεί οι εκλογικοί κατάλογοι. Τον επόμενο χρόνο, το 1953, σε επαναληπτική εκλογή υποψηφίων της Θεσσαλονίκης, εξελέγη η πρώτη γυναίκα βουλευτής. Η γυναίκα αυτή ήταν η Ελένη Σκούρα με το συνδυασμό του «Ελληνικού Συναγερμού, που μαζί με τη

Βιργινία Ζάννα («Κόμμα Φιλελευθέρων»), υπήρξαν οι δυο πρώτες γυναίκες υποψήφιες για το βουλευτικό αξίωμα.

Στις βουλευτικές εκλογές του 1956, η Λίνα Τσαλδάρη της ΕΡΕ και η Βάσω Θανασέκου της «Δημοκρατικής Ένωσης» εισέρχονται στο Ελληνικό Κοινοβούλιο. Μάλιστα, η Λίνα Τσαλδάρη γίνεται η πρώτη γυναίκα υπουργός υπό την κυβέρνηση Καραμανλή. Το υπουργείο που ανέλαβε ήταν αυτό της Κοινωνικής Πρόνοιας. Σε επόμενες εκλογές, το 1961, η Ασημίνα Γιάννου, η Ελένη Μπενά και η Μαρία Σβώλου ήταν οι τρεις γυναίκες που εξελέγησαν. Η Μαρία Γυφτοδήμου-Καραγιώργη (ΕΔΑ) ήταν η μόνη που εκλέχθηκε το 1963. Επανεκλέχθηκε το 1964 μαζί με την Ηρώ Λάμπρου του συνδυασμού «Ένωση Κέντρου». Αυτές ήταν και οι τελευταίες εκλογές πριν από τη δικτατορία του στρατιωτικού κινήματος (χούντα). Οι εκλογές είχαν προκηρυχθεί για τις 28 Μαΐου του 1967. Τα ξημερώματα της 21^{ης} Απριλίου του 1967 με επικεφαλής τον ταξίαρχο Παττακό Στυλιανό και τους συνταγματάρχες Παπαδόπουλο Γεώργιο και Μακαρέζο Νικόλαο πραγματοποιείται το πραξικόπημα καταλύοντας τη Δημοκρατία. Η Χούντα διήρκησε επτά χρόνια.

Το 1974, μετά τη λύση της δικτατορίας, στις πρώτες εκλογές της μεταπολίτευσης, εκλέχθηκαν επτά γυναίκες βουλευτές: Γιάννου Ασημίνα (Ε.Δ.Α.), Βλάχου Ελένη (ΝΔ), Συνοδινού – Μαρινάκη Άννα (ΝΔ), Ακρίτα Σύλβα (ΠΑΣΟΚ), Τσουδερού Βιργινία (ΕΚ/ΚΟΔΗΣΟ Ανεξ.), Μπουγά Ταρσή (Ν.Δ.) και Κουτήφαρη Λίνα (Ν.Δ.) (Αγορίτσα & άλλοι, 2000).

Έναν χρόνο αργότερα, στο Σύνταγμα του 1975 καθιερώθηκε η αρχή της ισότητας των δυο φύλων, ορίζοντας ρητά ότι «όλοι οι Έλληνες και οι Ελληνίδες είναι ίσοι ενώπιον του Νόμου». Στις εκλογές του 1977, ο αριθμός των εκλεγμένων γυναικών αυξάνεται, μπαίνουν δηλαδή στη βουλή δώδεκα γυναίκες. Οι εκλογές που ακολούθησαν, του 1981 και του 1985, κινήθηκαν σε παρόμοια νούμερα, έντεκα και δώδεκα γυναίκες βουλευτές αντίστοιχα. Το 1989 οι γυναίκες βουλευτές σχεδόν διπλασιάστηκαν, έφτασαν τις είκοσι. Σε επόμενες εκλογές τα νούμερα κινούνται ανάμεσα στη δεκάδα και στην εικοσάδα. Το 1990 εκλέχθηκαν δεκαπέντε γυναίκες, το 1993 δεκαοχτώ και το 1996 δεκαεννέα.

Με την αλλαγή της δεκαετίας ο αριθμός των εκλεγμένων γυναικών στο ελληνικό Κοινοβούλιο αυξάνεται σημαντικά. Στις εκλογές του 2000 εκλέχθηκαν τριάντα μία γυναίκες, το 2004 εξελέγησαν τριάντα εννέα και το 2007 σαράντα οχτώ. Όπως είδαμε στο κεφάλαιο με τις νομοθεσίες, το 2008 με το άρθρο 3 του Ν.

3636/2008 καθιερώθηκε για πρώτη φορά η ποσόστωση των φύλων. Η ποσόστωση έδωσε τη βάση στο να εκλεγούν το 2009 πενήντα δύο γυναίκες βουλευτές (Αγορίτσα, & άλλοι, Μάιος 2012)

Οι προτελευταίες εθνικές εκλογές που πραγματοποιήθηκαν το 2012, έφεραν το υψηλότερο ποσοστό (21%) που έχει σημειωθεί στη χώρα μας μέχρι τότε (εξήντα τρεις γυναίκες βουλευτές), πράγμα πολύ θετικό στη συμμετοχή της γυναίκας στην πολιτική (Αγορίτσα & άλλοι, 2012). Η συνεχής αύξηση των γυναικών που ασχολούνται με τα κοινά επιβεβαιώνεται και στα ποσοστά των γυναικών βουλευτών στις τελευταίες εκλογές της 26^{ης} Ιανουαρίου του 2015. Το ποσοστό των εκλεγμένων γυναικών ανέρχεται στο 23,3% των εκλεγμένων βουλευτών της σημερινής βουλής. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, πως στην μονοεδρική εκλογική περιφέρεια της Κεφαλληνίας, την έδρα την κατέκτησε γυναίκα, πράγμα το οποίο φανερώνει πως πλέον υπάρχει περισσότερη αποδοχή της σχέσης των γυναικών με την πολιτική από τους πολίτες (Μοσχοβάκου, 2015).

4.3. Οι δυσκολίες των βουλευτριών στην πολιτική τους υπόσταση με βάση το φύλο

Το παλιό σύνθημα "Τίποτα δεν χαρίζεται, όλα κατακτούνται" ανταποκρίνεται πλήρως στην κατάκτηση της θέσης στον πολιτικό κόσμο από τη γυναίκα. Όπως διαπιστώσαμε από την ιστορική αναδρομή για τη θέση της γυναίκας ανά τους αιώνες, οι γυναίκες θεωρούνταν ικανές, για αρκετό καιρό, μόνο για τα οικοκυρικά και για το μεγάλωμα των παιδιών. Πλέον, στον 21^ο αιώνα οι γυναίκες μετέχουν στην πολιτική και έχουν αποδείξει έμπρακτα, πως είναι παραπάνω από ικανές στην πολιτική, όπως ακριβώς και οι άρρενες πολιτικοί. Δεδομένου ότι επωμίζονται ακόμη το ρόλο του φροντιστή της οικογένειας, οι γυναίκες αποδεικνύουν ακόμη πιο πολύ την ικανότητά τους. Η Παπαδοπούλου Λίνα, επίκουρη καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου στο τμήμα Νομικής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και μέλος επιτροπής της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, δήλωσε χαρακτηριστικά πως οι λόγοι της μη συμμετοχής των γυναικών στα κοινά σχετίζεται άμεσα με τον κοινωνικό ρόλο του φύλου. Μάλιστα, επέδειξε την προσοχή στην διεξαγωγή της πολιτικής δράσης και πως η μορφή αυτής επηρεάζει τη δυνατότητα συμμετοχής των γυναικών. Πιο συγκεκριμένα, οι ώρες των συσκέψεων και συνελεύσεων πραγματοποιούνται απόγευμα και είναι μεγάλης διάρκειας, με αποτέλεσμα οι γυναίκες πολιτικοί να

πιέζονται ως προς την εναρμόνιση επαγγελματικής και οικογενειακής, κι αυτό πάλι εξαιτίας των επιταγών της κοινωνίας στους ρόλους των φύλων. Εάν συνέβαλλαν εξίσου στις δραστηριότητες της οικογένειας και τα δύο φύλα, τα πράγματα σαφώς και θα ήταν διαφορετικά (Γ.Γ.Ι., 2009). Οι γυναίκες του 21^{ου} αιώνα, φορτωμένες με πολλαπλούς ρόλους, οι οποίοι είναι σε αρκετές περιπτώσεις αντικρουόμενοι, έχουν να αντιμετωπίσουν τις υποχρεώσεις αυτών, αλλά και την εαυτών εσωτερική συναισθηματική επίθεση. Επιθυμίες και ανάγκες πολλές φορές απωθούνται. Επιβράβευση από τους άλλους δεν υπάρχει. Μάλιστα, πολλές φορές οι σύζυγοι φθονούν την επιτυχία των γυναικών τους. Οι γυναίκες πολιτικοί, νιώθουν ακόμη μεγαλύτερη την πίεση καθώς πρέπει να αποδείξουν πως η γυναίκα έχει πολιτική κρίση και ικανότητα. Κάποιες γυναίκες, έχουν πέσει στην παγίδα και δεν έχουν ασχοληθεί τελικά τόσο πολύ με τα έμφυλα θέματα, αλλά έχουν επιδοθεί στην απόδειξη της αξίας τους (Παντελίδου -Μαλούτα, 2006).

Οι γυναίκες που επιμένουν και διεκδικούν μια θέση στη βουλή, πολλές φορές έχουν δεχθεί αυστηρή κριτική ή και υποτιμητικά σχόλια. Ο σεξισμός δυστυχώς υπάρχει και στον πολιτικό λόγο, αν και σήμερα έχει μειωθεί σημαντικά. Το γεγονός πως κάποιος πολιτικός είναι εκπρόσωπος ενός φύλου (- είναι άνδρας ή γυναίκα), δεν συντελεί αυτόματα την πολιτική του θέση. Είναι αναγκαίος ένας νέος αγώνας, έμπρακτος, στην πολιτική σκηνή, πως και τα δύο φύλα μπορούν και πρέπει να έχουν ισάξια τα δικαιώματα και τα χαρακτηριστικά του πολίτη, καθώς και να εκφράζονται και να εκπροσωπούνται ισάξια πολιτικά (Παντελίδου – Μαλούτα, 2014). Η εκπροσώπηση του γυναικείου φύλου, εν έτη 2015, ανέρχεται στο ποσοστό των 23,3% (Μοσχοβάκου, 2015). Ήδη από το 2009, η Πανουτσοπούλου Πόπη, δημοσιογράφος στην εφημερίδα «Αυγή», στη στήλη της « Εντός Φύλου», είχε αναφέρει σε άρθρο της πως με το μέτρο της ποσόστωσης και με τη συνεχή αύξηση ενδιαφέροντος των γυναικών για την πολιτική, το ποσοστό του 50/50 στην εκπροσώπηση φαίνεται εφικτό. Η Παντελίδου – Μαλούτα, στο εκπαιδευτικό υλικό: φύλο – κοινωνία - πολιτική για το κέντρο ερευνών για τα θέματα Ισότητας (2014), τονίζει πως η Ελλάδα χρειάζεται τη γυναικεία εκπροσώπηση στις πολιτικές αποφάσεις, καθώς ο σχεδιασμός και η υλοποίηση πολιτικών χρειάζονται ισάξια εκπροσώπηση, οπτική και των δύο μερών, ώστε να δοθεί κοινωνική ποικιλία στην έκφραση. Μόνο μέσα από την διαφυλετική πολιτική θα μεταλλαχθούν οι απαιτήσεις της κοινωνικής ζωής γενικά, αλλά και της πολιτικής ειδικά, με ίσους όρους και για τα δύο φύλα. Στόχος αυτής της διαφυλετικής πολιτικής να είναι η ακύρωση των παραγόντων του διαχωρισμού των

φύλων, η αποτροπή του σεξισμού και η εξίσωση των φύλων στην οικογένεια, και κατ' επέκταση, στην αγορά εργασίας και την πολιτική (Παντελίδου – Μαλούτα, 2014).

4.4. Το Δίκτυο «Ελένη Σκούρα» και ο ρόλος του για τη θέση των βουλευτριών **(www.gynaikes-politiki.gr/page/παρουσίαση-έργου)**

Η προώθηση της επίλυσης του ζητήματος της άνισης παρουσίας των γυναικών έναντι των ανδρών στο πολιτικό προσκήνιο της χώρας είναι ένα καίριο ζήτημα για τη σωστή λειτουργία της δημοκρατίας. Το ζήτημά μας δηλαδή δεν εστιάζει στη σχέση γυναίκας και πολιτικής ως προς την απλή συμμετοχή, αλλά ως προς την ουσιαστική συμμετοχή και εκπροσώπηση του γυναικείου φύλου στην πολιτική και κατ' επέκταση στην εγκαθίδρυση ουσιαστικής Δημοκρατίας (Kennelly & all, 2001). Όμως, σύμφωνα με τη Παντελίδου – Μαλούτα (2006), η τυπικά προβλεπόμενη ισότητα, δεν υποστηρίζεται, το αντίθετο μάλιστα, όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα παρεμποδίζεται. Μία προσπάθεια για τη στήριξη της ίσης συμμετοχής των γυναικών στις πολιτικές διαδικασίες και γενικά στα κέντρα λήψης αποφάσεων αποτελεί το Δίκτυο «Ελένη Σκούρα».

Το Δίκτυο «Ελένη Σκούρα» είναι ένα ανοιχτό και μόνιμο πλαίσιο και λειτουργεί ως ένας σύνδεσμος δικτύωσης και στήριξης μεταξύ ενδιαφερόμενων για τα ζητήματα που αφορούν την ίση συμμετοχή και αντιμετώπιση των γυναικών και των ανδρών βουλευτών. Ουσιαστικά, το Δίκτυο ξεκίνησε και αποτελεί μέρος του ευρωπαϊκού έργου «Ενθάρρυνση και υποστήριξη της συμμετοχής των γυναικών σε θέσεις πολιτικής ευθύνης και εκπροσώπησης σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο πολιτικής», υλοποιείται υπό την αιγίδα του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ) και χρηματοδοτείται από ΕΣΠΑ.

Τα μέλη του Δικτύου είναι ήδη αιρετές γυναίκες, φορείς ισότητας καθώς και μέντορες γυναικών. Μέντορες γυναικών μπορούν να είναι σύμβουλοι - ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, νομικοί σύμβουλοι, καθώς κι άλλοι ενδιαφερόμενοι που μπορούν να έχουν τις γνώσεις ή τους πόρους για να στηρίξουν μία γυναίκα και τη συμμετοχή της στην πολιτική. Επίσης, το Δίκτυο φιλοδοξεί να συμβάλει σημαντικά στην καταγραφή σχετικών προτάσεων, αλλά και να αναπτύξει δράσεις για την προώθηση της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών.

Η δικτύωση είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς μπορεί να αντιμετωπίσει σε πρωτογενές και δευτερογενές επίπεδο τον πολιτικό αποκλεισμό των γυναικών. Σε

πρώτο επίπεδο, μέσω της πρόληψης κάμπτοντας προσωπικές δυσκολίες και σε δεύτερο επίπεδο, μέσω πληροφόρησης- ενδυνάμωσης – διευκόλυνσής τους ως προς την πρόσβασή τους στα πολιτικά. Ειδικότερα στο κομμάτι της δικτύωσης με θεσμικούς φορείς και οργανώσεις, με σκοπό τη διευκόλυνση της κοινωνικοπολιτικής ζωής των γυναικών, έχουν τεθεί πρωτόκολλα συνεργασίας. Από τα πρωτόκολλα συνεργασίας προωθούνται δυνατότητες για την πραγματοποίηση των προτάσεων που στοχεύουν στην αντιμετώπιση των δυσκολιών των γυναικών. Τα μέλη του Δικτύου δεσμεύονται να τηρούν τα Πρωτόκολλα Συνεργασίας και να συμμετέχουν ενεργά σε Ολομέλειες του Δικτύου. Οι Ολομέλειες πραγματοποιούνται συχνά, ειδικότερα δε όταν τελούνται δράσεις για την υλοποίηση κάποιων προτάσεων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν προτάσεις που αφορούν διευκολύνσεις για γυναίκες μονογονείς, αλλόθρησκες, κ.α..

Το έργο έχει να προσφέρει αρκετά στη στήριξη των αιρετών και των υποψηφίων γυναικών. Αυτός άλλωστε είναι και ο σκοπός του, να ενισχύσει τη συμμετοχικότητα των γυναικών σε θέσεις της πολιτικής σκηνής. Το παρόν κεφάλαιο, αλλά και το θεωρητικό μέρος θα κλείσει με τα προγράμματα δράσεις του Δικτύου, ώστε να ακολουθήσει το ερευνητικό μέρος, όπου διερευνάται μέσα από την οπτική των αιρετών και υποψηφίων γυναικών του δείγματος της παρούσας έρευνας, οι υποχρεώσεις της πολιτικής ζωής και οι ανάγκες και τα προβλήματα που προκύπτουν για τις γυναίκες σε αυτή.

Τα προγράμματα - δράσεις για την ενίσχυση της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών από το Δίκτυο «Ελένη Σκούρα» περιλαμβάνουν:

- **Δράσεις δικτύωσης:** Μεταξύ αιρετών ή υποψηφίων γυναικών, φορέων, μεντόρων γυναικών για την προώθηση της ισότιμης συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική σκηνή και σε θέσεις εξουσίας.
- **Επιμόρφωση και Ενδυνάμωση:** Σχεδιασμός και διοργάνωση διήμερων εκπαιδευτικών σεμιναρίων (Δύο Κύκλοι) σε όλη την επικράτεια για τις γυναίκες που εμπλέκονται ή επιθυμούν να εμπλακούν στις εκλογικές διαδικασίες. Τα εκπαιδευτικά σεμινάρια, περιλαμβάνουν θεωρητικό και βιωματικό μέρος, στοχεύοντας κυρίως στην εμπύχωσή τους.
- **Συμβουλευτική Στήριξη:** Προβλέπεται λειτουργία γραφείου συμβουλευτικής στήριξης, το οποίο θα υποστηρίζει συμβουλευτικά αιρετές ή γυναίκες που επιθυμούν να ασχοληθούν με την πολιτική σε εθνικό ή

ευρωπαϊκό επίπεδο. Προς το παρόν, παρέχεται από μέντορες γυναικών, σε κάποιες από τις αιρετές ή υποψήφιες γυναίκες.

- **Δημόσιες Εκδηλώσεις:** Πραγματοποίηση Ημερίδων στην επικράτεια, με στόχο την ενημέρωση του κοινού για τη σημασία της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων και στην πολιτική σκηνή γενικότερα.
- **Εκπόνηση Μελετών-Ερευνών:** Συγκέντρωση χρήσιμων πηγών, αρχείων και ιστορικού υλικού για την ανάδειξη του κοινοβουλευτικού έργου και της κοινοβουλευτικής πορείας των γυναικών.

B' ΜΕΡΟΣ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1. Είδος της έρευνας - Ερευνητική στρατηγική

Η κοινωνική εργασία συγκαταλέγεται στις κοινωνικές επιστήμες. Αντλεί θεωρίες και πρακτικές από άλλες κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, τις οποίες μέσα από την εφαρμογή της, τις εμπλουτίζει και τις εξελίσσει. Ένας κλάδος που χρησιμοποιείται κατά κόρον στις κοινωνικές επιστήμες είναι αυτός της έρευνας. Ο σκοπός της έρευνας γενικά είναι η περιγραφή, η κατανόηση και η εξήγηση κοινωνικών φαινομένων, καθώς και στάσεων, αντιλήψεων και οπτικών που ανήκουν στην ιδιωτική σφαίρα των ατόμων. Η περίπτωση μας, αφορά τη θέση της γυναίκας στην πολιτική και πιο συγκεκριμένα ως βουλευτρια στο ελληνικό κοινοβούλιο. Μέσα από την έρευνά μας, βιβλιογραφική, ηλεκτρονική και ζώσα, από το συνδυασμό αυτών, θέλαμε να διεξαγάγουμε συμπεράσματα, για τη ζωή της γυναίκας σήμερα και ειδικότερα ως προς την πολιτική της έκφραση και υπόσταση (Κυριαζή, 2002).

Το ερευνητικό μέρος της πτυχιακής μας διεξήχθη με ποιοτική περιγραφική έρευνα. Επιλέχθηκε, το συγκεκριμένο είδος, καθώς ο σκοπός μας ήταν η εκτίμηση των χαρακτηριστικών που φέρουν σήμερα οι γυναίκες που συμμετέχουν στην πολιτική, κι αυτό θα γινόταν ιδανικά, μόνο με αυτό το είδος. Οι περιγραφικές έρευνες γενικά, δίνουν τη δυνατότητα λήψεως πλήρους και ακριβούς πληροφόρησης (Φίλιας, 2001). Οι ποιοτικές περιγραφικές έρευνες ειδικά, παρέχουν τη δυνατότητα μέσα από την αφήγηση του συνεντευξιαζόμενου να καταγραφούν και να αναδυθούν στοιχεία που με την ποσοτική έρευνα δε θα αναδυόταν, γι' αυτό και επιλέχθηκε για το συγκεκριμένο θέμα (Ιωσηφίδης, 2003).

5.2. Τεχνικές συλλογής στοιχείων

5.2.1. Διαδικασία και ορισμός του δείγματος - Δειγματοληψία

Η διαδικασία που επιλέξαμε ήταν η απλή τυχαία δειγματοληψία. Ο πληθυσμός της συγκεκριμένης εργασίας ήταν γυναίκες που μετέχουν στην πολιτική σκηνή της

χώρας (Javeau, 2000). Στην παρούσα έρευνα, η ομάδα στόχου και το δείγμα μας είναι γυναίκες που ασχολούνται με την πολιτική. Οι γυναίκες αυτές είναι διαφόρων ηλικιών και χρονικής παρουσίας στο χώρο της πολιτικής.

Αρχικά, μέσα από ηλεκτρονική αναζήτηση σε καταλόγους κομμάτων και συνδυασμών με υποψήφιους και ήδη ενεργούς πολιτικούς, εντοπίσαμε το συνολικό πληθυσμό των γυναικών πολιτικών, υποψήφιων και ενεργών. Έπειτα, με κλήρωση επιλέξαμε τυχαία δεκαπέντε γυναίκες πολιτικούς. Το δείγμα ορίστηκε με βάση τις παρατηρήσεις που αφορούν το μέγεθος του δείγματος (Javeau, 2000). Εξάλλου, στην ποιοτική έρευνα αυτό που μας ενδιαφέρει κυρίως είναι τα χαρακτηριστικά του δείγματος των συνεντευξιαζόμενων και το ποιοτικό υλικό που θα αναδυθεί κι όχι η ποσότητά τους (Κυριαζή, 2002). Επιτύχαμε την αντιπροσωπευτικότητα, καθώς στο δείγμα μας έχουμε ποικιλία εκπροσώπησης σε: α) ηλικίες, β) πολιτικούς χώρους, γ) πολιτική εμπειρία.

Ας ξεκινήσουμε την εξιστόρηση της διαδικασίας από την αρχή. Η έναρξη έγινε με τις πρώτες επαφές με το αρχικό επιλαχόν δείγμα. Οι επαφές αυτές πραγματοποιήθηκαν με αρκετές δυσκολίες. Επίσης, είχαμε κάποιες προσπάθειες που δεν ευδοκίμησαν, δηλαδή δεν μπορέσαμε να επικοινωνήσουμε καθόλου με τις ίδιες τις βουλευτρίες και η αρνητική απάντηση μας δόθηκε μέσω των γραμματέων τους. Η περίοδος που διεξήχθη η έρευνα μας, συνέπιπτε χρονικά με την προεκλογική περίοδο. Ο χρόνος των βουλευτριών ήταν περιορισμένος. Οι υποχρεώσεις για τον προεκλογικό αγώνα και η προσωπική τους ζωή, άφηναν στις βουλευτρίες περιορισμένο έως ανύπαρκτο ελεύθερο χρόνο. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί πως η πλειονότητα των βουλευτριών ήταν έγγαμες με παιδιά. Επιπλέον, μέσα από νύξεις των ατόμων (εκπρόσωποι βουλευτριών/υποψήφιων βουλευτριών ή βουλευτρίες/υποψήφιες βουλευτρίες) που επικοινωνούσαμε για τη σύνδεση και τον ορισμό μίας συνεργασίας στα πλαίσια της παρούσας έρευνας, συμπεράναμε πως η άρνησή τους οφειλόταν σε θυμικούς παράγοντες που απέρρεαν από την προεκλογική περίοδο, δηλαδή άγχος προεκλογική έκθεσης και καχυποψία. Ο χώρος της πολιτικής είναι ένας σκληρός χώρος, στον οποίο εφαρμόζονται πολλές στρατηγικές, θεμιτές και αθέμιτες και παρά το γεγονός πως ξεκαθαρίσαμε ρητά το σκοπό της έρευνάς μας και το φορέα που μας στηρίζει, δηλαδή το Ανώτατο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Ηρακλείου και πιο συγκεκριμένα το τμήμα της Κοινωνικής Εργασίας, η άρνηση και οι υπεκφυγές δε φάνηκε να υποχωρούν σε όλες τις περιπτώσεις. Μάλιστα, όπως είθισται στις

έρευνες, επικαλεστήκαμε την πρακτική επιβεβαίωσης της ταυτότητας και του σκοπού μας, με κατάθεση ενημερωτικών εντύπων – αιτημάτων, τα οποία θα φέρουν και γραπτώς το σκοπό της έρευνας και τους άξονες των συνεντεύξεων, τα στοιχεία μας, τα στοιχεία του φορέα καθώς επίσης και σφραγίδες, εάν το επιθυμούν (Χλιαουτάκης, 2007). Η διαδικασία προσέγγισης του δείγματος, διήρκησε ένα μήνα, με πολλές αλλαγές στο οριζόμενο δείγμα. Η προσέγγιση και η τελική συμφωνία με το δείγμα δεν ήταν καθόλου εύκολη υπόθεση. Οι βασικοί λόγοι, ήταν δύο, ο πληθυσμός-μητέρα ήταν εξ ορισμού μικρός. Επίσης, η πλειονότητα των γυναικών πολιτικών που προσεγγίσαμε ήταν αρνητικές ή είχαν ενδοιασμούς ως προς τη συμμετοχή τους. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός, πως μέχρι σήμερα αντίστοιχες έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί εκ παραδρομής, δηλαδή σε καμία από τις έρευνες με αντίστοιχη αναφορά στην πολιτική ζωή των γυναικών, το δείγμα δεν αποτελούταν αμιγώς από βουλευτριες, αλλά γενικά από γυναίκες που μπορεί να ανήκουν στον ακαδημαϊκό, πολιτικό, δημοσιογραφικό ή και άλλο χώρο. Επιπρόσθετα, η πλειονότητα των ερευνών βασίζεται σε ποσοτικές μεθόδους, παρά την αύξηση της χρήσης ποιοτικών μεθόδων που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια για την σε βάθος διερεύνηση των κοινωνικών φαινομένων. Η θέση της γυναίκας στην πολιτική, αποτελεί μία κοινωνική παρακαταθήκη για τη θέση της γυναίκας και την εξέλιξή της στην κοινωνία. Η περιγραφή της ανθρώπινης εμπειρίας, και στην προκειμένη περίπτωση των βουλευτριών, έτσι όπως αυτή βιώνεται και περιγράφηκε τελικά από τις ίδιες, από εκείνες που έδωσαν τη συγκατάθεσή τους και συμμετείχαν στην έρευνά μας, έδωσαν όπως θα διαπιστώσετε στη συνέχεια σημαντικά κομμάτια γνώσεων που δε θα ήταν της ίδιας αξίας εάν είχαν ληφθεί διαφορετικά ή από άλλες πηγές (Ιωσιφίδης, 2003)

5.2.2. Η συλλογή των πληροφοριών

Αρχικά, όπως αναφέρθηκε και στην ενότητα με τις δειγματοληψίες κάναμε ηλεκτρονική έρευνα, ώστε να δημιουργήσουμε τον κατάλογό μας. Ο κατάλογος μας αποτελούνταν από γυναίκες που μετέχουν στα πολιτικά δρώμενα της χώρας, διεκδικώντας θέση ευθύνης, είτε να την κρατήσουν, είτε να την κατακτήσουν. Έπειτα, περάσαμε τον κατάλογο σε excel και χρησιμοποιήσαμε εντολές συναρτήσεων τυχαίων αριθμών. Έτσι βγάλαμε τα πρώτα δεκαπέντε ονόματα. Αφού, βρήκαμε το δείγμα μας ξεκινήσαμε τις διαδικασίες των πρώτων επικοινωνιών. Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να επαναλάβουμε πως είχαμε αρκετές αντιστάσεις και αρνήσεις. Η διαδικασία επιλογής δείγματος, επαναλήφθηκε τουλάχιστον τρεις φορές.

Εφαρμόσαμε εκ νέου κλήρωση με τον εναπομείναντα πληθυσμό, ώστε να συμπληρωθούν οι απώλειες. Είναι σημαντικό να αναφερθεί, πως στην επαφή μας με τις πολιτικούς, και στη συνέχεια με την αποδοχή συνεργασίας με κάποιες από αυτές, συντέλεσαν καθοριστικό ρόλο, γνωστοί και φίλοι μας που εμπλέκονται στον πολιτικό στίβο και λειτούργησαν ως σύνδεσμοι ανάμεσα σε εκείνες και εμάς. Στη συνέχεια, με επιμονή, αλλά και ταυτόχρονα με τον απαραίτητο σεβασμό, προσεγγίσαμε με πολλαπλές προσπάθειες άμεσης επαφής, ώστε να συμπληρώσουμε τις εναπομείναντες συμμετοχές που μας έλειπαν για να συμπληρωθεί το δείγμα. Σε πολλές από τις προσεγγίσεις, μας απαντούσαν οι εκπρόσωποι των βουλευτριών και δε μας συνέδεαν για μία απευθείας επικοινωνία μαζί τους. Στις περιπτώσεις αυτές, εξηγήσαμε το σκοπό και τα οφέλη της έρευνας, την καινοτομία που έγκειται από την πραγματοποίηση της έρευνας, και τη σημαντικότητα της ίδιας συμμετοχής της βουλευτριάς γυναίκας. Ύστερα από τους λεπτούς χειρισμούς μας, οι αντιστάσεις άρχισαν να κάμπτονται. Για να αξιολογήσουν τα λεγόμενά μας, συμφωνήσαμε με την πλειονότητα των γυναικών, αλλά και με εκπροσώπους τους, να διαθέσουμε το θεματικό οδηγό των συνεντεύξεων, ώστε να τον μελετήσουν και να μας απαντήσουν με περισσότερη σιγουριά για τη συμμετοχή τους. Παρατηρήθηκε πως οι αντιστάσεις αυτές, οφείλονταν περισσότερο στη φύση της χρονικής περιόδου, καθώς οι συγκεκριμένες εκλογές (Ιανουαρίου 2015) θεωρούνταν από τις κρισιμότερες μετά τη μεταπολίτευση. Ο χαρακτηρισμός αυτός ειπώθηκε από πολλούς εκπροσώπους των βουλευτριών, καθώς επίσης εντοπιζόταν συχνά σαν ορισμός, σε πολλά δημοσιεύματα του τύπου, σε δημοσιογραφικές εκπομπές και σε δελτία ειδήσεων, εκείνης της περιόδου. Τελικά, η πλειονότητα των συγκαταθέσεων για συμμετοχή στην έρευνα και η λήψη των συνεντεύξεων, πραγματοποιήθηκαν μετά την εκλογική περίοδο, αφότου η ένταση του προεκλογικού αγώνα είχε κοπάσει.

Τρόποι επικοινωνίας:

Οι πρώτες επικοινωνίες πραγματοποιήθηκαν μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας και διαδικτυακής επικοινωνίας. Με τη διαδικτυακή επικοινωνία, εννοούμε μέσω E-mail (Ηλεκτρονικό Ταχυδρομείο) και άμεσων μηνυμάτων (instant messaging) (Τσαπάρα Π. & Τσουλούφη Χ., 2008):

- **Μέσω E-mail (Ηλεκτρονικό Ταχυδρομείο):** Αποτελεί μέσω ετεροχρονισμένης, αλλά και επίσημης επικοινωνίας. Το e-mail, κατοχυρώνει και τις δύο πλευρές για τα μέρη της συμφωνίας και του ορισμού συνεργασίας.

- **Άμεσα μηνύματα (Instant messaging)**: Στη σημερινή εποχή αποτελεί μια διαδεδομένη μέθοδο ηλεκτρονικής επικοινωνίας, κυρίως όμως μεταξύ φίλων. Παρόλα αυτά, χρησιμοποιήσαμε κι αυτή τη μέθοδο για να επικοινωνήσουμε και να προσεγγίσουμε τις βουλευτριες, δηλαδή συνδεθήκαμε μαζί τους μέσω του ιστότοπου κοινωνικής δικτύωσης Facebook και συνομιλήσαμε με τις ίδιες, αλλά και εκπροσώπους που χειρίζονται τη σελίδα τους.

Στη συνέχεια, ορίστηκαν ραντεβού, με όσες βουλευτριες ήταν δυνατό να βρεθούμε (λόγοι: εγγύτητας στον τόπο διαμονής μας, πρόγραμμα βουλευτριών). Σε αυτό το σημείο, να αναφέρουμε πως σαν ερευνητική ομάδα πραγματοποιήσαμε και μετακινήσεις εκτός του τόπου διαμονής μας. Στις περιπτώσεις που δεν είχαμε ζωντανή επικοινωνία, χρησιμοποιήσαμε άλλα είδη συμπλήρωσης που χρησιμοποιούνται σαν τεχνικές συμπλήρωσης ερωτηματολογίου. Αναλυτικά, οι τεχνικές που χρησιμοποιήσαμε ήταν (Φίλιας, 2001):

- **Προσωπική συνέντευξη (face to face interview)**: Σε αυτή τη μέθοδο, ο ερευνητής ρωτάει τον ερωτώμενο και συμπληρώνει τις απαντήσεις. Έτσι έγινε και με τις προσωπικές συνεντεύξεις με τις βουλευτριες. Το θετικό σε αυτό τον τρόπο συμπλήρωσης είναι ότι δόθηκαν σίγουρα όλες οι απαντήσεις, δεν υπήρξαν κενές ερωτήσεις, όπως επίσης δόθηκαν επεξηγήσεις σε κάποιες απορίες. Το αρνητικό κομμάτι αυτού του είδους έγκειται, ως προς το χρόνο, καθώς πρόκειται για μια χρονοβόρα μέθοδο. Η απομαγνητοφώνηση, στις συνεντεύξεις που χρησιμοποιήθηκε μαγνητοφωνάκι ήταν μια επίπονη διαδικασία, καθώς χρειάζονταν απόλυτη συγκέντρωση και προσοχή. Επίσης, υπήρχαν και σημεία που τα ακούγαμε κατ' επανάληψη, διότι δεν είχαν ηχογραφηθεί καθαρά. Σε βουλευτριες που δεν μας επέτρεψαν μαγνητοφωνάκι στις συνεντεύξεις μαζί τους, υπήρχε επίσης δυσκολία καταγραφής. Χρησιμοποιήσαμε τη μέθοδο της άμεσης συμπλήρωσης, διαδεδομένη μέθοδο στη λήψη δομημένων συνεντεύξεων. Το θετικό είναι η απόλυτη καταγραφή και ακρίβεια των λεγομένων. Το αρνητικό κομμάτι είναι πως με τη μέθοδο αυτή επιμηκύνεται η διάρκεια της συνέντευξης.
- **Η τηλεφωνική συνέντευξη**: Πρόκειται για μέθοδο αρκετά διαδεδομένη στο εξωτερικό, αλλά όχι και στη χώρα μας. Στη χώρα μας χρησιμοποιείται κυρίως για έρευνες αγοράς και εφαρμόζεται με περιορισμένο αριθμό ερωτήσεων, ώστε να είναι σύντομη. Με αυτή τη μέθοδο ο ερευνητής κερδίζει χρόνο, όπως και το δείγμα. Εφαρμόσαμε κι αυτή τη μέθοδο με μία από τις βουλευτριες του

δείγματος, η οποία ήταν από μακρινό σημείο της ηπειρωτικής Ελλάδας και δεν είχε το χρόνο, ώστε να καθορίσουμε μία σίγουρη ημερομηνία για ζωντανή συνάντηση, ώστε να πάει μία από τις δύο ερευνήτριες της παρούσας ομάδας.

- **Skype:** Αποτελεί ένα πρόγραμμα-υπηρεσία μέσω του οποίου προσφέρεται άμεση οπτικοακουστική επικοινωνία μέσω Internet. Πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις και μέσω αυτής της μεθόδου (Τσαπάρη Π. & Τσουλούφη Χ., 2008).
- **Αυτό- συμπληρούμενο ερωτηματολόγιο:** Βουλευτήριες που όπως μας εξήγησαν στην πορεία δεν είχαν χρόνο για ζωντανή ή τηλεφωνική συνέντευξη, αλλά ήθελαν πολύ να συμβάλλουν στην έρευνά μας, καθώς τους ενδιέφερε και συμφωνούσαν με αυτή, συμφωνήσαμε να γίνει χρήση της μεθόδου του αυτό – συμπληρώμενου ερωτηματολογίου. Στείλαμε λοιπόν στις βουλευτήριες το δομημένο ερωτηματολόγιο με χώρους συμπλήρωσης μέσω email και μας το έστειλαν πίσω συμπληρωμένο. Επίσης, στις περιπτώσεις που επικοινωνήσαμε ζωντανά με τους εκπροσώπους τους, αφήσαμε το έντυπο στις γραμματείες και συμφωνήσαμε να το παραλάβουμε μετά από κάποιες μέρες. Το θετικό αυτής της μεθόδου είναι το κέρδος του χρόνου των συνεντευκτών. Επίσης, το άλλο θετικό στοιχείο είναι ότι ο ερωτώμενος μπορεί να εκφράσει τις όποιες απόψεις του απαλλαγμένος από το άγχος ότι κάποιος, έστω και άγνωστος, γνωρίζει τις απαντήσεις που έδωσε, επίσης αυτή η μέθοδος τους απαλλάσσει από το άγχος πιθανής λογοκρισίας από την πλευρά των ερευνητριών. Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να επισημανθεί πως παραλάβαμε όλα τα έντυπα συμπληρωμένα σε εύρος ημερών πέντε με δεκαπέντε.

5.3. Ερευνητικό Εργαλείο

Ένα βασικό ερευνητικό ποιοτικό εργαλείο είναι οι συνεντεύξεις. Για την πραγματοποίησή τους, γίνεται μια προετοιμασία. Αυτή η προετοιμασία αποτελεί τον «οδηγό συνέντευξης» και επιδιώκει να λάβει μέσα από τις ερωτήσεις, απαντήσεις για τα ερωτήματα της έρευνάς του (Ιωσηφίδης, 2003).

A. Το μέσο συλλογής στοιχείων που χρησιμοποιήσαμε στη δική μας έρευνα, ήταν δομημένες συνεντεύξεις (δομημένο ερωτηματολόγιο). Πιο συγκεκριμένα, επειδή η επιλογή των ερωτώμενων και κυρίως το αντικείμενο της έρευνας είναι συγκεκριμένα, οι δομημένες μας συνεντεύξεις χαρακτηρίζονται ως εστιασμένες. Στις δομημένες συνεντεύξεις ορίζουμε μια σειρά ερωτήσεων που ο αριθμός, η σειρά και το περιεχόμενο προκαθορίζεται από ένα έντυπο συνέντευξης, το οποίο περιλαμβάνει το θεματικό οδηγό που έχει φτιαχτεί για τις ανάγκες της εκάστοτε έρευνας. Ο οδηγός αποτελείται από θεματικούς άξονες, οι οποίοι στηρίζονται από βασικές ανοιχτές ερωτήσεις. Ακόμη, η διαδικασία της είναι πιο αυστηρή από τη διαδικασία της συνέντευξης με ελεύθερες απαντήσεις, επειδή θέλαμε πιο συγκεκριμένα αποτελέσματα, τα οποία θα μπορούν να ποσοτικοποιηθούν πιο εύκολα και με μεγαλύτερη σαφήνεια να οδηγήσουν στην εξαγωγή και ανάλυση των αποτελεσμάτων (Φίλιας, 2001).

B. Το περιεχόμενο της συνέντευξης

Ο βασικός σκοπός στον οποίο βασίστηκε η οργάνωση της συνέντευξης είναι η διερεύνηση της σχέσης των γυναικών με την πολιτική. Οι κατηγορίες που προέκυψαν είναι οι ακόλουθες:

A. Η απόφαση της γυναίκας για συμμετοχή στην πολιτική

B. Η πορεία προς την εκλογή

Γ. Η θέση της γυναίκας στην πολιτική: Απόψεις για το τώρα και προτάσεις για το μέλλον

Τα συγκεκριμένα στάδια σκιαγραφούν την αρχή και την εξέλιξη της πολιτικής καριέρας των συμμετεχόντων. Επιπλέον, παρουσιάστηκαν στάσεις και αντιλήψεις τους για την πολιτική ζωή των γυναικών γενικότερα. Ακόμη, αναφέρθηκαν σε προσδοκίες και προτάσεις που αφορούν τη βελτίωση της πολιτικής ζωής και έκφρασης των γυναικών. Εν κατακλείδι, από τις συμμετέχουσες μας δόθηκε σφαιρικά η εικόνα της σχέσης των γυναικών με την πολιτική στην Ελλάδα.

5.4. Χαρακτηριστικά του δείγματος

A. Κριτήρια επιλογής του δείγματος

Πραγματοποιήθηκαν 15 συνεντεύξεις. Το δείγμα αποτέλεσαν μόνο γυναίκες, καθώς το θέμα εστιάζει στη ζώσα εμπειρία των γυναικών που μετέχουν στην πολιτική. Η ηλικία των γυναικών που συμμετείχαν ήταν από 29 - 57 ετών. Το μορφωτικό τους επίπεδο, ήταν ιδιαίτερα υψηλό, καθώς όλες, πλην μίας (γυμνάσιο – μεσήλικας), είχαν προχωρήσει σε σπουδές της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η πλειονότητα είχε ολοκληρώσει τις σπουδές, ενώ υπάρχει μία μειονότητα του δείγματος που σπουδάζει παράλληλα με την πολιτική τους δράση. Μία μειονότητα κατέχει και μεταπτυχιακό. Η πλειονότητα των γυναικών είναι έγγαμες και υπάρχει και μία μικρή μειονότητα διαζευγμένων. Επίσης, οι περισσότερες έχουν τουλάχιστον ένα παιδί.

B. Παρουσίαση του δείγματος

Οι συνεντεύξεις έχουν κωδικό από 1-15. Τα ονόματα στην παρουσίαση των ατομικών στοιχείων που ακολουθούν έχουν αλλάξει για να εξασφαλιστεί η ανωνυμία των γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνα.

1. **Ιφιγένεια**: Είναι 48 ετών. Γεννήθηκε σε μεγάλη αστική πόλη της Βόρειου Ελλάδας. Είναι παντρεμένη και έχει τρία παιδιά. Είναι φοιτήτρια σε τμήμα του ΕΑΠ (Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Σε θέσεις ευθύνης και στην πολιτική, έχει δραστηριοποιηθεί από την ενηλικίωσή της και συνεχίζει μέχρι σήμερα. Στην πολιτική έχει συμμετάσχει, αλλά και υπάρξει μέλος της τοπικής αυτοδιοίκησης και μέλος του κοινοβουλίου. Είναι ενεργή βουλευτρια από το Σεπτέμβριο 2007 έως σήμερα. Η ενασχόλησή της, σε θέσεις ευθύνης χαρακτηρίζεται από ποικιλία δράσεων. Οι δράσεις αφορούν τη γυναίκα και τον πρωτογενή τομέα, καθώς οι επαγγελματικές ασχολίες της Ιφιγένειας και της οικογένειάς της είναι συνυφασμένες με την ύπαιθρο. Ο πολιτικός χώρος που την εκφράζει και κινείται, είναι ο χώρος της Αριστεράς. Εκτός πολιτικής, ασχολείται με τις αγροτικές καλλιέργειες. Παλαιότερα, απασχολούταν σε οικογενειακή εμπορική επιχείρηση αγροτικού τομέα, η οποία έκλεισε λόγω κρίσης. Η επικοινωνία μαζί της πραγματοποιήθηκε μέσω της υπηρεσίας των άμεσων μηνυμάτων του Facebook. Της στείλαμε και το θεματικό μας οδηγό

να τον μελετήσει. Ήταν πρόθυμη να συμμετέχει, αλλά είχε λιγοστό χρόνο. **Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο του Αυτό- συμπληρούμενου ερωτηματολογίου.**

2. **Νεφέλη:** Είναι ενεργή βουλευτρια, κόμματος της αριστεράς και εκπροσωπεί ηπειρωτική περιοχή της Ελλάδος. Είναι 35 ετών, έγγαμη, με ένα ανήλικο παιδί. Το μορφωτικό της επίπεδο είναι υψηλό, καθώς έχει ολοκληρώσει τις σπουδές της σε ανώτατο ίδρυμα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στο πολιτικό προσκήνιο βρίσκεται από τα 30. Η ενασχόληση της όμως με την πολιτική, ξεκίνα αρκετά χρόνια πριν. Πιο συγκεκριμένα, η Νεφέλη, δραστηριοποιούταν σε πολλές κινηματικές διαδικασίες του κόμματος που εκπροσωπεί. Είναι βουλευτρια από το 2009. Σήμερα στην πολιτική σκηνή της χώρας μετέχει ως μέλος του Κοινοβουλίου, αλλά κι ως μέλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η θέση της στην τοπική αυτοδιοίκηση είναι περιφερειακή σύμβουλος στην Περιφέρεια Θεσσαλίας. Όσον αφορά την έρευνά μας, ήταν αρκετά πρόθυμη. Ο χρόνος της όμως λιγοστός. Η επικοινωνία μαζί της πραγματοποιήθηκε αρχικά μέσω τηλεφώνου. Στη συνέχεια συμφωνήσαμε στη **χρήση της μεθόδου του Αυτό-συμπληρώμενου ερωτηματολογίου.** Της στείλαμε το θεματικό οδηγό με email. Μας έστειλε πίσω τις απαντήσεις, ένα μήνα μετά.
3. **Αθηνά:** Επαγγελματικά, εκτός της πολιτικής, είναι επιχειρηματίας, αλλά και αρθρογράφος. Επίσης, έχει ασχοληθεί ενεργά με υπηρεσίες που στοχεύουν στην προστασία του παιδιού. Βρίσκεται στην ηλικία των 50 ετών και θέλοντας να βελτιωθεί, συνεχίζει τις σπουδές της ως φοιτήτρια σε τμήμα του ΕΑΠ (Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Στην πολιτική σκηνή, βρίσκεται ενεργά από το 2012, όπου συμμετείχε στις βουλευτικές εκλογές. Την παρούσα περίοδο είναι βουλευτρια νομού Κρήτης, κόμματος που ανήκει στη δεξιά. Στη σφαίρα της προσωπικής ζωής, την παρούσα περίοδο είναι διαζευγμένη. Δεν απέκτησε παιδιά στο γάμο της. **Πραγματοποιήθηκε προσωπική συνέντευξη.** Ήταν πολύ φιλική και πρόθυμη να απαντήσει σε όλες τις ερωτήσεις μας.
4. **Δάφνη:** Είναι 31 χρόνων, ανύπανδρη και κάτοχος μεταπτυχιακού. Επαγγελματικά, εκτός πολιτικής σκηνής είναι ελεύθερη επαγγελματίας. Το ενδιαφέρον της για την πολιτική και γενικότερα για θέσεις ευθύνης ξεκινά,

όπως μας δήλωσε, από τα χρόνια της πρώιμης εφηβείας. Κινείται από την αρχή, στο χώρο της Δεξιάς. Με την ενηλικίωση, ήρθε η πιο ενεργός συμμετοχή και δραστηριοποίηση με τα κοινά. Πιο συγκεκριμένα, από το 2013 έως σήμερα είναι εκτελεστικό μέλος του Δ.Σ. του Ο.Α.Σ.Α.. Πολιτικά, είναι μέλος παράταξης για την Περιφέρεια Αττικής. **Πραγματοποιήθηκε προσωπική συνέντευξη.** Ήταν αρκετά ομιλητική και αρκετά πρόθυμη να συζητήσει.

5. **Καλλιόπη:** Είναι 55 χρόνων και ανύπανδρη. Ασκεί το επάγγελμα της κοινωνικής λειτουργού. Είναι κάτοχος κι άλλου πτυχίου, συναφούς αντικείμενου. Με την πολιτική ασχολείται από τα μαθητικά της χρόνια. Ήταν μέλος της νεολαίας κόμματος της αριστεράς, στο οποίο βρίσκεται μέχρι σήμερα. Σε θέσεις ευθύνης, συμμετείχε και συμμετέχει εθελοντικά σε συλλόγους Κοινωφελούς χαρακτήρα. Σαν Κοινωνική Λειτουργός ασχολείται με θέματα Τοπικής Αυτοδιοίκησης 29 χρόνια. Σήμερα, είναι μέλος Δ.Σ. σε υπηρεσία που αφορά την υγεία-πρόνοια. Η διασύνδεση πραγματοποιήθηκε διαμέσω κοινής φίλης. Επίσης, είναι συνάδελφος. Το γεγονός αυτό συντέλεσε θετικά στη διαδικασία της συνέντευξης. **Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε τηλεφωνικά.** Ήταν ιδιαίτερα φιλική και πολύ συνεργάσιμη.

6. **Άλκηστη:** Είναι 29 ετών και ανύπανδρη. Είναι αυτοαπασχολούμενη σε δική της επιχείρηση συναφούς αντικείμενου με των σπουδών της. Επίπεδο σπουδών, ανώτατο, καθώς είναι κάτοχος μεταπτυχιακού. Με την πολιτική ασχολείται τα τελευταία χρόνια. Το 2012 εκλέχτηκε βουλευτρια κόμματος της αριστεράς και άσκησε τα καθήκοντά της μέχρι τις αρχές του 2015. Εξαιτίας του βεβαρημένου προγράμματος της Άλκηστης, υπήρξε μια μικρή καθυστέρηση στον ορισμό ημερομηνίας και τόπου λήψης της συνέντευξης. Η συνέντευξη εν τέλει πραγματοποιήθηκε **μέσω skype.** Υπήρξε προθυμία και καλή διάθεση. Η συζήτηση κύλησε ικανοποιητικά παρά τα τεχνικά προβλήματα.

7. **Θάλεια:** Ετών 57, έγγαμη με δύο ενήλικα παιδιά. Μορφωτικό επίπεδο υψηλό, καθώς έχει ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Επαγγελματικά, απασχολείται σε ιδιωτική επιχείρηση σαν υπάλληλος. Με την πολιτική ασχολείται από μικρή. Οι πρώτες της επαφές με την αριστερά και τους κοινωνικούς - πολιτικούς αγώνες ήταν από τα μαθητικά της χρόνια. Στα 19 οργανώθηκε στη νεολαία αριστερού κόμματος. Υπήρξε βουλευτρια άλλου αριστερού κόμματος για το διάστημα 2012 -2014. Επίσης, έχει δραστηριοποιηθεί και στην τοπική αυτοδιοίκηση. Από το 2014 έως σήμερα είναι Περιφερειακή σύμβουλος σε Περιφέρεια της Μακεδονίας. Επιπλέον, έχει δραστηριοποιηθεί και σε άλλες θέσεις ευθύνης. Η συνέντευξη της Θάλειας ήταν η πρώτη που πάρθηκε. Επικοινωνήσαμε μαζί της μέσω του προσωπικού της λογαριασμού στο Facebook. Ήταν θετική και πρόθυμη να συμμετέχει. Το πρόγραμμα της αρκετά γεμάτο. Είχε λίγο χρόνο για την επόμενη μέρα από την επικοινωνία μας. **Συμφωνήθηκε η συνέντευξη να πραγματοποιηθεί με την υπηρεσία άμεσων μηνυμάτων του Facebook.** Στην συνέντευξη ήταν πολύ συνεργάσιμη.
8. **Ασπασία:** Είναι 32 ετών, έγγαμη, με ένα ανήλικο παιδί τεσσάρων ετών. Έχει ολοκληρώσει τις σπουδές της και απασχολείται στον ιδιωτικό τομέα. Στο ενεργητικό της πολιτικής της καριέρας, έχει διατελέσει για τέσσερα χρόνια χρέη προέδρου σε δημοτική κοινότητα της Κρήτης. Γενικότερα, η πολιτική της δράση προσανατολίζεται στην τοπική αυτοδιοίκηση. **Πραγματοποιήθηκε προσωπική συνέντευξη.** Ήταν φιλική και πολύ συνεργάσιμη.
9. **Κλειώ:** Είναι 54 ετών, έγγαμη, με δύο ανήλικα (12 και 15 ετών) και ένα ενήλικο παιδί (22 ετών). Κανονικά στο επάγγελμα είναι γιατρός, αλλά την παρούσα περίοδο είναι βουλευτρια του Ελληνικού Κοινοβουλίου. Ανήκει στον πολιτικό χώρο της αριστεράς. Η δραστηριοποίησή της στην τοπική αυτοδιοίκηση χαρακτηρίζεται μεγάλη. Έχει υπάρξει μέλος τοπικής αυτοδιοίκησης, και σε επίπεδο δήμου και σε επίπεδο περιφέρειας. Έχει επίσης διεκδικήσει τις ανώτατες θέσεις και στα δύο επίπεδα. Επιπλέον, έχει διεκδικήσει θέση και στην Ευρωβουλή. Έχει υπάρξει μέλος κοινοβουλίου και μέλος κυβερνητικού έργου. Επιπρόσθετα, δραστηριοποιείται και σε άλλες

θέσεις ευθύνης. Ήταν θετική στο να συμμετάσχει, αλλά ο χρόνος της ήταν περιορισμένος. Έγινε χρήση αυτό-συμπληρωμένου ερωτηματολογίου. Αφήσαμε το θεματικό οδηγό στο πολιτικό της γραφείο και περάσαμε μετά από μερικές μέρες, όπου τον παραλάβαμε συμπληρωμένο με τις απαντήσεις.

10. **Αφροδίτη:** Είναι 34 ετών και ανύπανδρη. Το μορφωτικό της επίπεδο είναι υψηλό, καθώς έχει ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Την παρούσα στιγμή δεν απασχολείται κάπου επαγγελματικά. Ενδιαφέρεται για την πολιτική από την ενηλικίωση, αλλά δεν είχε δραστηριοποιηθεί μέχρι πρόσφατα. Ανήκει στη Δεξιά. Διεκδίκησε θέση τοπική αυτοδιοίκησης σε δημοτική κοινότητα της Κρήτης. Δεν κατάφερε να εκλεγεί. Πραγματοποιήθηκε προσωπική συνέντευξη. Ήταν πολύ φιλική και έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη συμμετοχή της στην έρευνα.
11. **Ερμιόνη:** Είναι 42 ετών, διαζευγμένη, με δύο ανήλικα παιδιά (5 και 12 ετών). Το μορφωτικό της επίπεδο χαρακτηρίζεται ως ανώτατο, καθώς είναι κάτοχος μεταπτυχιακού PhD. Επαγγελματικά απασχολείται ως ελεύθερη επαγγελματίας. Πολιτικά έχει διεκδικήσει θέσεις στην τοπική αυτοδιοίκηση και στο ελληνικό κοινοβούλιο με κόμματα της αριστεράς. Έχει υπάρξει περιφερειακή σύμβουλος Κρήτης, ενώ στο ελληνικό κοινοβούλιο δεν κατάφερε να εισέλθει. Πραγματοποιήθηκε προσωπική συνέντευξη. Έδειξε αρκετή εμπιστοσύνη στην κουβέντα μας. Αρχικά, ήταν επιφυλακτική, κάτι που όμως άλλαξε και τελικά στη συμμετοχή της ήταν αρκετά θετική.
12. **Μελπομένη:** Είναι 54 ετών, έγγαμη, με τρία ενήλικα παιδιά (31, 29 και 22 ετών). Είναι κάτοχος πτυχίου ανώτατης σχολής. Την παρούσα περίοδο δεν εργάζεται κάπου, καθώς είναι συνταξιούχος δημοσίου. Στην πολιτική έχει υπάρξει δημοτική σύμβουλος και αντιδήμαρχος σε δήμο της Μακεδονίας. Έχει διεκδικήσει θέση στο κοινοβούλιο. Δεν κατάφερε να εισέλθει. Πραγματοποιήθηκε προσωπική συνέντευξη. Ήταν πολύ πρόθυμη και θετική για την έρευνα. Στη συνέντευξη ήταν συνεργάσιμη και αρκετά βοηθητική.

13. **Αρτεμης:** Είναι 47 ετών, έγγαμη με δύο ανήλικα παιδιά (11 και 17 ετών). Είναι κάτοχος πτυχίου τριτοβάθμιου ιδρύματος. Σαν επαγγελματική κατάσταση ορίζεται η συμμετοχή της στη βουλή. Είναι βουλευτρια του ελληνικού κοινοβουλίου την τελευταία τετραετία. Ανανεώθηκε η θητεία της στο ελληνικό κοινοβούλιο και στις τελευταίες εκλογές. Με την πολιτική ασχολείται από τα εφηβικά χρόνια ενεργά. Επικοινωνήσαμε αρχικά τηλεφωνικά. Μας εξήγησε πως δεν έχει χρόνο για συνάντηση. **Συμφωνήσαμε στη μέθοδο του αυτό-συμπληρώμενου ερωτηματολογίου.** Της στείλαμε το θεματικό οδηγό με email και λίγες ημέρες μετά μας τον έστειλε πίσω με συμπληρωμένες τις απαντήσεις.
14. **Αριάδνη:** Είναι 52 ετών, έγγαμη, με δύο ενήλικα παιδιά (28 και 30 ετών). Το μορφωτικό της επίπεδο είναι καλό, καθώς έχει ολοκληρώσει την τότε δευτεροβάθμια εκπαίδευση, είναι δηλαδή απόφοιτη γυμνασίου. Επαγγελματικά, απασχολείται με τα κοινά από πολύ νωρίς. Ειδικότερα, έχει δραστηριοποιηθεί σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης δημοτικής κοινότητας Κρήτης. Την παρούσα περίοδο είναι δημοτική σύμβουλος. Για δεκαετία τουλάχιστον, έχει δραστηριοποιηθεί σε διάφορες θέσεις ευθύνης. Σε κάποιες από αυτές κατείχε και κατέχει ακόμη ανώτατη θέση. **Πραγματοποιήθηκε προσωπική συνέντευξη.** Έδειξε μεγάλη προθυμία και ήταν πολύ συνεργάσιμη.
15. **Μυρτώ:** Είναι 57 ετών. Είναι παντρεμένη και έχει ένα ενήλικο παιδί. Η μόρφωσή της είναι πανεπιστημιακού επιπέδου. Επαγγελματικά, εργάζεται *ως ιδιώτης, σε συναφές με τις σπουδές της αντικείμενο, σε νομό της Κρήτης. Με τα κοινά δραστηριοποιήθηκε από νεαρή ηλικία. Αρχικά, υπήρξε μέλος φοιτητικού συλλόγου. Στη συνέχεια, δραστηριοποιήθηκε σαν μέλος Δ.Σ. σε συνδικαλισμό του αντικείμενου της. Ακόμη, ασχολείται είτε διοργανώνοντας, είτε συμμετέχοντας με πολιτιστικές εκδηλώσεις του τόπου της. Στην πολιτική σκηνή, υπήρξε βουλευτρια αριστερού κόμματος για το διάστημα 2012-2015. Αρχικά, επικοινωνήσαμε μαζί της τηλεφωνικά. Λιγοστός χρόνος. Χρήση μεθόδου αυτό-συμπληρούμενου ερωτηματολογίου.* Η διαδικασία πραγματοποιήθηκε μέσω email.

Γ. Αντιδράσεις κατά τη διάρκεια της συνέντευξης

Οι προσωπικές συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν σε πολιτικά γραφεία, σε οικογενειακές επιχειρήσεις και σε οικείες των γυναικών. Επίσης, πραγματοποιήθηκε και μία σε απόμερη και ήσυχη καφετέρια. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, οι γυναίκες έδειξαν τη δέουσα προσοχή και ήταν πολύ συνεργάσιμες και πρόθυμες να μας απαντήσουν. Το κλίμα ήταν ζεστό και φιλικό. Οι δισταγμοί τους για τις συνεντεύξεις ξεπεράστηκαν και έδειχναν να απολαμβάνουν τη διαδικασία. Κάποιες, όπως αναφέρθηκε, έγιναν μέσω του κυβερνοχώρου, είτε ζωντανά, είτε ετεροχρονισμένα. Έγινε και μία τηλεφωνική συνέντευξη. Και σε αυτές, η αποτίμηση είναι όμοια με τις προσωπικές.

5.5. Ανάλυση και Επεξεργασία Αποτελεσμάτων

Η ανάλυση περιεχομένου αποτελεί την πιο διαδεδομένη τεχνική για τη μελέτη ποιοτικού περιεχομένου, καθώς και της συστηματικής διερεύνησής του. Η συγκεκριμένη τεχνική επιλέχθηκε λοιπόν και από εμάς για την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας. Με την ανάλυση περιεχομένου μπορούμε να μετατρέψουμε ένα δευτερογενές υλικό ποιοτικής φύσης σε μορφή ποσοτικών δεδομένων. Αυτό εξυπηρετεί, τη διαμόρφωση μίας εικόνας για το αντικείμενο της έρευνας, αλλά και διεξαγωγή συμπερασμάτων. Στην ανάλυση περιεχομένου, πραγματοποιείται μία συστηματική κωδικοποίηση γραπτού και προφορικού λόγου, στη συνέχεια ποσοτικοποιείται και διαχωρίζεται σε αντίστοιχες κατηγορίες, ανάλογα με τους άξονες του θεματικού οδηγού των συνεντεύξεων και έπειτα συσχετίζεται με την κοινή γνώση -πληροφορία που αντλείται από τη μελέτη και τη συγγραφή του θεωρητικού μέρους της εκάστοτε εργασίας. Όμοια, πράξαμε και στην παρούσα εργασία (Κυριαζή, 2002).

5.6. Περιορισμοί – δυσκολίες

Όπως αναλύθηκε παραπάνω προέκυψαν σημαντικές δυσκολίες για την πραγματοποίηση της έρευνας. Στο θεωρητικό επίσης, υπήρχαν πηγές, βιβλιογραφικές και ηλεκτρονικές, οι οποίες μας έδωσαν υλικό για τη δημιουργία του θεωρητικού μας, έτσι όπως το είχαμε σχεδιάσει. Στην διεξαγωγή και ολοκλήρωση της έρευνας, προέκυψαν κάποιες δυσκολίες, κυρίως ως προς το χωροχρονικό πλαίσιο των συνεντεύξεων. Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα με τις τεχνικές συλλογής στοιχείων,

οι δυσκολίες αυτές ξεπεράστηκαν με μεθοδευμένες προσπάθειες και με χρήση κι άλλων μεθόδων, πέρα από την προσωπική συνέντευξη.

Η προσωπική συνέντευξη βασισμένη στο δομημένο ερωτηματολόγιο (βλ. παραρτήματα), παρόλο που σαν είδος είναι περισσότερο απαιτητική, απαιτεί δηλαδή άριστες ικανότητες από τον συνεντευκτή ως προς τις τεχνικές, ικανότητα για δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης αλλά και καλή προετοιμασία στις ερωτήσεις που αφορούν το θέμα, όλα αυτά, εκτιμούμε πως τηρήθηκαν κι αυτό μας οδήγησε σε ικανοποιητικά αποτελέσματα. Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να τονιστεί πως μαζί με τα παραπάνω, σαν ερευνητική ομάδα, πραγματοποιήσαμε εξαρχής σωστή και πλήρη ενημέρωση στο δείγμα. Επίσης, όπως ήδη αναφέρθηκε η επικοινωνία και η ενημέρωση πραγματοποιήθηκε και κατ' επανάληψη. Πιο συγκεκριμένα, η ενημέρωση αφορούσε το είδος της έρευνας, το περιεχόμενο των συνεντεύξεων, το σκοπό και τους στόχους της έρευνας, καθώς και το πού θα χρησιμοποιηθούν τα αποτελέσματά της, αλλά και το ποιες είμαστε εμείς που ρωτάμε. Με όλα τα παραπάνω, δημιουργήθηκε κλίμα εμπιστοσύνης και το δείγμα συμμετείχε με ευχαρίστηση και τελικά τολμούμε να χαρακτηρίσουμε και με ενθουσιασμό.

5.7. Ηθικά ζητήματα της έρευνας

Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε για τη μελέτη και συγγραφή της παρούσας πτυχιακής εργασίας δεν ανακύπτουν ηθικά ζητήματα, καθώς το δείγμα που χρειαζόταν για τη συγκεκριμένη έρευνα είναι απόλυτα ικανό στο να το δώσει τη συγκατάθεσή του. Επίσης, η πληροφόρηση του δείγματος για το περιεχόμενο και το σκοπό της έρευνας, θεωρούμε πως ήταν παραπάνω από ικανοποιητική. Επιπλέον, όσον αφορά το κομμάτι του απορρήτου των συμμετεχόντων τηρήθηκε με προσοχή και ασφάλεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1. Παρουσίαση και ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων

Τα στοιχεία της έρευνας παρουσιάζονται κατηγοριοποιημένα με βάση τους άξονες, πάνω στους οποίους κινήθηκε η συνέντευξη. Από τη θεωρητική προσέγγιση και τη σύντομη περιγραφή του ερευνούμενου πληθυσμού, που προηγήθηκε, σκιαγραφείται το πλαίσιο μέσα στο οποίο η γυναίκα αποφασίζει να μετέχει στην πολιτική, η πορεία και το βήμα που της δίνεται. Επίσης, μέσα από την οπτική τους, σκιαγραφείται η θέση της γυναίκας στην πολιτική σήμερα, πόσο πλησιάζει το επιθυμητό και δίνονται προτάσεις για βελτίωσή της στο μέλλον.

6.2. Η απόφαση της γυναίκας για συμμετοχή στην πολιτική

Σχέση με την πολιτική και εμπειρία στις εκλογές – Λόγοι συμμετοχής στις εκλογές

Η ενασχόληση των γυναικών με την πολιτική είναι πολύ σημαντική. Οι γυναίκες με τις οποίες συνομιλήσαμε ενδιαφέρονταν για τα κοινά από νεαρή ηλικία. Τα λόγια τους σύγκλιναν σε πολλά σημεία. Μία χαρακτηριστική τοποθέτηση είναι η εξής: *«Η ενασχόληση με την πολιτική ή καλύτερα με τα κοινά αποτέλεσε για μένα μία έμφυτη ανάγκη διαχρονικά. Η διεκδίκηση ενός καλύτερου αύριο και ο καθημερινός αγώνας για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής σε επίπεδο κοινωνίας, βρισκόταν από τα εφηβικά μου χρόνια στο επίκεντρο των όσων πίστευα και έπραττα»* (Κωδ. 1).

Οι περισσότερες δήλωσαν πως δραστηριοποιήθηκαν από την έναρξη της ενήλικης ζωής τους, αλλά και νωρίτερα, κατά την εφηβεία τους, όπως φάνηκε στο προηγούμενο χωρίο, αλλά και στα επόμενα:

«Με την πολιτική γενικά ασχολούμαι από τότε που θυμάμαι τον εαυτό μου. Με την ενηλικίωση ήρθε η πιο ενεργή συμμετοχή και δραστηριοποίηση στα κοινά». (Κωδ.4),

«Από τα μαθητικά μου χρόνια, ως μέλος στη νεολαία του κόμματος που υποστηρίζω ακόμη και σήμερα» (Κωδ.5)

«Από τα εφηβικά χρόνια ασχολούμαι ενεργά με κοινωνικά, πολιτικά και οικολογικά κινήματα» (Κωδ.13).

Σε αυτό το σημείο, τίθεται ένα ερώτημα: Αν η απόφαση των γυναικών να εμπλακούν στην πολιτική είναι καθαρά δική τους ή αν επηρεάστηκαν από την τυχόν ύπαρξη και δράση κάποιου συγγενικού προσώπου σε Κέντρα Λήψης Αποφάσεων.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί, πως στην πλειονότητα του δείγματος, δεν υπάρχει τέτοιο συγγενικό πρόσωπο. Το ερώτημα τέθηκε, διότι σύμφωνα με μελέτες του ΚΕΘΙ, αλλά κι άλλων οργανισμών, οι γυναίκες δεν αποφασίζουν εύκολα να πολιτευτούν. Στο δείγμα μας πάντως, η απόφαση των περισσότερων, οφείλεται καθαρά στη δική τους ιδιοσυγκρασία:

- Χωρίς συγγενικό πρόσωπο:

«Κανένα συγγενικό πρόσωπο δε δραστηριοποιείται σε κέντρα λήψης αποφάσεων, δεν με επηρέασε κάποιος στην απόφασή μου» (Κωδ.13).

- Με συγγενικό πρόσωπο:

«Πρώην σύζυγος Δήμαρχος, χωρίς να είναι η αιτία αυτό το γεγονός» (Κωδ.3)

«Ο πατέρας μου είχε ασχοληθεί παλαιότερα, αλλά αυτό δεν επηρέασε την απόφασή μου». (Κωδ.6)

Βέβαια, υπάρχουν και κάποιες που επηρεάστηκαν:

- Είτε από συγγενικό περιβάλλον που δραστηριοποιείται:

«Ο σύζυγός μου είναι Πρόεδρος της Ένωσης (..) Ελλάδος. Ναι, την επηρέασε». (Κωδ. 12)

- Είτε που δεν δραστηριοποιείται, αλλά το ενδιαφέρουν πολύ τα κοινά:

«Όχι δεν δραστηριοποιείται, αλλά η οικογένεια επηρέασε». (Κωδ.10)

Γενικά, οι λόγοι συμμετοχής, των γυναικών αυτών, στις εκλογές και στη διεκδίκηση μίας πολιτικής θέσης αντικατοπτρίζονται έντονα σε μία από τις διδαχές του Γκάντι: «Πρέπει εσύ να αποτελεις την αλλαγή που θέλεις να δεις στον κόσμο - Γίνε εσύ η αλλαγή που επιθυμείς». Οι γυναίκες δηλαδή, ωθούμενες από μία έμφυτη ανάγκη να συμβάλλουν στο έργο που πρέπει να παραχθεί για τη λειτουργία και τη βελτίωση της κοινωνίας στην οποία ζουν, αποφάσισαν να συμμετέχουν στις εκλογές, ώστε να τους δοθεί η ευκαιρία να δράσουν εκ των έσω. Γιατί, η πολιτική, όπως μας είπε η **Ερμιόνη**, καθορίζει τις ζωές μας (Κωδ. 11). Χαρακτηριστικότερες απαντήσεις αποτελούν οι εξής: *«Αποφάσισα ότι ήταν καιρός να αφήσω την «κριτική και την πολυτέλεια του καναπέ», να σηκωθώ, να «ανασκουμπωθώ», να εκτεθώ και να πολεμήσω για τις χαμένες αξίες μας, τα πιστεύω μας για να βοηθήσω με τις όποιες δυνάμεις μου να κερδίσουμε ξανά τα αυτονόητα και κεκτημένα» (Κωδ.3).*

«Ανήκω σε αυτούς που πιστεύουν στην αλλαγή «εκ των έσω». Όπως έχουμε δει όλα αυτά τα χρόνια, κάθε βήμα προς τον εκσυγχρονισμό ή την οπισθοδρόμηση., κάθε

βελτίωση ή αλλοίωση του συστήματος αποφασίζεται στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων από δημοκρατικά εκλεγμένους πολίτες» (Κωδ.4).

«Η ενασχόλησή μου με τα κοινά από μικρή ηλικία και η πίστη μου στη δύναμη των ενεργών πολιτών, δημιούργησαν το υπόβαθρο της επιλογής μου να συμμετέχω στις εκλογές. Οι συλλογικές διεργασίες του κόμματος στο οποίο συμμετέχω, θεωρώ ότι εμπνέουν και “προωθούν” ανθρώπους που θέλουν να προσφέρουν στο σύνολο κι όχι αυτούς που εμπλέκονται στην ενεργή πολιτική για προσωπικούς και ιδιοτελείς λόγους. Συμμετείχα στις εκλογές, γιατί πιστεύω ότι μπορώ να προσφέρω στην προσπάθεια της κοινωνίας για έναν πιο δίκαιο κόσμο» (Κωδ.13).

Η συμμετοχή τους σε θέσεις ευθύνης, εντοπίζεται σε ευρύ (π.χ. κυβέρνηση, τοπική αυτοδιοίκηση...)

«Ήμουν δημοτική σύμβουλος από 2003 έως 2014, αντιδήμαρχος 2003-2006» (κωδ.12),

«Εκλέχθηκα βουλευτρια του (..) στις εκλογές του 2012 και 2015, και είμαι μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του (..)» (κωδ.13),

αλλά και σε πιο στενό πλαίσιο (π.χ. πρόεδρος συνδικάτου, μέλος Δ.Σ. κ.α.):

«Διετέλεσα Πρόεδρος Συνδικάτου (..) (1981-1988), αναπληρώτρια γραμματέας του Εργατικού Κέντρου Θεσσαλονίκης (2002-2012) και μέλος στη Διοίκηση της ΓΣΕΕ (1996-1999)» (Κωδ.7),

«Διατέλεσα από το 2012 -2013 μέλος του Δ.Σ. του Κέντρου Προστασίας του Παιδιού στο Ηράκλειο Κρήτης» (Κωδ.3)

Ένα μέρος του δείγματος μας, πάρα τη δραστηριοποίηση, δεν έχει κατακτήσει ακόμη κάποια θέση

«Ενδιαφέρομαι για την πολιτική, από την αρχή της άσκησης του εκλογικού μου δικαιώματος (ψήφος). Δεν έχω δραστηριοποιηθεί σε κάποια θέση μέχρι σήμερα. Έχω προσπαθήσει να δραστηριοποιηθώ. Ήμουν υποψήφια δημοτική σύμβουλος για το δήμο (..) Σελίνου» (Κωδ.10),

«Ασχολούμαι με την πολιτική από 18 χρονών. Δεν έχω γίνει μέλος σε κανένα κρατικό κέντρο λήψης αποφάσεων μέχρι τώρα» (Κωδ.11).

Σήμερα οι θέσεις που κατέχουν, όσες κατέχουν κάποια θέση, εντοπίζονται στην κυβέρνηση και σε θέσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης: *«Είμαι μέλος του κοινοβουλίου - (μέχρι το Δεκέμβριο του 2014 που λύθηκε η Βουλή και*

προκηρύχθηκαν εκλογές) - και Περιφερειακή σύμβουλος στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας» (Κωδ.7),

«Είμαι μέλος του Κοινοβουλίου και μέλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (επικεφαλής παράταξης/περιφερειακή σύμβουλος) στην Περιφέρεια Θεσσαλίας» (Κωδ.2),

«Είμαι μέλος της τοπικής αυτοδιοίκησης». (Κωδ.8),

«Είμαι εκλεγμένη βουλευτρια από τις εθνικές εκλογές της 25^{ης} Ιανουαρίου 2015» (Κωδ. 9).

6.3. Η πορεία προς την εκλογή

Δυσκολίες- δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν οι υποψήφιοι στην εκλογή τους

Η πορεία προς την εκλογή δεν ήταν μια εύκολη υπόθεση. Στην πορεία αυτή, δεν έλειπαν οι δυσκολίες – δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν συνήθως οι γυναίκες υποψήφιες στην εκλογή τους. Όπως αναφέρθηκε και στην τρίτη ενότητα του τέταρτου κεφαλαίου: «Οι δυσκολίες των βουλευτριών στην πολιτική τους υπόσταση με βάση το φύλο», οι γυναίκες έχουν να αντιμετωπίσουν την καχυποψία των ανθρώπων και την ανταγωνιστικότητα των συνυποψηφίων:

«Την καχυποψία των ανθρώπων για τις προθέσεις και την ικανότητά μου , όπως και του κόμματος που εκπροσωπώ» (Κωδ.3).

«Οι δυσκολίες προέκυψαν από τη συμπεριφορά των συνυποψηφίων. Λειτουργήσαν ανταγωνιστικά» (Κωδ.9).

Επιπλέον, από μελέτες, είναι γενικά παραδεχτό πως οι γυναίκες υποψήφιες δεν έχουν την απαραίτητη στήριξη. Έτσι και οι υποψήφιες του δείγματος μας. Όπως μας ανέφεραν, δεν είχαν την απαραίτητη ηθική, αλλά ούτε οικονομική στήριξη για τον αγώνα τους: «Οι δυσκολίες αρκετές και κυρίως πρακτικές. Δίχως μηχανισμό, χωρίς προστάτες, μήτε συμμαχίες, ούτε φυσικά οικογενειακή πολιτική κληρονομιά, τα χρήματα ελάχιστα» (Κωδ. 3)

«Οι δυσκολίες είναι δύο κατηγοριών: οι αντικειμενικές και αυτές που είναι συνυφασμένες με τα ιδιαίτερα στοιχεία κάθε εκλογικής περιφέρειας. Προσωπικά, οι δυσκολίες που αντιμετώπισα έχουν να κάνουν με ελλείψεις: αναγνωσιμότητας, προσβασιμότητας στα ΜΜΕ, χρονικές και οικονομικές» (Κωδ.4).

Αυτό συμβαίνει, διότι η ίδια η κοινωνία μας έχει ακόμη πατριαρχικά κατάλοιπα, κάτι που ειπώθηκε ή υπονοήθηκε και από τις συνεντευξιαζόμενες:

«Η δική μου δυσκολία την πρώτη φορά (2012) ήταν κυρίως οικονομική και έλλειψη εμπειρίας, τη δεύτερη φορά (2015) ήταν η «πάλη με το κατεστημένο», το οποίο είναι ριζωμένο βαθιά στην ελληνική κοινωνία και κυρίως στις μικρές επαρχιακές περιοχές» (Κωδ.6).

Το εύλογο είναι πως υπήρχαν και απαντήσεις στις οποίες υποστηρίζεται πως δεν συναντήθηκαν δυσκολίες: *«Δεν συνάντησα ιδιαίτερες δυσκολίες» (Κωδ. 14).*

ή αν συναντήθηκαν, ξεπεράστηκαν από την ενεργή δράση της πολιτικού στις επιταγές της τοπικής κοινωνίας στην οποία είναι μέλος: *«Όχι ιδιαίτερες δυσκολίες, πέρα απ' τις πρακτικές. Η στενή μου σχέση με την τοπική κοινωνία και η μακροχρόνια ενεργή συμμετοχή μου στους αγώνες της, διευκόλυνε την ουσιαστική μου επικοινωνία με τους πολίτες. Θεωρώ ότι τόσο οι άνθρωποι που με ψήφισαν, όσο και αυτοί που δε με ψήφισαν, με θεωρούν κομμάτι της τοπικής κοινωνίας και όχι εμβόλιμο στοιχείο που εποφθαλμιά απλώς την εξουσία» (Κωδ.13).*

Το στοίχημα που πρέπει να κερδίσει μια γυναίκα πολιτικός είναι πολύ πιο μεγάλο από αυτό που καλείται να κερδίσει ο άνδρας πολιτικός. Η πολιτική από παλαιόθεν χαρακτηρίζεται ως ένα ανδρικό επάγγελμα και στα ανδρικά επαγγέλματα, η αντιμετώπιση των γυναικών είναι συνήθως επικριτική και σεξιστική:

«Δυστυχώς ο σεξισμός είναι διάχυτος στην κοινωνία. Κάθε γυναίκα που επιλέγει να εργαστεί ή να ασχοληθεί με τα κοινά είναι βέβαιο ότι κάποια στιγμή θα έρθει αντιμετώπιση με σεξιστικές συμπεριφορές. Έχει συμβεί αρκετές φορές στην πολιτική μου πορεία να νοιώθω ότι με υποτιμούν, δε με εμπιστεύονται, δε με θεωρούν εξίσου ικανή με έναν άντρα συνάδελφό μου. Εξάλλου, έχουμε δει αρκετές φορές στο Κοινοβούλιο, αλλά και δημόσια, οι γυναίκες βουλευτές να σχολιάζονται για την εμφάνισή τους, την οικογενειακή τους κατάσταση κλπ, επισκιάζοντας το πολιτικό τους έργο και λόγο. Θα μου επιτρέψετε εδώ να κάνω μια παρένθεση, διότι δεν μπορώ να μην αναφέρω την εμπειρία μου από την επαγγελματική μου ενασχόληση πριν εκλεγώ βουλευτής. Όσο παράξενο και αν φανεί στην επαγγελματική μου διαδρομή ήταν πιο περιορισμένη η σεξιστική αντιμετώπιση. Και είναι απορίας άξιο, διότι το επάγγελμά μου εντάσσεται στα κατά κύριο λόγο αντρικά επαγγέλματα. Ως έμπορος γεωργικών μηχανημάτων λοιπόν και συναλλασσόμενη για χρόνια με διάφορες εταιρείες, αλλά και συναδέλφους η εκτίμηση σε γενικές γραμμές ήταν δεδομένη. Αυτό που ίσως έχει μια σημασία να σχολιάσω για κάποιους πελάτες που έρχονταν για πρώτη φορά στο

κατάστημα που διατηρούσα και ενώ η συμπεριφορά τους δεν μπορώ να πω πως ήταν σεξιστική, υπήρχε μια διάχυτη «ανασφάλεια» στο αν μια γυναίκα έμπορος μπορεί να τους κατευθύνει σωστά π.χ. στην επιλογή αγοράς ενός αγροτικού μηχανήματος, ειδικά στην περίπτωση που ο πελάτης είχε ελάχιστες γνώσεις επί του αντικειμένου, διότι οι «γνώστες» μετά από την πρώτη έκπληξη και μια πρώτη κουβέντα επί των «τεχνικών» θεμάτων εμπιστεύονταν εντέλει την γυναίκα έμπορο γεωργικών μηχανημάτων! Μπορεί τελικά να έπρεπε να περάσω τις εξετάσεις!» (Κωδ.1).

Η τελευταία φράση της Ιφιγένειας: «Μπορεί τελικά να έπρεπε να περάσω τις εξετάσεις!», τονίζει τη διαρκή αναγκαιότητα απόδειξης της ικανότητας της γυναίκας όταν αγωνίζεται σε στίβο «ανδρικών επαγγελμάτων». Το θετικό είναι πως όταν μία γυναίκα αποδείξει την αξία της, έπειτα μπορεί να έχει υποστήριξη: «Αρχικά συνάντησα άρνηση, αλλά μετά όλοι μου συμπαράσταθηκαν» (Κωδ.12).

Επιπλέον, και αναγνώριση: «Από όλους στην τελική, δέχτηκα θετική στάση! Ακόμα και από αρκετούς «επαγγελματικούς αντιπάλους» (Κωδ.3).

Παρά τα παραπάνω, σήμερα, ευτυχώς, η θετική στάση από οικογενειακό/φιλικό/επαγγελματικό περιβάλλον, απέναντι στις γυναίκες που πολιτεύονται, είναι γενικά πιο αυξημένη απ' ότι στο παρελθόν. Αυτό φαίνεται και από το σύνολο των θετικών απαντήσεων, πάνω από το μισό δείγμα, σε σχετική ερώτηση. Μερικές χαρακτηριστικές απαντήσεις: «Το οικογενειακό και φιλικό μου περιβάλλον είναι εξαιρετικά υποστηρικτικό» (Κωδ.13).

«Αναλόγως τις εκλογές. Έχω συμμετάσχει σε τρεις. Μια ως Υποψήφια Περιφερειακή Σύμβουλος και δυο ως Υποψήφια Βουλευτής. Στις Περιφερειακές θετική. Στις βουλευτικές και θετική και αρνητική» (Κωδ.11).

«Αν θα μπορούσα να το ποσοστοποιήσω, θα έλεγα 70% θετική και 30% αρνητική ή αδιάφορη» (Κωδ.6).

«Ως επί το πλείστον θετική» (Κωδ.8).

Πέρα από τον κοινωνικό περίγυρο των γυναικών, υπάρχει αύξηση θετικών στάσεων και από άλλους πολίτες προς τις γυναίκες υποψήφιες. Οι έμφυλοι παράγοντες που επηρεάζουν θετικά τους πολίτες στην εκλογή γυναικών υποψηφίων σχετίζονται, αν και φαντάζει παράδοξο, με στερεότυπα και κοινωνικές αντιλήψεις που αφορούν στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε φύλου: «Έχω παρατηρήσει πως γενικά οι γυναίκες που ασχολούνται με την πολιτική, διαθέτουν φυσική Ελκυστικότητα, Φιλικότητα, λεπτό Χιούμορ, εξυπνάδα, θάρρος και σεβασμό για τους άλλους» (Κωδ.3).

«Εκτιμώ ότι ο βασικός παράγοντας – που λειτουργεί τόσο θετικά όσο και αρνητικά – είναι πως θεωρούν ότι οι γυναίκες είναι απ’ τη φύση τους πιο διαλλακτικές, ήπιες και μπορούν ευκολότερα να συμπάσχουν και να καταλαβαίνουν» (Κωδ.13).

Φυσικά, οι έμφυλοι παράγοντες έχουν και αρνητική χροιά, καθώς πολλοί θεωρούν τις γυναίκες, όπως χαρακτηριστικά ειπώθηκε, «ελάχιστα δυναμικές» (Κωδ.10). Άλλο «βασικό παράγοντα επιλογής αποτελεί το κατεστημένο, η συνήθεια, η νοοτροπία μιας ανδροκρατούμενης πολιτικής» (Κωδ.6). Αν και δεν έχει τη μορφή που είχε παλαιότερα, όπως διαφαίνεται στη βιβλιογραφία, αλλά και διαπιστώνεται στην ερευνά μας, το ανδροκρατούμενο κατεστημένο υπάρχει: *«Νομίζω ότι θεωρείται ακόμη αντρική δουλειά η ενασχόληση με τα κοινά. Σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης πιστεύω ότι τα πράγματα είναι λίγο καλύτερα, αλλά για υψηλότερες θέσεις πολιτικής εξουσίας λανθασμένα ο κόσμος δεν επιλέγει εύκολα γυναίκες» (Κωδ.14).*

Η εμπιστοσύνη των πολιτών ως προς τις γυναίκες υποψήφιες στην πολιτική

Ολοένα και περισσότερες γυναίκες κατακτούν την εμπιστοσύνη των πολιτών. Η πιο τρανταχτή απόδειξη είναι η κατάκτηση μοναδικών θέσεων εκπροσώπησης-έδρες, σε κάποιες περιφέρειες της Ελλάδος στις εκλογές της 21^{ης} Ιανουαρίου (2015).

«Ναι, τις εμπιστεύονται! Όλο και περισσότερες γυναίκες επιλέγονται απ’ τους πολίτες σε θέσεις λήψης αποφάσεων. Νομίζω ότι ελληνική κοινωνία – αν και ακόμη σχετικά συντηρητική σ’ αυτό το θέμα – εμπιστεύεται όλο και περισσότερο τις γυναίκες» (Κωδ.13). Αυτό βέβαια δεν έχει γίνει αβίαστα, ούτε από τη μια μέρα στην άλλη. Δόθηκαν αγώνες και μεγάλες προσπάθειες από τις γυναίκες, σε διάφορα επίπεδα, όπως είδαμε και στο θεωρητικό, για να έρθει το σήμερα: *« Ναι. Οι γυναίκες έχουν παλέψει ώστε να μπορούν να ψηφίζουν και να συμμετέχουν σε εκλογικά σχήματα. Έχουν αγωνισθεί να αποδείξουν την αξία τους» (Κωδ.5).*

Η εκλογή της γυναίκας μπορεί να επιτευχθεί με περισσότερο κόπο, αλλά για τη νίκη, στην τελική θα κυριαρχήσει η αξία του ατόμου κι όχι τα όποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του: *«Οι παράγοντες πλέον νιώθω πως είναι κοινοί τόσο για τους άνδρες, όσο και για τις γυναίκες. Εφόσον, έχουν όλα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα τις εμπιστεύονται. Δεν είναι θέμα γυναίκας ή άντρα, αλλά ικανοτήτων και προσόντων!» (Κωδ.8).*

«Εκτιμώ πως μία γυναίκα δεν θα πάρει εύκολα λευκή επιταγή. Η εμπιστοσύνη θα πρέπει να κερδηθεί με κόπο από πλευράς της. Έχω την άποψη πως αυτό σχετίζεται

με το γεγονός ότι στην ελληνική κοινωνία δεν είναι οικεία εικόνα η γυναίκα σε θέση ευθύνης και ως γνωστών, μία κατά βάση συντηρητική κοινωνία, αντιμετωπίζει με επιφυλακτικότητα κάθε τι μη συνηθισμένο. Όμως οφείλω να επισημάνω πως αυτό σιγά - σιγά αλλάζει» (Κωδ.4).

Οι γυναίκες του δείγματός μας, όντας μέλη και μέρος της κοινωνίας μας, δε θα μπορούσαν να μη ρωτηθούν για το αν έχουν εμπιστευτεί, ψηφίσει γυναίκα πολιτικό και για ποιους λόγους. Όπως, ήταν αναμενόμενο, η πλειοψηφία απάντησε θετικά. Μόνο μία δεν απάντησε θετικά, αλλά ξεκαθάρισε πως ο λόγος ήταν καθαρά οι μη κοινές πεποιθήσεις και απόψεις: «Ομολογώ πως όχι γιατί απλά δεν έτυχε να με εκφράζει κάποια από τις υποψήφιες» (Κωδ.14).

Όπως συμφώνησε μεγάλο μέρος του δείγματος, σημασία έχει η ουσία του ατόμου ως πολιτική οντότητα, κι όχι το φύλο του. Οι λόγοι που θα ψηφίζαν μία γυναίκα ή έναν άνδρα πολιτικό είναι ως επί το πλείστον κοινοί: «Δεν ξεχωρίζω τους ανθρώπους ανάλογα με το φύλο τους, αν και αναγνωρίζω πως μπορεί να υπάρχουν διαφορές που οφείλονται σ' αυτό. Θεωρώ βασικό κριτήριο της ψήφου μου η εμπιστοσύνη που μου εμπνέει ένας υποψήφιος, κι αυτό είναι ανεξάρτητο φύλου» (Κωδ.13).

Το κριτήριό μου δεν βασιζέται πρωταρχικά στο φύλο αλλά στην πολιτική που εκφράζει ο καθένας και η καθεμιά. Παρόλα αυτά θα ενίσχυα γυναίκες γιατί αποκλείονται από τη δημόσια σφαίρα ακόμα και σήμερα πολύ πιο εύκολα από έναν άντρα πολιτικό (Κωδ.2).

Ανεξάρτητα από το φύλο, προσπαθώ να ψηφίζω πάντα ανθρώπους που θεωρώ ικανούς. Γυναίκα θα ψηφίζα εάν θεωρούσα ότι μπορεί να ανταπεξέλθει και όχι απλά και μόνο επειδή είναι γυναίκα. Νομίζω ότι υπάρχουν πολλές και αξιόλογες γυναίκες, που όμως δεν τους έχει δοθεί η ευκαιρία να το αποδείξουν (Κωδ.6).

Έχουμε και απαντήσεις που τάσσονται περισσότερο υπέρ των γυναικών:

«Γιατί είναι ικανές, πιο διπλωματικές από τους άνδρες και υπερασπίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ισότητα και την ειρήνη»(Κωδ.9).

«Γιατί οι γυναίκες κρύβουν μεγάλη δύναμη μέσα τους και τις θεωρώ πιο ειλικρινείς» (Κωδ.10).

Αλλά επειδή όπως είπαμε και οι γυναίκες πολιτικοί είναι μέρος της κοινωνίας μας, ακούστηκαν και διαφορετικές απόψεις που συμφωνούν περισσότερο με τις επιταγές της κοινωνίας, κι αυτό περισσότερο ως προς τη βαθμίδα της εξουσίας, γιατί

γενικότερα υπήρχαν θετικές τοποθετήσεις για τη δραστηριοποίηση της γυναίκας στην πολιτική. Απάντηση στην ερώτηση για το αν θα ψήφιζαν μία γυναίκα για πρωθυπουργό/ πρόεδρο της δημοκρατίας/νομάρχη/ δήμαρχο/ πρόεδρο κόμματος: «Όχι, ομολογώ δε θα ψήφιζα, γιατί έως τώρα οι άντρες είναι οι πλειοψηφία κάτι σαν κατεστημένο, συνήθεια...» (Κωδ.10)

Βέβαια στη συγκεκριμένη ερώτηση είχαμε ποικιλία θετικών απαντήσεων. Θετικές απαντήσεις ως προς το φύλο ή ουδέτερες με βάση την ικανότητα του πολιτικού:

«Ναι. Με την υποψηφιότητά μου μάλιστα υποστήριζα και εντάχθηκα σε ψηφοδέλτιο με επικεφαλής γυναίκα αντιπεριφερειάρχη» (Κωδ.11).

«ΝΑΙ, έχω πολλές φορές ψηφίσει γυναίκες για τα παραπάνω αξιώματα» (Κωδ.9).

«Εάν κάλυπτε τα κριτήρια μου, βεβαίως» (Κωδ.4).

Όμοια και στην προτίμηση γυναίκας πολιτικού στα ανώτερα αξιώματα του πρωθυπουργού/ προέδρου της δημοκρατίας της χώρας:

«Δεν έχει σημασία άντρας ή γυναίκα. Θέλω αυτόν/η που θα με κάνει να πιστέψω ότι μπορεί να καταφέρει το αδύνατο μαζί με μας. Θέλω τον ηγέτη» (Κωδ.3).

«Δεν είναι το φύλο στα κριτήρια και στις προϋποθέσεις μου» (Κωδ.4).

«Εξήγησα και παραπάνω ότι δε θεωρώ το φύλο καθοριστικό παράγοντα μιας τέτοιας επιλογής. Δεν αρνούμαι όμως ότι, για συμβολικούς λόγους, θα ήθελα να δω γυναίκα στα ανώτατα πολιτειακά αξιώματα» (Κωδ.13).

«Σε τέτοιες θέσεις δεν έχει σημασία το φύλο αλλά τα προσόντα του ατόμου. Θα ήθελα ωστόσο να ζήσω μια τέτοια στιγμή στην Ελλάδα με μια άξια γυναίκα σε τέτοια θέση» (Κωδ.11).

Σε γενικές γραμμές, μια γυναίκα συμμετέχει στις εκλογές για τους ίδιους λόγους με έναν άνδρα. Τα κίνητρα είναι το ενδιαφέρον για τα κοινά και το πολιτικοκοινωνικό γίνεσθαι. Σε αυτό, μας οδήγησαν τουλάχιστον, οι περισσότερες απαντήσεις.

«Γιατί καταρχάς έχει το δικαίωμα εξίσου με τον άνδρα, και να προωθήσει τις ιδέες και τις αξίες της. Δε βλέπω καμία διαφορά!» (Κωδ.8).

Ως προς την πολιτική υπόσταση πάλι οι περισσότερες συμμετέχουσες δε βρίσκουν κάποια σημαντική διαφορά: *«Δύο άνθρωποι, δύο πολίτες, διαφορετικού φύλου, ασκούν το δικαίωμα του εκλέγεσθε. Δεν έχω παρατηρήσει κάποια διαφορά» (Κωδ.4).*

Βέβαια, πάντα υπάρχει και ο αντίποδας. Αφενός, δεν παραβλέπουν τις επιταγές της κοινωνίας για τους έμφυλους ρόλους και σαφώς σαν μέλη της κοινωνίας έχουν υιοθετήσει κάποιες. Αφετέρου, επειδή, η εξίσωση γυναικών με ανδρών πολιτικών διαγράφει ακόμη μία πορεία, που δεν έχει φτάσει, σύμφωνα και με τη βιβλιογραφία, στον επιθυμητό προορισμό, κάποιες από τις συμμετέχουσες μας επισήμαναν μερικές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα.

Οι διαφορές ως προς τους έμφυλους ρόλους:

«Θεωρώ ότι οι γυναίκες έχουν μεγαλύτερη ανάγκη να προσφέρουν στα κοινά, ενώ οι άνδρες να προβληθούν και να αποκτήσουν κύρος μέσω της συμμετοχής τους στα κοινά» (Κωδ.6).

«Γιατί ενδιαφέρεται για τις κοινές υποθέσεις που απασχολούν μια κοινωνία και θέλει να έχει λόγο σε όλα αυτά που καθορίζουν τις ζωές μας. Η διαφορά που υπάρχει με έναν άνδρα πολιτικό είναι ότι οι γυναίκες έχουν πολύ πιο πολλά καθήκοντα και υποχρεώσεις, όπως για παράδειγμα στην οικογένεια» (Κωδ.2).

«Ίσως οι γυναίκες έχουμε ακόμη τον ρομαντισμό μέσα μας, το βλέπουμε σαν λειτούργημα και είναι η ανάγκη μας να προσφέρουμε όπως προσφέρουμε στο σπίτι μας και στα παιδιά μας και στον υπόλοιπο κόσμο. Μας θεωρώ πιο ευαίσθητες και λιγότερο ψημένες και χοντρόπετσες αν και δεν ξέρω αν η διαφοροποίηση οφείλεται στο φύλο ή στην μακροχρόνια εμπειρία- τριβή των ανδρών με την πολιτική» (Κωδ.14).

Ως προς την πολιτική υπόσταση οι διαφορές εντοπίζονται στο κοινωνικό στάτους του κάθε φύλου: *«Η γυναίκα λόγω κοινωνικών δεδομένων χρειάζεται πάντα να αποδεικνύει την αξία της. Ο άνδρας απλώς και μόνο κοινωνικά και χωρίς να προσπαθήσει για το παραμικρό, θεωρείται εξ ορισμού άξιος» (Κωδ.5).*

Ένα μεγάλο μέρος των συμμετεχόντων, στηριζόμενες στην κοινωνική διαφοροποίηση των δύο φύλων, υποστηρίζουν πως οι λόγοι που οι γυναίκες πολιτικοί εκλέγονται σε μικρότερο ποσοστό από τους άνδρες, έχουν σαν γνώμονα αυτή τη διαφορά: *«Γιατί δεν έχει κερδηθεί πλήρως στην κοινωνία μας η ισότητα και οι ίσες ευκαιρίες και εκλέγονται λιγότερες γιατί συμμετέχουν λιγότερες. Επίσης στα κόμματα κάθε απόχρωσης επικρατούν ακόμα αντιλήψεις που δεν ευνοούν την συμμετοχή των γυναικών» (Κωδ.2).*

«Γιατί οι πολίτες (γυναίκες και άνδρες) δεν έχουν πεισθεί ακόμη για την καταλληλότητα ή και ανωτερότητα των γυναικών στην πολιτική. Γενικά η περιρρέουσα

ατμόσφαιρα, ακόμη και στον 21^ο αιώνα στην Ελλάδα θέλει τη γυναίκα στο σπίτι» (Κωδ.5).

Όμως, πρόσθεσαν πως μπορεί ένα «μέρος της ελληνικής κοινωνίας, να εξακολουθεί, να εγκλωβίζεται σε στερεότυπα που έχουν να κάνουν με τον παραδοσιακό ρόλο των γυναικών και να δυσκολεύεται να τις εμπιστευτεί σε κάποιο άλλο ρόλο» (Κωδ.13), αλλά νιώθουν πως αυτό αλλάζει. Είναι, όπως μας είπαν χαρακτηριστικά, «θέμα χρόνου» (Κωδ.8).

«Υπάρχουν ταμπού ακόμα στις παλιές γενεές» (Κωδ.3).

«Θεωρούν ότι οι άντρες δικαιούνται περισσότερο από τις γυναίκες να συμμετέχουν στα κοινά, αλλά αυτό ευτυχώς αλλάζει στις μικρότερες ηλικίες των ψηφοφόρων» (Κωδ.14).

Ακόμη, υπάρχει και νομικός περιορισμός. *«Δεν υπάρχει η ισότιμη συμμετοχή βάσει νόμου, για παράδειγμα, το 50% γυναίκες - 50% άντρες» (Κωδ.9), «ως εκ τούτου δεν φέρνει τα αναμενόμενα αποτελέσματα, δηλαδή περισσότερες εκλεγμένες γυναίκες» (Κωδ.12).*

Παράγοντες που επηρεάζουν την συμμετοχή και εκλογή των γυναικών υποψηφίων

Οι παράγοντες λοιπόν που αποθαρρύνουν/δυσκολεύουν τη συμμετοχή των γυναικών στις εκλογές είναι ως επί το πλείστον κοινωνικοί, αλλά είναι και οικονομικοί.

«Η εξισορρόπηση των διαφορετικών ρόλων και η αντίστοιχη κατανομή του χρόνου αποθαρρύνει. Επομένως, η ηλικία και η προσωπική και επαγγελματική κατάσταση είναι βασικοί παράγοντες για μια γυναίκα. Οι μικρότερες πιθανότητες εκλογής επίσης, ίσως επηρεάζουν μια μερίδα γυναικών» (Κωδ.7).

Όπως έχει ήδη αναφερθεί και παραπάνω, η στήριξη των γυναικών για συμμετοχή στην πολιτική είναι μικρή και από ελάχιστες πηγές.

«Συνήθως η οικογένεια αποθαρρύνει. Μπορεί τα παιδιά σου και ο άνδρας σου να σε αγαπάνε, αλλά όλοι οι άνθρωποι προτιμάνε τη βόλεψή τους και την ησυχία τους παρά να τρέχουν να σε βοηθήσουν» (Κωδ.12).

Έτσι, με την έλλειψη στήριξης ή και εναντίωσης στα διάφορα επίπεδα σχετικά με τη συμμετοχή στην πολιτική, και εξαιτίας του πολύπλευρου ρόλου της σημερινής

γυναίκας: εργαζόμενης, νοικοκυράς, μητέρας, κ.α., αποθαρρύνεται ένα μεγάλο ποσοστό των γυναικών από τη συμμετοχή του σε εκλογές.

« Η μητρότητα και οι οικογενειακές υποχρεώσεις, το οικονομικό επίπεδο των γυναικών που είναι χαμηλότερο των ανδρών, η παθητικότερη νοοτροπία, ο ανδροκρατούμενος χώρος της πολιτικής και η δυσκολία στη διαχείριση των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσονται με τους άντρες, που κυρίως αυτοί ασχολούνται με τα πολιτικά» (Κωδ.11)

Από την άλλη, οι παράγοντες που ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των γυναικών στις εκλογές είναι ο νόμος περί ποσόστωσης: *«Ο βασικός παράγοντας που ενθαρρύνει είναι ο νόμος περί ποσόστωσης» (Κωδ.4),*

και η ανάγκη των γυναικών να εκφραστούν σε δημόσιο επίπεδο: *«Οι λόγοι που ενθαρρύνουν τις γυναίκες να συμμετάσχουν στις εκλογές, απορρέουν από την ανάγκη τους να εκφραστούν σε δημόσιο επίπεδο μέσω πράξεων κοινού όφελους. Προηγουμένως, έχουν ήδη μια μεγάλη δραστηριότητα στα κοινά σε διάφορες θέσεις της δημόσιας ζωής και η συμμετοχή στις εκλογές είναι το επόμενο βήμα» (Κωδ.9).*

Χαρακτηριστικά ικανού πολιτικού Γυναίκα/ Άνδρα

Οι οπτικές για τις απαραίτητες ικανότητες σε έναν πολιτικό, είτε είναι άνδρας, είτε γυναίκα γενικά δε διαφέρουν και πολύ. Η **Δάφνη** μας είπε πως, *«οι ικανότητες που είναι απαραίτητες σε έναν πολιτικό είναι ταυτόχρονα και στοιχεία της ανθρώπινης προσωπικότητας και είναι πέρα και πάνω από φύλα» (Κωδ.4).* Τα λόγια της δένουν πολύ όμορφα με της **Καλλιόπης**: *«Εφόσον κάποιος άνθρωπος, γενικά, επιλέγει να ασχοληθεί με την πολιτική, πρέπει να διαθέτει: γνώσεις, κοινωνική μόρφωση, αποφασιστικότητα, χρόνο, διαλλακτικότητα, κριτική ματιά και ισορροπημένη προσωπικότητα» (Κωδ.5).* Στα λόγια αυτών συμφώνησαν λίγο-πολύ και οι υπόλοιπες συνεντευξιαζόμενες. Ακούστηκαν οι εξής ικανότητες: α) Επικοινωνία β) Συνέπεια, γ) Αποφασιστικότητα, δ) Κατανόηση των κοινωνικών διεργασιών και κριτική σκέψη, δ) Επίλυση προβλημάτων ε) Εργατικότητα, ε) Συνεργατικότητα, στ) Ειλικρίνεια, ζ) Δυναμισμό, η) Ευρηματικότητα, θ) Στρατηγική, ι) Ταχύτητα, ια) Γνώση, ιβ) Μελέτη, ιγ) Σοβαρότητα, ιδ) Προσήλωση (συνάδει με τη σοβαρότητα) στις πολιτικές αξίες που υπηρετούν και ιε) Ανιδιοτέλεια. Μία χαρακτηριστική τοποθέτηση αποτελεί η εξής: *«Ειλικρίνεια, ανάγκη για προσφορά, ενδιαφέρον για το κοινό καλό και ικανότητα να*

εντοπίζεις τις ανάγκες και να βρίσκεις λύσεις εφικτές να πραγματοποιηθούν με τα αντικειμενικά δεδομένα σου» (Κωδ.14).

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί, πως ζητήσαμε να μας διαχωρίσουν, αν πιστεύουν πως υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα, ποιες ικανότητες θεωρούν πως διαθέτουν περισσότερο οι γυναίκες και ποιες οι άνδρες πολιτικοί. Όσες μέσα από τις τοποθετήσεις τους διέκριναν διαφορές, έκαναν ένα λεπτό διαχωρισμό:

«Ευστροφία, οργανωτικότητα, εργατικότητα, διπλωματία, υπομονή. Οι γυναίκες είναι πιο πεισματάρες, εκτός όλων των παραπάνω που μπορεί να τα έχουν και οι άντρες και οι γυναίκες». (Κωδ.6).

«Ψυχραιμία και αποφασιστικότητα. Ορθή κρίση και όραμα για το μέλλον. Οι γυναίκες πιστεύω ότι είναι πιο αποφασιστικές και ψύχραιμες. Οι άνδρες πιο δυναμικοί και ενθουσιώδεις. Δυστυχώς λίγοι πολιτικοί διαθέτουν όραμα για το μέλλον, οι περισσότεροι ακούν τις δημοσκοπήσεις και ρυθμίζουν τις προτάσεις τους ανάλογα με το τι αρέσει στους πολίτες» (Κωδ.12).

Θέλοντας, να εμβαθύνουμε κι άλλο στις οπτικές των γυναικών, ρωτήσαμε να μας πουν ποιους τομείς θεωρούν πως δίνουν μεγαλύτερη έμφαση οι άντρες και ποιους οι γυναίκες πολιτικοί. Επίσης, να μας πουν τους τομείς που πιστεύουν πως το κάθε φύλο μπορεί να είναι περισσότερο αποτελεσματικό. Είχαμε και πάλι δύο ειδών τοποθετήσεις. Η πρώτη δε διαχωρίζει την αποτελεσματικότητα με βάση το φύλο, αλλά με την ικανότητα του πολιτικού ως ανθρώπινου όντος: *«Δεν πιστεύω ότι υπάρχει διαχωρισμός»* (Κωδ.15)

«Θα επαναλάβω ότι δε θεωρώ ότι είναι θέμα φύλου. Είναι περισσότερο θέμα ιδιοσυγκρασίας, κοσμοθεωρίας και ιδεολογίας» (Κωδ.13).

«Δεν νομίζω ότι υπάρχουν τομείς για άντρες και τομείς για γυναίκες. Αυτές οι αντιλήψεις ανήκουν στα στερεότυπα που καλλιεργούνται και στις εξουσίες που προσδίδει η κάθε θέση» (Κωδ.2).

Μάλιστα, το ό, τι ο διαχωρισμός οφείλεται στα στερεότυπα τονίζεται σε αρκετές από αυτές τις τοποθετήσεις:

«Η διάκριση που παρατηρείται σε τομείς με βάση το φύλο, όπως π.χ. οικονομία – άνδρες, κοινωνική πολιτική – γυναίκες, προκύπτει από την ανάγκη των ανδρών να μην παραχωρήσουν κατ' αυτούς κρίσιμους τομείς. Η παγκόσμια πολιτική σκιηνή αποδεικνύει

πως τέτοιοι διαχωρισμοί είναι ψευδεπίγραφοι. Φορέας της αποτελεσματικότητας είναι ή δεν είναι το άτομο, όχι ο εκάστοτε τομέας» (Κωδ.4).

Ουσιαστικά, βλέπουν το διαχωρισμό να αποτελεί σεξιστικά κατάλοιπα του πατριαρχισμού που επικρατούσε στην Ελλάδα, αλλά και επικρατεί σε μικρότερο βαθμό ακόμη και σήμερα:

«Για να είμαι ειλικρινής, νομίζω ότι η ίδια η συγκεκριμένη ερώτηση περιέχει ένα σεξιστικό διαχωρισμό. Από την δική μου εμπειρία νομίζω ότι αυτό εξαρτάται περισσότερο από τον/ την εκάστοτε πολιτικό» (Κωδ.7).

Η διάκριση που παρατηρείται σε τομείς με βάση το φύλο, όμως υφίσταται. Έτσι έχουμε και τοποθετήσεις που αναφέρονται ή κάνουν το διαχωρισμό: *«Στη συνεννόηση, την συνεργασία, την οργανωτικότητα πιστεύω ότι οι γυναίκες είναι καλύτερες. Οι άνδρες μου ταιριάζουν καλύτερα για την εξωτερική πολιτική. Αλλά υπάρχουν κι εξαιρέσεις» (Κωδ.12).*

«Οι άντρες στην οικονομία, στην άμυνα, στην παραγωγή, οι γυναίκες στην παιδεία, στον πολιτισμό, στο περιβάλλον και στην υγεία» (Κωδ.11).

«Οι γυναίκες σε θέματα Κοινωνικής πολιτικής και Πρόνοιας, θέματα Πολιτισμού, Παιδείας και Υγείας. Οι άνδρες σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, οικονομίας, εθνικής αμύνης» (Κωδ.3).

«Οι γυναίκες έχει καθιερωθεί να ασχολούνται περισσότερο με κοινωνικά ζητήματα και οι άντρες με οικονομικά, χωρίς να σημαίνει ότι αυτό δε μπορεί να αλλάξει» (Κωδ.6).

«Οι γυναίκες πολιτικοί δίνουν μεγαλύτερη σημασία σε θέματα που αφορούν τις γυναίκες, σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ισότητας, κοινωνικής πολιτικής, πολιτισμού, υγείας και εκπαίδευσης. Οι άντρες ενδιαφέρονται κυρίως για θέματα οικονομικής πολιτικής και εξωτερικής ασφάλειας. Ωστόσο αυτές οι διακρίσεις δεν είναι απόλυτες» (Κωδ.9).

6.4. Η θέση της γυναίκας στην πολιτική: Απόψεις για το τώρα και προτάσεις για το μέλλον

ΑΠΟΨΕΙΣ – ΣΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ **Η θέση των γυναικών στην πολιτική κατά τον 21ο αιώνα**

Τα πάντα ρεί είχε πει ο Ηράκλειτος. Η θέση των γυναικών στην πολιτική έχει αλλάξει σημαντικά προς το καλύτερο κατά τον 21^ο αιώνα σε σύγκριση με το παρελθόν. Το γεγονός αυτό, το ασπάζονται κι όλες οι συμμετέχουσες της έρευνας.

«Σαφέστατα η γυναικεία παρουσία αυξάνεται συστηματικά τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Περισσότερες γυναίκες σε θέσεις λήψης αποφάσεων, και περισσότερες στα ανώτατα αξιώματα. Αν και κάποιες φορές οι γυναίκες γίνονται δέκτες σεξιστικής συμπεριφοράς – κυρίως από συναδέλφους πολιτικούς – φαίνεται ότι είναι τόσο αποφασισμένες και δυνατές, που τελικά αυτή η νοοτροπία θα εκλείψει» (Κωδ.13).

«Η πρόσβαση των γυναικών στα κέντρα εξουσίας τα τελευταία χρόνια έχει ισχυροποιηθεί σε σχέση με το παρελθόν. Οι εκλογείς φαίνεται να τις εμπιστεύονται ολοένα και περισσότερο» (Κωδ.9).

Αν και δεν είναι ακόμη, όπως μας είπαν, ισότιμη.

«Πολύ καλύτερη από το παρελθόν αλλά όχι πλήρως ισότιμη ακόμη» (Κωδ.2).

«Οι γυναίκες πλέον έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Αυτό καθιστά αυτόματα τη θέση τους πιο ευνοϊκή σε σχέση με παλαιότερες εποχές. Έχουν «κερδίσει» και την ποσόστωση, αλλά έχουμε πολύ δρόμο ακόμη να διανύσουμε, ώστε να μη χρειάζεται η εφαρμογή της ποσόστωσης» (Κωδ.6).

Είναι σημαντικό να τονιστεί, πως η πλειονότητα, ορίζει τις αλλαγές ως ένα φυσιολογικό επακόλουθο των αγώνων που είχαν προηγηθεί. Θεωρούν ότι, η κοινωνία σταδιακά αναγνωρίζει τις ικανότητες των γυναικών και αποδεσμεύεται από στερεότυπα. Οι γυναίκες με τους αγώνες τους κέρδισαν πολλά. Εισήχθησαν στην αγορά εργασίας και στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, γεγονότα που μετέλλαξαν το κοινωνικό πρότυπο των γυναικών. Αυτό είχε αντίκτυπο και στη δημόσια δράση τους. Αντικατοπτρίζεται δηλαδή με την αυξημένη συμμετοχή των γυναικών στο δημόσιο βίο.

«Θεωρώ πως είναι αποτέλεσμα μιας συνολικής διαδικασίας δραστηριοποίησης και διεκδίκησης της συμμετοχής εκ μέρους των γυναικών, τις απαρχές της οποίας μπορούμε να ανιχνεύσουμε αρκετά πίσω, ίσως από τα τέλη του 19ου αιώνα. Ωστόσο, στις

μεταπολεμικές δεκαετίες υπάρχει μια σημαντική μεταστροφή, με την μαζική είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας, μεταστροφή η οποία στις χώρες που εξήλθαν από τον πόλεμο οφειλόταν στην έλλειψη εργατικού δυναμικού. Πιστεύω ότι οι μετατοπίσεις αυτές στην οικονομική βάση, ταυτόχρονα με την άνοδο της συνειδητοποίησης και τις διεκδικήσεις των γυναικών, οδήγησαν σε μεγαλύτερη αποδοχή του ρόλου των γυναικών (αποδοχή ακόμη και από τις ίδιες τις γυναίκες) σε σταδιακά όλο και περισσότερες πτυχές της δημόσιας ζωής, μέχρι το επίπεδο της πολιτικής. Αυτό, βέβαια, δεν αποκλείει ακόμη και τάσεις οπισθοδρόμησης ως παράπλευρες συνέπειες των ανακατατάξεων που προκαλεί η παγκόσμια κρίση. Φαινόμενα οπισθοχώρησης ως και υιοθέτησης εκ νέου παραδοσιακών ρόλων ανάμεσα στα δύο φύλα έχουν ήδη καταγραφεί, αν και σε μικρή κλίμακα» (Κωδ.7).

Η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στις εκλογές κατά τον 21ο αιώνα

Η αύξηση των εκλεγμένων γυναικών υποψηφίων κατά τον 21^ο αιώνα, όπως εκτιμούν οι γυναίκες πολιτικοί του δείγματος, κινείται προς θετική κατεύθυνση, αλλά θα πρέπει να αυξηθεί ακόμα παραπάνω: «Με χαροποιεί αλλά μπορούμε και περισσότερο» (Κωδ.14).

Η νομική κατοχύρωση της ποσόστωσης είναι βοηθητική, αλλά δεν είναι αντίστοιχη με την απαραίτητη ποσόστωση που θα έπρεπε να υπάρχει.

«Οι γυναίκες δεν έχουν λάβει ακόμη το ποσοστό που αξίζουν» (Κωδ.5).

«Σίγουρα είναι αυξημένη, αλλά υπάρχει δυνατότητα και αναγκαιότητα μεγαλύτερης συμμετοχής» (Κωδ.6).

Εξάλλου, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η αύξηση οφείλεται περισσότερο στην εξέλιξη του κοινωνικού γίνεσθαι.

«Αύξηση της συμμετοχής, όπως προείπαμε, συνεπάγεται και αύξηση των εκλεγμένων εκπροσώπων. Ίσως παράλληλα να δείχνει και μία στροφή των κοινωνιών στις αντιλήψεις τους αναφορικά με τη θέση του κάθε φύλου» (Κωδ.4).

Ο επαναπροσδιορισμός, η πνευματική καλλιέργεια και οι αλλαγές των κοινωνικών μεταβλητών συντέλεσαν στην έναρξη και πορεία της αλλαγής.

«Δε συμφωνώ με την πεποίθηση των περισσότερων, πως η ποσόστωση, ήταν που συντέλεσε καθοριστικά την αύξηση των γυναικών στην πολιτική. Μόνο με την παιδεία και με την κατάργηση των προκαταλήψεων για ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα θα

καταφέρουμε να αυξήσουμε κι άλλο το ποσοστό των γυναικών που εκλέγονται» (Κωδ.12)..

Η αύξηση που παρατηρείται, εν τέλει οφείλεται:

- «Στο γεγονός ότι οι γυναίκες ασχολούνται με την πολιτική περισσότερο» (Κωδ.8).
- «Στο γεγονός ότι όλο και περισσότερες γυναίκες ενδιαφέρονται για την πολιτική αλλά και στην αναβάθμιση του μορφωτικού επιπέδου» (Κωδ.15).
- «Στην αυξανόμενη αυτοπεποίθηση των γυναικών. Πλέον πιστεύουν ότι μπορούν να τα καταφέρουν και στον στίβο της πολιτικής» (Κωδ.5).
- «Στους αγώνες των ίδιων των γυναικών, στην επιτυχημένη συμμετοχή τους σε πολλά κέντρα λήψης αποφάσεων και στην πολιτική γενικότερα, καθώς επίσης και στις αλλαγές νοοτροπίας που συντελούνται σταδιακά στην κοινωνία μας» (Κωδ.2)
- «Στις εποχές που έχουν αλλάξει. Η γυναίκα πλέον είναι χειραφετημένη. Λιγότερες γυναίκες είναι παντρεμένες και λιγότερες παντρεμένες εξαρτώνται από τους άνδρες τους» (Κωδ.12).

Στην τελική, η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών αποτελεί συγχρόνως βάση και επιστέγασμα για την κοινωνία ισοπολιτείας ανάμεσα στα φύλα. «Είναι θετική εξέλιξη και βοηθά στην εξομοίωση των δύο φύλων» (Κωδ.15).

Μέτρα για την ενθάρρυνση και αύξηση της γυναικείας συμμετοχής στην πολιτική

Η εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική

Η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική είναι γεγονός. Το ερώτημα που τίθεται είναι, αν η αύξηση αυτή, είναι ανάλογη με μια επαρκή εκπροσώπηση των γυναικών στην κοινωνία. Προφανώς, η τοποθέτηση για κάθε ευρωπαϊκή κοινωνία είναι διαφορετική. Η πλειονότητα των απαντήσεων ως προς την επάρκεια εκπροσώπησης ήταν αρνητικές.

«Όχι, μάλλον θεωρώ ότι το ελληνικό πολιτικό σύστημα έχει ανάγκη από ακόμη μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών και αυτό αφορά όλα τα επίπεδα τόσο της διοίκησης όσο και της πολιτικής δραστηριοποίησης με την ευρύτερη έννοια» (Κωδ.7).

«Όταν λέτε αν εκπροσωπούνται οι γυναίκες επαρκώς στην πολιτική, γενικά; Γιατί αν αναφερόμαστε σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες ή έστω χώρες του λεγόμενου

Δυτικού κόσμου, όπου σε γενικούς άξονες ασπαζόμαστε ένα κοινό σύστημα αξιών, τότε τα πράγματα διαφέρουν. Από εμπειρίες μου σε ομάδες του Ευρωκοινοβουλίου, έχω εκπροσωπήσει την Ελληνική Βουλή στο Ευρωκοινοβούλιο στις Βρυξέλλες για θέματα Ισότητας των δύο φύλων, κατέληξα στο συμπέρασμα ότι σε χώρες, όπως για παράδειγμα οι Σκανδιναβικές, όπου το ευρύτερο νομοθετικό πλαίσιο έχει διαχρονικά διαμορφώσει και μία άλλη κουλτούρα πάνω σε ζητήματα έμφυλων διακρίσεων, η αντιμετώπιση των γυναικών στην πολιτική είναι πιο προνομακική σε σύγκριση με άλλες χώρες, όπως για παράδειγμα του ευρωπαϊκού Νότου. Γενικά, η εικόνα που αποκόμισα για την αντιμετώπιση των γυναικών σε άλλες χώρες, όσον αφορά το χώρο της πολιτικής, και η κατάσταση εντός των Κοινοβουλίων ήταν αντίστοιχη με αυτήν στην κοινωνία της κάθε χώρας κράτους μέλους» (Κωδ.1).

Η Ελλάδα είναι μία χώρα του ευρωπαϊκού νότου. Η θέση της γυναίκας στην πολιτική είναι σε καλύτερη μοίρα απ' ότι στο παρελθόν, αλλά έχει να κάνει πολλά βήματα ακόμη.

«Βρισκόμαστε σε καλό δρόμο. Νομίζω ότι το ποσοστό των γυναικών που ασχολούνται με την πολιτική σταδιακά θα αγγίξει το ποσοστό εκπροσώπησης του φύλου στην κοινωνία» (Κωδ.13).

«Εάν δεν κάνω λάθος, οι γυναίκες στις περισσότερες κοινωνίες υπερέχουν αριθμητικά των ανδρών. Κατά συνέπεια και αναλογικά κρίνοντας το, υποεκπροσωπούνται» (Κωδ.4).

Μέτρα ενθάρρυνσης

Οι τοποθετήσεις των γυναικών πολιτικών, ως προς την ενίσχυση της συμμετοχής περισσότερων γυναικών στην πολιτική, μιλούν και για μέτρα ενθάρρυνσης. Ουσιαστικά, σε αυτό το σημείο, πραγματοποιήθηκε από όλες τις συμμετέχουσες μία ανατροφοδότηση των όσων είχαν ήδη πει, σε προηγούμενες ενότητες. Πιο συγκεκριμένα, έχουμε αναφορές για τη νομική κατοχύρωση της ποσόστωσης, για τη στήριξη ή την έλλειψή της από το κοινωνικό περιβάλλον των γυναικών που θέλουν να πολιτευτούν, τη στήριξη ή την έλλειψή της από τις δομές του κράτους στις γυναίκες αυτές και την αναγκαιότητα της κατάρριψης των στερεοτύπων που υπάρχουν είτε ενσυνείδητα, είτε ασυνείδητα.

«Καταρχάς, η αλλαγή νοοτροπίας σε σχέση με τους υποτιθέμενους «ρόλους» των φύλων και τους καταμερισμούς εργασίας και δραστηριοτήτων. Επίσης θα βοηθούσαν

μέτρα στήριξης που αφορούν τις γυναίκες με παιδιά. Χώροι και δομές που θα μπορούσαν να αφήνουν τα παιδιά τους και που θα τους έδιναν περισσότερο χρόνο να ασχοληθούν με αυτά που επιθυμούν. Σε μεγάλο βαθμό αυτά είναι θέματα που πρέπει να φροντίσει η πολιτεία» (Κωδ.2).

«Κοιτάζτε υπάρχουν διάφορα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί, ανάλογα την χώρα αναφοράς, όπως και στην χώρα μας, όπως πχ. Η υποχρεωτική ποσόστωση φύλου στην κατάρτιση των ψηφοδελτίων. Ωστόσο, εγώ είμαι της άποψης ότι η συμμετοχή δεν ενθαρρύνεται πραγματικά με διοικητικού τύπου μέτρα. Θα έλεγα ότι μέτρα που συμβάλουν στην εξισορρόπηση οικογενειακής, επαγγελματικής και προσωπικής καθημερινότητας και στην κατεύθυνση της διευκόλυνσης συμμετοχής στην οικογενειακή φροντίδα και από τα δύο φύλα μέσα σε ένα νοικοκυριό είναι η πιο άμεση προτεραιότητα για την ενθάρρυνση συμμετοχής των γυναικών στα κοινά» (Κωδ.7).

«Η εισαγωγή της ποσόστωσης για την συμμετοχή των γυναικών και στα καταστατικά των κομμάτων, προγράμματα για την μεταστροφή του κοινωνικού προτύπου, η διαπαιδαγώγηση και η αλλαγή της εικόνας των γυναικών από τα Μ.Μ.Ε.» (Κωδ.9).

« Κάποιες δομές φύλαξης π.χ. των παιδιών και απογευματινές ώρες από την πολιτεία γιατί εγώ έχω μεγάλα παιδιά και μπορώ να διαθέσω τον χρόνο μου όπου επιθυμώ όμως μια νέα γυναίκα με σαφώς πιο φρέσκες ιδέες από μένα και πιο μορφωμένη δεν μπορεί να ασχοληθεί γιατί έχει αντικειμενικές δυσκολίες» (Κωδ.14).

Τέλος έχουμε και μία ακόμη τοποθέτηση, στην οποία η συγκεκριμένη βουλευτρια δε δίνει βαρύτητα στα μέτρα, αλλά στην κοινωνική νοοτροπία.

«Δεν είναι θέμα μέτρων. Είναι θέμα ενημέρωσης και κατανόησης, για την ευθύνη που έχουμε όλοι μας για το μέλλον του τόπου» (Κωδ.15).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Εισαγωγή

Από τα αποτελέσματα της έρευνας για τη γυναίκα στην πολιτική, μπορούν να γίνουν κάποιες παρατηρήσεις - διαπιστώσεις. Οι παρατηρήσεις που θα παρουσιαστούν στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, εστιάζουν στα σημαντικότερα σημεία των θεματικών κατηγοριών που προέκυψαν κατά την επεξεργασία του ποιοτικού υλικού. Οι κατηγορίες που προέκυψαν, όπως είδαμε είναι οι ακόλουθες: **α)** Η απόφαση της γυναίκας για συμμετοχή στην πολιτική, **β)** Η πορεία προς την εκλογή και **γ)** Η θέση της γυναίκας στην πολιτική: Απόψεις για το τώρα και προτάσεις για το μέλλον.

7.1. Για την απόφαση της γυναίκας για συμμετοχή στην πολιτική

Η σχέση με την πολιτική ξεκινά για τις γυναίκες του δείγματος από νωρίς. Το έκδηλο ενδιαφέρον των γυναικών για τα κοινά, φανερώνεται από τη δραστηριοποίησή τους, σε διάφορες θέσεις ευθύνης.

Η εμπειρία στις εκλογές διαφοροποιείται από γυναίκα σε γυναίκα. Από τη μία, οι διαφορετικές ιδιοσυγκρασίες και πιστεύω. Από την άλλη, οι συγκυρίες και οι διάφορες υποχρεώσεις στη ζωή της κάθε γυναίκας. Παράλληλα, η ύπαρξη ενός έμφυλου κοινωνικού γίνεσθαι. Η απόφαση για τη συμμετοχή της γυναίκας δεν είναι, όπως καταλαβαίνουμε, εύκολη υπόθεση. Στο ερώτημα, αν η απόφαση των γυναικών να εμπλακούν στην πολιτική είναι καθαρά δική τους ή αν επηρεάστηκαν από την τυχόν ύπαρξη και δράση κάποιου συγγενικού προσώπου σε Κέντρα Λήψης Αποφάσεων, είχαμε αρνητικές και θετικές απαντήσεις. Όπως είδαμε, στο τέταρτο κεφάλαιο, οι συνθήκες στην πολιτική για τις γυναίκες, μόνο ενθαρρυντικές δεν είναι. Γι' αυτό και το ενδιαφέρον της πλειονότητας των γυναικών δεν είναι εύκολο να εκδηλωθεί. Μέσα από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων διαπιστώσαμε, πως για να αποφασίσει, να συμμετάσχει μία γυναίκα στα πολιτικά δρώμενα, πρέπει να έχει σθένος. Η δραστηριοποίηση ατόμων του κοινωνικού περιβάλλοντος με την πολιτική, απλά μπορεί να συμβάλλει στην επιτάχυνση της απόφασης, αλλά ακόμα κι αν δεν υπήρχαν τα πρόσωπα αυτά, οι γυναίκες είχαν τα φόντα να εμπλακούν με τα κοινά.

Οι Λόγοι συμμετοχής στις εκλογές είναι συναφείς με την ευθύνη και την επιθυμία προσφοράς στην κοινωνία. Γιατί, η πολιτική, όπως μας είπε η **Ερμιόνη**, καθορίζει τις ζωές μας (Κωδ. 11). Η συμμετοχή στην πολιτική αποτελεί δράση αλλαγής και διεκδίκησης εκ των έσω.

7.2. Η πορεία προς την εκλογή

Οι δυσκολίες- δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν οι υποψήφιοι στην εκλογή τους, στις περισσότερες περιπτώσεις, αρκετές. Οι γυναίκες έχουν να αντιμετωπίσουν την καχυποψία των πολιτών και την ανταγωνιστικότητα των συνυποψηφίων. Όπως είδαμε και στο θεωρητικό μέρος της παρούσας εργασίας, τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις έναντι των γυναικών κρατούν αιώνες. Πιο συγκεκριμένα, από τις πρώτες οργανωμένες κοινωνίες, μέχρι σήμερα. Επομένως, οι γυναίκες καλούνται να κερδίσουν ένα στοίχημα με ευμενείς για εκείνες προδιαγραφές. Η στήριξη, για οποιοδήποτε εγχείρημα δραστηριοποίησης των γυναικών με τα κοινά, είναι πενιχρή.

Η εμπιστοσύνη των πολιτών ως προς τις γυναίκες υποψήφιες στην πολιτική, ολοένα και αυξάνεται. Την τελευταία δεκαετία, από εκλογές σε εκλογές, όλο και περισσότερες γυναίκες κατακτούν θέσεις ευθύνης. Η εκλογή της γυναίκας μπορεί να μετρά περισσότερες δυσκολίες, όμως αυτό αρχίζει να κάμπτεται. Η δημοφιλέστερη τοποθέτηση των γυναικών του δείγματος, πως σημασία έχει η ουσία του ατόμου ως πολιτική οντότητα, κι όχι το φύλο του, αποτελεί περίτρανη απόδειξη εμπιστοσύνης στο πρόσωπο των γυναικών πολιτικών. Το δείγμα μας, αποτελείται από γυναίκες διαφόρων ηλικιών, διαφορετικών περιοχών, διαφορετικών πολιτικών χώρων, μάλιστα οι περισσότερες άγνωστες μεταξύ τους. Κι όμως, μας αποτίμησαν ταυτόσημη οπτική στο κομμάτι της εμπιστοσύνης.

Παράγοντες που επηρεάζουν τη συμμετοχή και εκλογή των γυναικών υποψηφίων εντοπίζονται σε διαστάσεις, που διέπουν την ολότητα της θέσης των γυναικών. Οι διαστάσεις, συνήθως χρησιμοποιούνται στις περιγραφές κοινοτήτων, αλλά δεδομένου ότι, η συμμετοχή και εκλογή των γυναικών αφορά την κοινότητα, προβήκαμε στη συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση. Οι παράγοντες που αναφέρθηκαν από τις γυναίκες, ως επί το πλείστον, τοποθετούνται στην κοινωνική και οικονομική διάσταση. Όμως, αν λάβουμε υπόψη μας, τα κοινωνικο-δημογραφικά τους στοιχεία, οι παράγοντες που επηρεάζουν τη συμμετοχή και εκλογή των

γυναικών υποψηφίων, είναι ακόμη πολιτισμικοί (γνώσεις, ήθος, κ.α.) , γεωγραφικοί (ευαισθητοποίηση σε προβλήματα του τόπου τους κ.α.) και ιστορικοί (πορεία και δράση των γυναικών σε θέσεις ευθύνης).

Χαρακτηριστικά ικανού πολιτικού Γυναίκα/ Άνδρα στην πλειονότητά τους κοινά. Τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν αποτελούν επιθυμητές αρετές για κάθε άνθρωπο. Ειδικότερα, επειδή η θέση του πολιτικού ενέχει περισσότερες ευθύνες, πάνω του στηρίζονται οι τύχες πολλών άλλων ανθρώπων, η ύπαρξη αυτών των χαρακτηριστικών είναι απαραίτητη. Αλλιώς, δε θα μπορούν να ανταπεξέλθουν. Αυτό λοιπόν δεν αφορά το φύλο. Οι μικρές διαφοροποιήσεις που ειπώθηκαν, αφορούσαν έμφυλα χαρακτηριστικά των φύλων. Οι κοινωνικές επιταγές των φύλων έχουν χαραχθεί βαθιά στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Η αλλαγή δεν επέρχεται από τη μία μέρα στην άλλη. Η οπτική διαχωρισμού των φύλων, έστω και υποσυνείδητα, συνεχίζει να υφίσταται. Έτσι, παρατηρήθηκε και κάποιες γυναίκες να διαχωρίζουν τα χαρακτηριστικά σε γυναικεία και ανδρικά, ανάλογες αρμοδιότητες σε γυναικείες και ανδρικές.

7.3. Η θέση της γυναίκας στην πολιτική: Απόψεις για το τώρα και προτάσεις για το μέλλον

ΑΠΟΨΕΙΣ – ΣΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Η θέση των γυναικών στην πολιτική κατά τον 21ο αιώνα, όπως προκύπτει από τα δεδομένα μας, έχει βελτιωθεί. Δεν είναι ακόμη όμως ισότιμη. Έχει αρκετά περιθώρια βελτίωσης. Η εξέλιξη της κοινωνίας γίνεται σταδιακά. Σταδιακά, αναγνωρίζονται και εμπλουτίζονται επίσης οι δυνατότητες των γυναικών.

Η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στις εκλογές κατά τον 21ο αιώνα είναι ανοδική. Η νομική κατοχύρωση της ποσόστωσης είναι βοηθητική. Δεν είναι αντίστοιχη με την απαραίτητη ποσόστωση, αλλά είναι μία βοηθητική ρύθμιση για τα σημερινά δεδομένα. Όπως συμπεράναμε, οι αλλαγές των κοινωνικών μεταβλητών συντέλεσαν καθοριστικά στην αύξηση. Η αύξηση είναι αποτέλεσμα και βάση αλλαγής της κοινωνίας. Μίας αλλαγής με στόχο την ισοπολιτεία.

Μέτρα για την ενθάρρυνση και αύξηση της γυναικείας συμμετοχής στην πολιτική

Η εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική έχει, όπως πολλάκις αναφερθεί, αυξηθεί. Δεδομένου ότι, οι γυναίκες αποτελούν μία από τις πολυπληθέστερες κοινωνικές ομάδες, μεγαλύτερη κι απ' των ανδρών, η ποσόστωση δεν επαρκεί. Η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική είναι ένα αδιαμφισβήτητο γεγονός.

Μέτρα ενθάρρυνσης για συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, όπως εκτιμούν οι συμμετέχουσες, δεν λαμβάνονται. Τουλάχιστον, δεν είναι τόσα, όσα χρειάζονται. Αναφέρθηκαν, στο νομικό πλαίσιο, εστιάζοντας στην ποσόστωση. Αναφορές σε αναγκαιότητες μέτρων, όπως η κατάρριψη ενσυνείδητων και ασυνείδητων έμφυλων στερεοτύπων, αποτελούν βασικές επιθυμίες των γυναικών αυτών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο: ΣΥΝΟΠΤΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας όσα έχουν λεχθεί, μπορούμε να υποστηρίξουμε, πως είναι σημαντική η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική. Το κεντρικό ζήτημα για τις γυναίκες, είναι καταρχάς η εκπροσώπησή τους. Δεδομένου ότι, οι γυναίκες αποτελούν μία πολυπληθής κοινωνική ομάδα, η επαρκής εκπροσώπησή τους είναι κέρδος και ανύψωση της Δημοκρατίας.

Η απόφαση της γυναίκας για συμμετοχή στην πολιτική, θα πρέπει να διευκολύνεται. Κι αυτό, όχι με την έννοια της εύνοιας, αλλά της εξομάλυνσης των συνθηκών που την αποτρέπουν, να εμπλακεί με την πολιτική. Η πορεία προς την εκλογή περνά από διάφορα στάδια. Αρχικά, οι γυναίκες τολμούν. Έπειτα, επιδίδονται σε μία μάχη, όπου καλούνται να πείσουν πως αξίζουν. Στη συνέχεια, πρέπει να αποδείξουν πως αξίζουν. Όλα αυτά, σε ένα χώρο κατά κόρον ανδροκρατούμενο. Η νοοτροπία, πως η εξουσία είναι αντρική υπόθεση, κρατά από την αρχαιότητα. Επομένως, οι δυσκολίες- δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες υποψήφιες στην εκλογή τους, είναι σαφώς μεγαλύτερες και περισσότερες από τους άνδρες υποψήφιους. Οι γυναίκες είναι συνυφασμένες με τα οικοκυρικά και τη φροντίδα των παιδιών. Η συμβολή των ανδρών, μικρή έως ανύπαρκτη. Τα οικονομικά δεν είναι σε όλες υψηλά. Δηλαδή, δεν μπορούν να εξασφαλίσουν όλες, οικιακή βοήθεια. Στις θέσεις πολιτικής ευθύνης, επίσης τα βάρη είναι αρκετά. Καταρχάς, απαιτούνται πολλές ώρες. Επιπλέον, έχουν να αντιμετωπίσουν τη δυσπιστία, ακόμα και το σεξισμό κάποιων ανδρών πολιτικών. Οπότε, η γυναίκα έχει βεβαρημένα δύο μέτωπα. Από τη μία, τις οικογενειακές υποχρεώσεις, από την άλλη τις υποχρεώσεις στη θέση ευθύνης.

Ένα άλλο κομμάτι, αφορά την εμπιστοσύνη των πολιτών ως προς τις γυναίκες υποψήφιες στην πολιτική. Από τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα μελέτη, θεωρίας και έρευνας, εκτιμάται πως οι πολίτες μπορούν να εμπιστευτούν και εμπιστεύονται γυναίκες πολιτικούς. Έτσι κι αλλιώς, τα επιθυμητά χαρακτηριστικά για έναν ικανό πολιτικό, είναι ως επί το πλείστον κοινά και για τα δύο φύλα. Υπάρχει ακόμα ανισότητα βέβαια, όμως η εξίσωση ανδρών και γυναικών, είναι σε μια πορεία ανιούσα.

Εντρυφώντας στο θέμα, παρατηρήσαμε, πως οι παράγοντες που επηρεάζουν την εκλογή ενός πολιτικού, εντοπίζονται και παραλληλίζονται με τις διαστάσεις της κοινοτικής ζωής. Το οικονομικό (οικονομική διάσταση), δηλαδή η περιουσιακή κατάσταση είναι βοηθητικός ή ανασταλτικός παράγοντας. Για τη συμμετοχή και την πορεία προς την εκλογή, χρειάζονται αρκετά χρήματα. Όπως παρατηρήσαμε, οι συμμετέχουσες του δείγματος, αλλά και γενικά οι γυναίκες που συμμετέχουν στην πολιτική σήμερα είναι σχετικά ευκατάστατες.

Ένας άλλος παράγοντας αφορά στον τόπο (καταγωγής – διαμονής - δράσης του πολιτικού: γεωγραφική διάσταση). Ως προς την απόφαση συμμετοχής, ο τόπος συμβάλλει σημαντικά. Το άτομο ως μέρος μίας γεωγραφικής κοινότητας, γνωρίζει τη δόμηση και τη βάση δόμησης του τόπου. Το δομημένο περιβάλλον κάθε τόπου συνδέεται άμεσα με τα προβλήματα που επηρεάζουν την ποιότητα ζωής. Δε διέφυγε της προσοχής μας, πως η πλειονότητα των συμμετεχόντων, δραστηριοποιήθηκε σημαντικά και για μεγάλο χρονικό διάστημα με την τοπική αυτοδιοίκηση. Επιπλέον, δραστηριοποιήθηκε πολύ σε τοπικές ή συνδικαλιστικές οργανώσεις. Σημαντική θέση, κατέχει επίσης, στην εκλογή, η γεωγραφική διάσταση. Έχει παρατηρηθεί, πως ένα μεγάλο ποσοστό των κεκτημένων ψήφων, είναι από συγγενείς. Φυσικά, επηρεάζει επίσης, η πορεία και η δράση του ατόμου σε θέσεις ευθύνης (ιστορική διάσταση). Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι, οι γυναίκες που εκλέχτηκαν και επανεκλέγονται, έχουν στο ενεργητικό τους, δράσεις χρόνων σε ποικίλες θέσεις ευθύνης.

Το πολιτισμικό υπόβαθρο ενός πολιτικού (πολιτισμική διάσταση), κατέχει επίσης σημαντική θέση στους παράγοντες που επηρεάζουν τη συμμετοχή και εκλογή του. Οι αξίες, το ήθος, η μόρφωση, είναι ένα τρίπτυχο, όπως παρουσιάστηκε μέσα από τα λόγια των συμμετεχόντων, καίριας σημασίας. Το τρίπτυχο συνδέεται άρρητα με την εκλογή, αλλά και με τη συμμετοχή. Σκιαγραφώντας τα προφίλ των γυναικών του δείγματος, παρατηρήσαμε πως οι γυναίκες είναι υψηλού μορφωτικού επιπέδου. Μάλιστα, κάποιες από αυτές συνεχίζουν τη μόρφωσή τους, όντας, παράλληλα με την πολιτική, φοιτήτριες. Το γεγονός αυτό, φανερώνει την προθυμία και το σθένος των γυναικών που ασχολούνται με την πολιτική, για δράσεις και έργα.

Η ανάγκη των γυναικών να εκφραστούν σε δημόσιο επίπεδο είναι μεγάλη. Οι τυπικές δομές των αρμοδιοτήτων του πολύπλευρου ρόλου της σημερινής γυναίκας: εργαζόμενης, νοικοκυράς, μητέρας, κ.α., δυσκολεύουν την κάλυψη της ανάγκης. Ο

ρόλος της γυναίκας, οι στάσεις, οι αντιλήψεις και οι συμπεριφορές απέναντί της, χαρακτηρίζονται σαν κοινωνικοί παράγοντες (κοινωνική διάσταση).

Η θέση της γυναίκας στην πολιτική, σαφώς και είναι καλύτερη σήμερα, απ' ό,τι στο παρελθόν. Ο νόμος περί ποσόστωσης, είναι μια σημαντική νίκη. Δεν είναι αντίστοιχη με αυτή που θα έπρεπε να υπάρχει, όμως είναι ένα πρώτο βήμα. Η αύξηση συμμετοχής των γυναικών στις εκλογές κατά τον 21ο αιώνα οφείλεται στην εξέλιξη του κοινωνικού γίγνεσθαι. Η εξέλιξη δεν ήρθε από μόνη της. Υπήρξαν αγώνες.

Τα μέτρα ενθάρρυνσης για την αύξηση της γυναικείας συμμετοχής στην πολιτική άρχισαν να εφαρμόζονται τα τελευταία χρόνια. Στις τοποθετήσεις των γυναικών, έχουμε αναφορές μόνο για το νομικό πλαίσιο. Από τη διεξαγωγή όμως του θεωρητικού μέρους, γνωρίζουμε για την ύπαρξη του Δικτύου «Ελένη Σκούρα». Το Δίκτυο ξεκίνησε και αποτελεί μέρος του ευρωπαϊκού έργου «Ενθάρρυνση και υποστήριξη της συμμετοχής των γυναικών σε θέσεις πολιτικής ευθύνης και εκπροσώπησης σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο πολιτικής». Σκοπός του δικτύου, η στήριξη των γυναικών, η διεκδίκηση κάλυψης των ελλείψεων σε βοηθητικές δομές (π.χ. δημόσιοι παιδικοί σταθμοί), και η κατάρριψη των στερεοτύπων μέσα από δράσεις.

Η δικτύωση που προσφέρεται από το Δίκτυο είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ερευνώνται τρόποι για την ενδυνάμωση και διευκόλυνση των γυναικών πολιτικών. Όπως είδαμε, μέντορες γυναικών μπορούν να είναι ενδιαφερόμενοι που έχουν τις γνώσεις ή τους πόρους για να στηρίξουν μία γυναίκα και τη συμμετοχή της στην πολιτική. Ανάμεσά τους και κοινωνικοί λειτουργοί.

Εφόσον, το Δίκτυο φιλοδοξεί να συμβάλλει στην καταγραφή προτάσεων, αλλά και στην ανάπτυξη δράσεων για την προώθηση της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών, οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι απαραίτητοι. Όπως είδαμε και στο θεωρητικό, υπάρχει φεμινιστική κοινωνική εργασία και κοινωνική εργασία με γυναίκες. Μάλιστα, έχουν μια πορεία. Η συνέχιση και η ανάπτυξη του Δικτύου ή δημιουργία νέας παρέμβασης, με βάσεις κοινωνικής εργασίας μπορούν να φέρουν, σε μεγάλο βαθμό, τα επιθυμητό αποτελέσματα για το μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξένη βιβλιογραφία

- Archer, J. (2009). Intersecting feminist theory and research in the context of socialwork research. *Qualitative Social Work*, 8(2), 143-160.
- Barreti, M. (2001). Social work, women, and feminism: A review of social work Journals, 1988-1997. *Affilia*, 16(3), 266-294.
- Benokraitis, N.V. & Feagin, J.R. (1995). Modern sexism: Blatant, subtle and covert discrimination. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hills.
- Braidotti, R. (2006). Ενσώματη ταυτότητα, έμφυλη διαφορά και το νομαδικό υποκείμενο. Στο Α. Αθανασίου (επιμ.-εισαγωγή). Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική (σσ. 189-223). Αθήνα: Νήσος.
- Cudd, A.E. & Jones, L.E. (2005). Sexism. In A.E. Cudd & R.O. Andreasen, (Eds.), *Feminist theory. A philosophical anthology* (pp. 73-83). Oxford: Blackwell.
- Dale, J. & Foster, P. (1986). *Feminists and State Welfare*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Dominelli, L. (2002). *Feminist Social Work. Theory and practice*. London: Palgrave.
- Simon, B. (1988). Social work responds to the women's movement. *Affilia*, 3, 60-68.
- Hughes M. & Kroehler J. C., (2007) «Κοινωνιολογία, οι βασικές έννοιες» Αθήνα: Κριτική
- Kennelly I., Merz N. S., Lorber J. (Aug., 2001). What Is Gender? In *American Sociological Review*, American Sociological Association. 66(4), 598-605
- Kravetz, D. & Jones, L.E. (1991). Supporting practice in feminist service agencies. In M. Bricker-Jenkins, N. Hooyman & N. Gottlieb (Eds.), *Feminist social work practice in clinical settings* (pp. 235-249). Newbury Park, CA: Sage.
- Millet K. (2005). Theory of sexual politics. In A.E. Cudd & R.O. Andreasen (Eds.), *Feminist theory. A philosophical anthology* (pp. 37-59). Oxford: Blackwell.

- Malcolm Payne, (2000) Σύγχρονη θεωρία της Κοινωνικής Εργασίας, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Minuchin S. (2010) *Οικογένειες και Οικογενειακή Θεραπεία*, Μτφ Αναγνωστόπουλος κ.α. , 8^η έκδοση , Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Mosse C., (2002) «*Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*», μτφρ. Αθ. Στεφανής, Αθήνα: Παπαδήμα Δ.Ν.
- Lerner G., (1979), *The Majority Finds Its Past: Placing Women in History*, N. York: Oxford University Press.
- Pateman C., (1989), *The Disorder of Women: Democracy, Feminism and Political Theory*, Cambridge: Polity, 179-209, και Stanford: Stanford University Press.
- Randall V., (1987). *Women and Politics*, London-Basingstoke: Macmillan.
- Rowland-Serdar B. & Schwartz-Shea P. (1997). Empowering women: self, autonomy and responsibility. In L.P. Hinchman, & S.K. Hinchman (Eds.), *Memory, identity, community* (pp. 216-233). New York: State University of New York.
- Rowlands, J. (1998). A word of the times, but what does it mean? Empowerment in the discourse and practice of development. In H. Afshar (Ed.) *Women and empowerment. Illustrations from the third world* (pp. 11-34). London: McMillan.
- Scott, J. W. (1996), *Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man*, Cambridge-London: Harvard University Press
- Scott, J. W. (2005), *Feminists Theorize the Political*, N. York -London: Routledge.
- Sineau, M., (1988), *Des femmes en politique*, Paris: Economica
- Sullivan, G. (1982). Co-optation of alternative services: The battered women's movement as a case study. *Catalyst*, 4, 39-56.

Ελληνική βιβλιογραφία

- Αγορίτσα, Χ., Κωνσταντάρα, Δ., Παπαδοπούλου, Β. & Τζώρτζη Ε. (2012) «Γυναίκες υποψήφιας και εκλεγμένες στις εθνικές εκλογές της 17ης Ιουνίου-Εκθεση». Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων.
- Αγορίτσα, Χ., Κωνσταντάρα, Δ., Παπαδοπούλου, Β. & Τζώρτζη Ε.,(Μάιος 2012), «Στοιχεία για τη συμμετοχή των γυναικών στις Εθνικές Εκλογές της 6ης Μαΐου 2012», Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων.
- Αθανασιάδου Χ. (2002), «Νέες γυναίκες με πανεπιστημιακή μόρφωση και η συμφιλίωση της ιδιωτικής και της δημόσιας σφαίρας στο σχεδιασμό της ενήλικης ζωής», Τμήμα Ψυχολογίας, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ.
- Αρβανίτης, Κ., Βλαχογιάννη, Γλ., Μαντά Μ., Ξυδοπούλου, Ε.Κ. & Παπαγιαννοπούλου, Μ.Χ. (2006). «Η Συμμετοχή των Γυναικών στα Κέντρα Λήψης Πολιτικών Αποφάσεων στην Ελλάδα». Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Βαρίκα, Ε. (1987) «Η εξέγερση των Κυριών. Η γένεση μιας φεμινιστικής συνείδησης», Αθήνα, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας.
- Βαρίκα Ε. & Σκλαβενίτη Κ.(1981), «Η εξέγερση αρχίζει από παλιά: σελίδες από τα πρώτα βήματα του γυναικείου κινήματος» Αθήνα: Εκδοτική Ομάδα Γυναικών.
- Βαρίκα, Ε. (2000) «Με διαφορετικό πρόσωπο. Φύλο, διαφορά και οικουμενικότητα», Αθήνα: Κατάρτι.
- Βαρίκα Ε. (2005), «Φεμινισμός, Νεωτερικότητα, μεταμοντερνισμός», στο: Με διαφορετικό πρόσωπο, Κατάρτι: Αθήνα
- Bryson V., (2005), Φεμινιστική πολιτική θεωρία, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γενική Γραμματεία Ισότητας., (2000), «Η γυναίκα στην πολιτική». Τιμητική Έκδοση
- Γενική Γραμματεία Ισότητας (Γ.Γ.Ι), (2009), «Απολογισμός Έργου Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων 2004- 2009»

- Δεληγιάννη - Κουϊμτζή, Β. (1999) "Εμείς φταίμε': Ο 'λόγος' των σχέσεων των φύλων στο πλαίσιο της προβληματικής για την ιδιότητα του πολίτη". *Το φύλο των δικαιωμάτων*, Αθήνα: Νεφέλη
- Ησιόδος, «*Ησιόδου Έργα και Ημέραι*» μτφ. Γεωργιάδης Θ. (Δεκέμβριος 2003) Αθήνα: Σύγχρονοι Ορίζοντες
- Ιγγλέση Χ., (1990). «*Πρόσωπα γυναικών, προσωπεία της συνείδησης. Συγκρότηση της γυναικείας ταυτότητας στην ελληνική κοινωνία*». Αθήνα: Οδυσσέας.
- Ιωσηφίδης, Θ (2003) «*Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*». Αθήνα: Κριτική
- James, S. (1995/1996), «*Καλοί και καλύτεροι πολίτες. Η ιδιότητα του πολίτη και η γυναικεία ανεξαρτησία*», Δίνη-φεμινιστικό περιοδικό, 8:130-152.
- Javeau C. (2000) «*Η έρευνα με ερωτηματολόγιο: Το εγχειρίδιο του καλού ερευνητή*». Αθήνα: Τυπωθήτω
- Καλλινικάκη, Θ. (1998). «*Κοινωνική εργασία. Εισαγωγή στη θεωρία και στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας*». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καλτσόγια-Τουρναβίτη, Ν. (1999) "*Υποαντιπροσωπευτικότητα γυναικών και δημοκρατία. Η συνταγματικότητα των ποσοστώσεων*". *Το φύλο των δικαιωμάτων: Εξουσία, γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα: Νεφέλη, σελ. 461-477.
- Καραμάνου, Α. (2005). «*Κοινωνικά Δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η αρχή της ισότητας ανδρών και γυναικών στην απασχόληση*». Εργασία στα πλαίσια του Π.Μ.Σ. «*Ευρωπαϊκές και Διεθνείς Σπουδές*»: Δίκαιο της Ε.Ε. Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Κυριαζή Ν., (2002) «*Η Κοινωνιολογική έρευνα*», *Κριτική Επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Λεοντίδου, Ε. (2008). «*Γυναίκες και υγεία. Συμβουλευτική χωρίς σεξισμό*». Στο Λ. Αρσελ, Μ. Χαρίτου-Φατούρου & Θ. Αδαμάκη (επιμ.) (2008).

- Καταργώντας τα εμπόδια. Συμβουλευτική και ενδυνάμωση γυναικών* (σσ. 159-183). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαντάς Κ., (2010) « *Η θέση της γυναίκας στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο στην ύστερη αρχαιότητα*». Ρόδος: Βερέττας
 - Μίσσιου, Α., (1999). «*Γυναίκες και Πολίτες στην κλασική Αθήνα. Στο Φύλο των δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και Ιδιότητα του Πολίτη*». Πρακτικά Ευρωπαϊκού Συνεδρίου (9-10 Φεβρουαρίου 1996). Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών Διοτίμα. Αθήνα: Νεφέλη.
 - Μοσχοβάκου Ν. (2015) «*Κατά φύλο παρουσίαση των αποτελεσμάτων των βουλευτικών εκλογών του 2015*» για το έργο: «*Ενθάρρυνση και υποστήριξη της συμμετοχής των γυναικών σε θέσεις πολιτικής ευθύνης και εκπροσώπησης σε Εθνικό και Ευρωπαϊκό Επίπεδο πολιτικής*». Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ).
 - Νικολάου Κ., (1994) « *Η θέση της γυναίκας στη Βυζαντινή κοινωνία*» Αθήνα: Ίδρυμα Γουλιανδρή –Χορν.
 - Ξενίδου Β., (2001). «*Οι γυναίκες στην ελληνική αρχαιότητα*». Αθήνα: Ερμής.
 - Παντελίδου - Μαλούτα, Μ., (1992). «*Γυναίκες και πολιτική, Η πολιτική φυσιογνωμία των Ελληνίδων*». Αθήνα: Gutenberg.
 - Παντελίδου - Μαλούτα, Μ., (2002). «*Το φύλο της Δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*». Αθήνα:Σαββάλας.
 - Παντελίδου - Μαλούτα, Μ. (2003). «*Συγκρούσεις μεταξύ γυναικών: Γιατί όχι; Ουσιακρατικές προϋδεάσεις και Γυναικεία πολιτική Ταυτότητα*». Στο Βλαχούτσικου, Χ. & Kain-Hart, L. (επιμ.) *Όταν γυναίκες έχουν διαφορές: Αντιθέσεις και συγκρούσεις γυναικών στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα, Μέδουσα, σελ. 164-181.
 - Παντελίδου - Μαλούτα, Μ., (2006). «*Μισός αιώνας γυναικείας ψήφου, μισός αιώνας γυναίκες στη Βουλή*». Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.
 - Παντελίδου - Μαλούτα, Μ. (2007). «*Μισός αιώνας γυναικείας ψήφου, μισός αιώνας γυναίκες στη Βουλή*». Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.

- Παντελίδου – Μαλούτα Μ., (2014) «*Δομές Πολιτικής Εξουσίας*». Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ)
- Παντελίδου – Μαλούτα, Μ., (2014). «*Η απόδοση της ψήφου στις γυναίκες: μια στιγμή στη διαδικασία διεύρυνσης της δημοκρατίας*» [Δήμητρα Σαμίου, *Τα πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων 1864-1952*], Περιοδικό "Σύγχρονα Θέματα", τχ. 126, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2014
- Παντελίδου – Μαλούτα, Μ., (2014). «*Φύλο, Κοινωνία, Πολιτική*», Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ)
- Παπαδοπούλου Λ., (2006), «*Γυναικεία συμμετοχή και Δημοκρατία: Οι ποσοστώσεις υπό ο φως της πολιτικής και συνταγματικής θεωρίας*», σε: *Δικαιώματα του Ανθρώπου* 32/2006, 1243-1298
- Πετροπούλου Α., Μήλιος Α., Μπιργάλιας Ν. & Παπαευθυμίου Ελ., (2000) «*Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Αρχαία Ελλάδα*», Πάτρα: ΕΑΠ.
- Σαμίου, Δ. (1989). «*Τα πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων (1864-1952)*». Στο περ. "Μνήμων", τχ. 12, σσ. 161-172.
- Σαμίου Δ., (2006). «*Γυναίκες, φύλο και πολιτική (τέλη 18ου -αρχές 21ου αι.)*». Εργασία στα πλαίσια του Π.Μ.Σ. «*Γυναίκες και Φύλα: Ανθρωπολογικές και Ιστορικές Προσεγγίσεις*». Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Σαμίου Δ., (2013). «*Τα πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων 1864-1952*» Αθήνα: Σάκκουλα
- Στασινοπούλου, Ό. (1993) «*Αναδιάρθρωση των Προσωπικών Κοινωνικών Υπηρεσιών. Η επικαιρότητα της ανεπίσημης φροντίδας και οι σύγχρονες διαπλοκές*». Στο Γετίμης, Π. & Γράβαρης, Δ. (επιμ.) *Κοινωνικό Κράτος και Κοινωνική Πολιτική. Η σύγχρονη προβληματική*. Αθήνα, Θεμέλιο, σελ. 271-311.
- Στρατηγάκη, Μ. (2002) «*Οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ισότητα των φύλων στην αγορά εργασίας*». Στο Πάντειο Πανεπιστήμιο (επιμ.) *Επετηρίδα Εργασίας 2002*. Αθήνα, Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος-Ανθρώπινου Δυναμικού, σελ. 1-15.

- Τσαούσης Δ. (2006), «*Η κοινωνία του ανθρώπου*», Αθήνα: Δαρδανός/Gutenberg
- Φίλιας Β., (2001), «*Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών*», (επιμ) Αθήνα: Gutenberg
- Ψαρρά Α., «*Φεμινίστριες, σοσιαλίστριες, κομμουνίστριες: γυναίκες και πολιτική στον Μεσοπόλεμο*», Γ. Μαυρογορδάτος - Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), Βενιζελισμός και Αστικός εκσυγχρονισμός, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο (2) 1992, σ. 67-82
- Ψαρρά, Α. (1999), «*Μητέρα ή πολίτις: Ελληνικές εκδοχές της γυναικείας χειραφέτησης (1870-1920)*». *Το Φύλο των Δικαιωμάτων: Εξουσία, γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα: Νεφέλη.

Διαδίκτυο:

- Πανουτσοπούλου Π. (04/06/2009), «*Δικαίωμα στο εκλέγεσθαι*» στην στήλη Εντός φύλου, εφημερίδα Αυγή <https://entosfylou.wordpress.com/tag/ποσόστωση/> [Πρόσβαση 22/02/2015]
- Ιστότοπος του Δικτύου «Ελένη Σκούρα», (www.gynaikes-politiki.gr/page/παρουσίαση-έργου) [Πολλαπλές προσβάσεις]

Νομικά πλαίσια:

- Νόμος 2159/1952, «*Περί χορηγήσεως εις τας γυναίκας του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι κατά τας βουλευτικές εκλογάς*», στο ΦΕΚ 177/1952, 2 Ιουλίου 1952
- Νόμος 1288/1982, «*Ρύθμιση θεμάτων αρμοδιότητας υπουργείου προεδρίας της κυβερνήσεως και της YENEΔ, καθώς και άλλες διατάξεις*» στο ΦΕΚ 120/1982, 1 Οκτωβρίου 1982
- Σύνταγμα της Ελλάδας του 1975, στο ΦΕΚ 111/Α/1975, 9 Ιουνίου 1975
- Συνθήκη του Άμστερνταμ (29 Μαρτίου 1996) Τορίνο: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

I. Θεματικοί άξονες εστιασμένης συνέντευξης

A.	ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
1.	Φύλο
2.	Ηλικία
3.	Μορφωτικό Επίπεδο
4.	Οικογενειακή κατάσταση
5.	Αριθμός και ηλικία παιδιών
6.	Επαγγελματική κατάσταση
B.	ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ
	ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ
1.	Από πότε ασχολείστε με την πολιτική; Σε ποιες θέσεις ευθύνης σε Κέντρα Λήψης Αποφάσεων έχετε δραστηριοποιηθεί και για πόσο χρονικό διάστημα;
2.	Είστε μέλος του κοινοβουλίου/ μέλος της κυβέρνησης/ μέλος της ευρωβουλής/ μέλος της τοπικής αυτοδιοίκησης;
3.	Υπάρχει κάποιο πρόσωπο από το συγγενικό σας περιβάλλον που να δραστηριοποιείται σε Κέντρα Λήψης Αποφάσεων; Επηρέασε την απόφασή σας;
	ΛΟΓΟΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ
4.	Για ποιους λόγους αποφασίσατε να συμμετάσχετε στις εκλογές;
	ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ-ΔΥΣΧΕΡΕΙΕΣ ΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΝ ΟΙ ΥΠΟΨΗΦΙΟΙ ΣΤΗΝ ΕΚΛΟΓΗ ΤΟΥΣ
5.	Ποιες δυσκολίες συναντήσατε στην συμμετοχή και την εκλογή σας;
6.	Πόσο θετική/αρνητική στάση συναντήσατε στην απόφασή σας αυτή από το οικογενειακό/φιλικό/ επαγγελματικό περιβάλλον;

	ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΥΠΟΨΗΦΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
7.	Έχετε ψηφίσει γυναίκα πολιτικό σε εθνικές/ ευρωβουλευτικές/ νομαρχιακές ή δημοτικές εκλογές; Αν όχι, γιατί;
8.	Για ποιους λόγους θα ψηφίζατε γυναίκα πολιτικό;
9.	Για ποιους λόγους θα ψηφίζατε άντρα πολιτικό;
10.	Ποιοι παράγοντες πιστεύετε ότι επηρεάζουν τους πολίτες στην εκλογή γυναικών υποψηφίων;
11.	Πιστεύετε ότι οι πολίτες εμπιστεύονται γυναίκες σε θέσεις ευθύνης στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων; Γιατί;
12.	Θα ψηφίζατε μία γυναίκα για πρωθυπουργό/ πρόεδρο της δημοκρατίας/νομάρχη/ δήμαρχο/ πρόεδρο κόμματος;
13.	Προτιμάτε πρωθυπουργός/ πρόεδρος της δημοκρατίας της χώρας να είναι άντρας ή γυναίκα πολιτικός;
	ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ
14.	Για ποιους λόγους μια γυναίκα πολιτικός συμμετέχει στις εκλογές; Ποια διαφορά υπάρχει σε σχέση με έναν άντρα πολιτικό;
15.	Γιατί οι γυναίκες πολιτικοί εκλέγονται σε μικρότερο ποσοστό από τους άντρες;
16.	Ποιοι παράγοντες ενθαρρύνουν και ποιοι αποθαρρύνουν/δυσκολεύουν τη συμμετοχή των γυναικών στις εκλογές;
	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΙΚΑΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΓΥΝΑΙΚΑΣ/ ΑΝΔΡΑ
17.	Ποιες ικανότητες είναι απαραίτητες σε έναν/μία πολιτικό; Ποιες διαθέτουν οι γυναίκες πολιτικοί και ποιες οι άντρες πολιτικοί;
18.	Σε ποιους τομείς δίνουν μεγαλύτερη έμφαση οι άντρες και σε ποιους οι γυναίκες πολιτικοί; Σε ποιους τομείς είναι περισσότερο αποτελεσματικοί;

	ΑΠΟΨΕΙΣ – ΣΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
19.	Ποια πιστεύετε ότι είναι η θέση των γυναικών στην πολιτική κατά τον 21 ^ο αιώνα σε σύγκριση με το παρελθόν;
20.	Ποια είναι η άποψή σας για την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στις εκλογές κατά τον 21 ^ο αιώνα;
21.	Ποια είναι η άποψή σας για την αύξηση των εκλεγμένων γυναικών υποψηφίων κατά τον 21 ^ο αιώνα;
22.	Πού πιστεύετε ότι οφείλεται η αύξηση;
	ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΘΑΡΡΥΝΣΗ ΚΑΙ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
23.	Πιστεύετε ότι οι γυναίκες εκπροσωπούνται επαρκώς στην πολιτική;
24.	Ποια μέτρα πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην ενθάρρυνση της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική;